256

EDITURA UNIVERS

Colecția **GLOBUS**

MONTHERLANT

Abstracțiile nu sînt nimic. Oamenii sînt totul.

HENRY DE MONTHERLANT

Blazonul său de Cavaler al Literelor ar putea fi împodobit cu această deviză luată din ale sale *Olympiques*: „Să poți totul pentru a trăi totul; să trăiești totul pentru a cunoaște totul; să cunoști totul pentru a înțelege totul; să înțelegi totul pentru a exprima totul".

PIERRE DESCAVES

Lei 5,50

6

HENRY DE MONTHERLANT **Cazul Exupère**

1975

HENRY DE MONTHERLANT

Cazul Exupère

Colecția GLOBUS / Editura Univers

Ilustraţia copertei de VIOREL POPESCU
Coperta colecţiei de ION STATE

Henry de Montherlant
UN ASSASSIN EST MON MAÎTRE

GLOBUS

Henry de Montherlant

Cazul EXUPÈRE

Traducere şi prefaţă de
Irina Mavrodin

EDITURA UNIVERS
Bucureşti
1975

CUVÎNT ÎNAINTE

Cartea de față este scrisă cu puțin timp înaintea morții tragice a autorului ei. Este o reluare a unui foarte vechi proiect din tinerețe (1932), care pune sub un nou semn unificator întreaga operă a marelui scriitor francez. Asemenea reîntoarceri la fundamentale experiențe inițiale rămase imperfect configurate în plan artistic sînt totdeauna relevante pentru semnificațiile ultime ale unei creații.

În Cazul Exupère, *masca orgolioasă — purtată cu superbă (și sfîșietoare) ostentație — a căzut. Cu umilință, plin de uimire și grijă, Montherlant este în această carte solidar, prin nesfîrșită iubire, cu ceilalți oameni. Spiritul egocentric al celui care totuși scrisese cîndva „cel mai mare bine este acela de a iubi pe cineva", căci „totul ne vine de la făptură", ajunge, la capătul unei opere de o jumătate de veac, la suprema clarificare: existența individuală nu este posibilă în formele ei desăvîrșite, armonioase, decît prin comuniune responsabilă cu celălalt. Montherlant își alege aici cazul limită: fără această comuniune ea nu este posibilă deloc. Personajul său înnebunește și moare pentru că nu știe, nu are puterea să iasă dintr-o singurătate din care încearcă totuși să se salveze prin chinuitoare eforturi.*

Montherlant este și aici, ca în întreaga sa operă, un moralist. Descrierea pitorească a Algeriei și a locuitorilor ei, de care scriitorul — un timp stabilit în această țară — se simte foarte legat, și pe care o vrea eliberată de colonialism, este mai curînd un pretext pentru meditația sa etică. Ideea cărții, generată de experiența unei anumite trăiri, ar fi aceasta: sîntem irevocabil condamnați la ne-

fericire și eșec dacă nu știm să nu fim singuri. Comuniunea implică însă o reciprocitate a gestului. Ideea trebuie așadar formulată mai curînd astfel : sîntem irevocabil condamnați dacă nu știm să facem astfel încît celălalt să nu fie singur. Așadar în romanul lui Montherlant nu numai personajul principal, care trăiește tragedia iremediabilei însingurări, se află într-un grav impas urmat de distrugerea totală, în plan spiritual și fizic, ci și comunitatea care favorizează și îngăduie această alienare. Comportamentul individului este condiționat de comportamentul societății, dezagregarea conștiinței sociale ducînd la dezagregarea conștiinței individuale, la neputință absolută, la neant (relația dintre cei doi termeni este reversibilă).

Exupère este una dintre acele ființe slabe, persecutate și învinse de viață, în mod paradoxal frecvent întîlnite (vezi mai ales Celibatarii*) într-o operă care pe de altă parte proclamă triumful orgolios al individului asupra propriei sale condiții. Mic funcționar într-o bibliotecă dintr-un oraș algerian, personajul este supus tuturor traumelor unei existențe reglate de legile dezumanizante ale unei ordini birocratice, surprinsă aici în una din formele ei exacerbate : administrația colonialistă. Inteligent și sensibil, de o mare erudiție, Exupère este victimă pentru că nu se poate adapta la mediu (în planul realist imediat al romanului inadaptarea sa spirituală este simbolic sugerată prin inadaptarea la asprimea climatului geografic). Infirmitatea lui este aceea de a mai crede în idei și sentimente nobile. Dar frumusețea ideală a acestora ia, de fiecare dată cînd eroul se confruntă cu realitatea, forme derizorii. Prietenia, iubirea, demnitatea, rigoarea intelectuală capătă în existența obiectivă a eroului înfățișări grotești, caricaturale. Trăind tot mai acut starea de deziluzie și abandon, conștiința acestuia se trage tot mai mult în sine, pînă la extincție.*

Cartea repune în discuție o idee centrală a operei lui Montherlant, „alternanța", concepută de acesta ca supremă formă de cunoaștere și autodepășire. Condiția ei primă fiind permanența disponibilității, deci cultivarea unui anume egotism, ea poate intra în contradicție cu ideea de solidaritate și responsabilitate. În epilogul cărții, care orientează foarte exact lectura, conflictul acestu este analizat cu luciditatea brutală atît de caracteristică lui Montherlant. Concluzia este explicită : nu ne putem pune de acord cu propria conștiință atîta vreme cît ignorăm suferința celorlalți oameni, atitudine sinonimă pentru Montherlant cu un asasinat.

Adevărata solidaritate cu celălalt nu poate fi însă decît totală, adică reclamînd din partea noastră nu acele mici sacrificii care nu sînt decît subterfugii ale conștiinței tentată să se sustragă supremei ei îndatoriri, ci sacrificii nelimitate, singurele eficiente. Dar cine dintre noi face aceste sacrificii nelimitate, se întreabă Montherlant. Fiecare dintre noi este „asasinul" celuilalt în măsura în care nu-i asumăm cu adevărat suferința. Fiecare dintre noi este vinovat de întreaga suferință a lumii și fiecare are datoria de a face totul pentru a ușura această suferință : am putea spune că prin afirmarea acestui tip de comportament, ultimul roman al lui Montherlant este pentru opera sa ceea ce Căderea *este pentru opera lui Camus : o revizuire și o contestare a unor atitudini propuse de scrierile anterioare. Valoarea pe care el o afirmă înfățișîndu-ne tragedia individului singur, lipsit de șansa de a găsi o cale spre ceilalți oameni, este cea a unei solidarități responsabile și active.*

IRINA MAVRODIN

PARTEA ÎNTÎI

PREGĂTIRILE

I

Bab-el-Ued, în iulie, la ora șapte și jumătate seara, ca un decor de teatru într-o etuvă. Întunericul și lumina electrică, ciocnindu-se violent, învestesc cu o nouă puritate fețele mate și palide ale femeilor cu chip de vis, ale bărbaților cu trăsături puternice. O simfonie de tonuri de negru și alb, atît de tipic spaniolă, atît de diferită de cele din mahalalele Marsiliei sau Italiei : albul luminilor, al cămășilor bărbaților, al veșmintelor fetelor, negrul părului, al ochilor, al veșmintelor femeilor mai vîrstnice și, în sfîrșit, pieile întunecate. Și aceste nopți feminine, albe sau negre, cu ochii încercănați de un nimb aproape negru, acești bărbați eleganți și curați, cu surîs aurit (un dinte de aur înlocuiește unul sănătos, ca să pară bogați : *las Indias...*), cu trup zvelt și puternic, cu mușchi mici, cu picioare mici, cu mîini mici, cu gamba (din păcate) scurtă și subțire. Un întreg popor în espadrile, mergînd fără zgomot.

Puțini arabi, puțini evrei ; îmbrăcămintea lor neglijentă nu s-ar potrivi aici. Totul este curat, delicat, proaspăt. Atît de curat, de delicat, de proaspăt, încît nici nu ți-ar putea trece prin minte să-i numești pe acești oameni „proletari". Și, mai ales, toți sînt tineri. Unde sînt bătrînii ? Poate că tinerii i-au mîncat : da, fără îndoială, au fost devorați, nimiciți de agresiunea unei asemeni tinereți.

Pe strada Bab-el-Ued merge cu pași mărunți un oarecare domn de vreo treizeci și patru, treizeci și cinci de ani, care bate la ochi prin două ciudățenii.

În timp ce toți bărbații de aici umblă în cămașă, uneori cu vestonul împăturit în două și aruncat cu neglijență cochetă pe umăr, sau desfășurat ca o capă — fără îndoială așa e moda în acel moment, căci termometrul arată probabil cam douăzeci și opt de grade —, el nu și-a scos vestonul. Ochelarii săi negri constituie a doua ciudățenie : în Algeria, în anul 1928, în țara primejdiosului soare, oamenii n-au descoperit încă ochelarii negri ; nu poartă decît în Sahara, în zilele cînd se stîrnesc furtuni de nisip, un fel de ochelari cu cochilii cum purtau primii automobiliști. Domnul acesta este spîn, are părul de un castaniu-spălăcit, fața destul de tînără, dar fruntea brăzdată de zbîrcituri, mai curînd veștedă. „O față de heruvim izgonit din rai", spune șeful său, domnul Saint-Justin, directorul Bibliotecii franco-musulmane. Și dacă i s-ar putea vedea ochii îndărătul sticlelor negre, s-ar observa cu surpriză că merge cu ei plecați.

Da, cu ochii plecați. Domnul Exupère, din Montluçon, de șase luni bibliotecar la Alger, urăște Algeria, unde a cerut singur să fie mutat. Și merge cu ochii plecați pentru a nu vedea această mulțime din Bab-el-Ued, care îl exasperează pentru că este tînără și pentru că nu are nimic comun cu Île-de-France, patria sa morală. „La Béziers mă simt ca un străin", spune Lyautey. Exupère, de șase luni, trăiește în exil : ca Ovidiu pe malul Pontului Euxin sau ca Seneca printre corsicani. După o săptămînă de ședere aici, a botezat Africa de nord : *La Sauvagie.* [1]

[1] Derivat din *sauvage* (sălbatic). (N.t.) Cunoscînd tendința publicului din toate țările și din toate timpurile de a atribui autorului înclinațiile, gîndurile și cuvintele eroului său, autorului paginilor de față amintește că sentimentele

Bab-el-Ued! Aproape o mahala a Algerului, mai mult spaniolă (bombăneşte Exupère), dar unde nu poţi auzi o frîntură de muzică spaniolă, unde nu găseşti nici măcar un strop de vin spaniol, unde siropul de migdale şi oranjada, băuturi mediteraneene care ar trebui să fie aici delicioase, nu sînt decît o infamă otravă fabricată de uzinele pariziene, unde nu sînt cunoscute rafinamentele bucătăriei spaniole, care ştie atît de bine să aţîţe setea, după ce tot ea a potolit-o. E o rasă care nu ştie să se bucure de sine, nu ştie să se distreze (Exupère a văzut la Alger ultimul carnaval: sinistru), nu ştie să facă haz (glumele ei sînt grosolane, lipsite de veselie şi spirit), care nu şi-a creat nici muzică proprie, nici cîntece, nici dansuri, nici folclor, care nici măcar nu le-a importat pe ale sale, care se realizează prin fanfare, echipe de fotbal şi excursii de „societari", şi se mulţumeşte cu filme populare, cu localuri de dans populare, cu romanţe populare. Rasă dornică să se pună la unison. Rasă grosolană sub raportul spiritului, al simţirii, al inteligenţei, rasă superficială, fără alte aspiraţii în afară de cele materiale... Pe terasa unei cafenele, patru tineri stau în jurul unei mese. Unul

exprimate de-a lungul acestei cărţi de către personajul principal îi sînt atribuite acestuia pentru ca povestirea să poată căpăta astfel un sens. Ele nu sînt cîtuşi de puţin cele ale autorului însuşi, care a locuit timp de şase ani în Africa doar pentru propria-i plăcere şi care nu a avut decît sentimente de simpatie faţă de oamenii de aici, simpatie sporită încă de suferinţele pe care aceştia le-au avut de îndurat mai tîrziu. În 1933, într-un mic volum tipărit în puţine exemplare, *Mai există încă paradise,* scriam: Stendhal se voia cetăţean al oraşului Milano. În momentul de faţă (dar iată că sînt şase ani de cînd gîndesc astfel, eu mă socotesc cetăţean al oraşului Alger". (N.a.)

dintre ei cîntă din ghitară, ceilalţi clatină din cap şi bat din palme, întocmai — după cum a citit Exupère — ca populaţiile negre de la hotarele Saharei. Şi îşi spune cu spaimă: „Sînt ca nişte animale. Ce caut eu aici?"

Ajuns într-un anume loc din strada Bab-el-Ued, coteşte la stînga pe o străduţă, urcă vreo cîţiva paşi, apucînd apoi pe o stradă paralelă cu strada Bab-el-Ued, pentru a se întoarce în mod bizar pe unde venise. Face această manevră spre a evita să intre în Casbah. N-a intrat decît o singură dată în oraşul arab, la începutul şederii sale aici, călăuzit de un personaj cu barbă arămie, cu care ne vom întîlni în cele ce urmează. Se aflau acolo de mai puţin de zece minute, cînd au zărit un arab stînd cu spatele lipit de zid şi privindu-şi cu un fel de uimire pîntecul, pe care şi-l apăsa cu amîndouă mîinile, şi din care curgea sînge: cineva tocmai îl spintecase cu un cuţit. De atunci Exupère nu mai pusese piciorul în Casbah.

Piaţa Pierre Loti: pe placa indicatoare numele lui Pierre Loti este scris, din motive de ordin administrativ, peste cel al lui Déroulède. Piaţa Albert-de-Mun: numele lui Albert-de-Mun este de asemeni şters (fără a fi înlocuit); jigniţi spectacular, morţii sînt astfel siliţi să se devoreze între ei. De pe Capitoliu, primul lucru ce se poate vedea în Forum este un arc de triumf pe care numele unui prinţ a fost nimicit cu ciocanul de către egalul său, acum două mii de ani.

Exupère străbate o piaţetă plină de gropi, un fel de maidan mărginit de căsuţe puse cap la cap şi semănînd întru totul una cu cealaltă: fiecare este al-

cătuită doar dintr-un parter cu o uşă acoperită de o perdea prin care abia mai răzbeşte lumina din interior, şi fiecare îşi are pisica ei, care a văzut multe. Piaţeta este acoperită cu un strat gros de baligă de capră, şi o capră, acolo *de cujus* poate, coboară de pe o terasă pe o scară : da, pe o scară. Se aude un fonograf. Pe neaşteptate se iveşte din întuneric un atelier de fierărie sau de tîmplărie — luminat cu electricitate şi dînd de-a dreptul în piaţă — unde lucrează băieţi cu braţe pur desenate, în jiletcă fără mîneci. Iar liliecii zboară întruna, la mică înălţime, vrînd parcă să spună la urechea trecătorilor o taină şi îndepărtîndu-se prin aerul jilav fără a o fi spus.

O voce răguşită, ca un ţipăt de animal : îl strigă o femeie arabă. Exupère se îndoaie şi mai mult de spate şi grăbeşte pasul.

Una dintre căsuţe are pe uşă o tăbliţă bătută în cuie : „Casă cinstită". Mai departe, altă tăbliţă : „Casă cinstită". Asemenea case cinstite nu-s de bun augur. Pe pămînt umbra lui Exupère înaintează în faţa lui. Îl urmăreşte oare cineva ? Întoarce capul : nimeni. Casa are deasupra porţii o mînă ca a Fatmei. O mînă a Fatmei cu şase degete. Exupère le numără din nou ; sînt într-adevăr şase : degete iscusite în mîngîieri fără seamăn. Cunoscuse cîndva o femeie proaspăt ajunsă contesă care pusese să i se graveze pe hîrtia de scrisori o coroană împodobită cu opt perle. Opt perle în loc de nouă, treacă-meargă. Dar şase degete ? Semn bun ? Semn rău ? Şovăie o clipă, întoarce capul spre a fi sigur că nimeni nu-l vede şi se strecoară în casă.

Exupère avea experienţa acestui gen de *case*. Lăsînd în urmă primejdiile străzii, intră cu dezinvoltură. Un indigen neverosimil de corect îl rugă să aştepte, pe un ton nu lipsit de mister, adevărat sau afectat.

Încăperea, destul de mare, era foarte „orientală", dar era orientul din strada Abukir sau din pasajul Cairo, amintind de acele figurine de material plastic (dealtfel amuzante) care înfăţişează fie un european pîngărind un arab, fie un arab făcîndu-i acelaşi lucru unui evreu sau unui porc, şi care sînt, se pare, de fabricaţie belgiană. Numai festoane, numai astragale şi bibelouri din aramă falsă. Pe ziduri cîteva buchete de flori din celuloid, ca acelea de pe morminte. Pretutindeni, atîrnînd în mod bizar, bucăţi de sîrmă şi sfoară. O pisică, misterioasă şi totodată fără mister, dormea pe un taburet slinos. Cîteva fotografii de nuduri apetisante strîngînd îndeaproape o fotografie a mareşalului Foch, tăiată într-un colţ de o panglică tricoloră, şi alta mai mică a guvernatorului general al Algeriei, domnul Bordes. Aceste panglici erau mai curînd neliniştitoare în ceea ce priveşte loialitatea acelei case faţă de statul francez. (Un timp mai existaseră şi alte panglici, mai înguste, englezeşti şi americane, dar dispăruseră la protestele unor francezi.) O miasmă putredă plutea în salon, care, după cum îşi dădu seama Exupère, provenea din pastilele aromatice arse în serai, îndărătul unei perdele de creton. Un patefon cînta în surdină oribile melodii „orientale". Îndeplinea rolul acelor muzicanţi orbi care odinioară alcătuiau orchestra din haremul unui calif din Grenada.

O femeie de vreo cincizeci de ani se ivi în uşă. Avea nasul coroiat şi ascuţit precum ciocul unei păsări de pradă, pe cap purta un batic galben, avea

veşminte bătătoare la ochi, un inel în degetul arătător, gîtul şi braţele încărcate cu bijuterii ieftine care, ciocnindu-se între ele, făceau un zgomot asurzitor. În urechi purta drept cercei două uriaşe inele aurite care aproape ar fi putut să-i slujească drept brăţări. Avea în asemenea măsură înfăţişarea a ceea ce era, încît îţi venea să crezi că urmărise cu bună ştiinţă asemenea efect. Avea ochii pătrunzători, înfundaţi în orbitele fardate îngrozitor cu verde. Era italiancă ? Spaniolă ? Arabă ? Evreică ? Malteză ? Numele ei era probabil fals, ca toate numele persoanelor din acea casă.

— Doamnă Crabalona, aveţi aici fete evreice ?

— De ce vă interesează ? întrebă doamna Crabalona, căreia, se pare, nu-i plăceau întrebările directe.

— Iertaţi-mă, ca să fac dragoste cu ele.

Exupère, atît de stîngaci în aproape orice împrejurare, redevenea bărbat cînd era vorba de femei.

Faţa doamnei Crabalona avu o expresie mai curînd feroce decît furioasă.

— Aici nu avem evreice. Duceţi-vă la doamna Carmen sau la *Cele două emisfere.*

„Este evreică, şi nu vrea să-şi prostitueze coreligionarele, se gîndi el. Foarte bine."

— Dar franţuzoaice aveţi ?

— Am o franţuzoaică venită din Franţa. Dar nu vrea să primească decît arabi. Spune că sînt mai *gentlements.* Printre ultimii turişti erau şi două parizience, o doamnă cu fata ei — să tot fi avut vreo şaisprezece-şaptesprezece ani. Voiau să locuiască la mine trei zile, ca şi cum aici ar fi hotel, ca să primească arabi. Ce spuneţi de asta ! Drept cine ne

iau ! Dar maure avem destule. Şi frumoase ! Şi cîrlionţate ! O s-o chem pe Aïssa, după ce stabilim preţul.

— Nu vreau fete maure.

— De ce ?

Căută o explicaţie şi îşi aminti de prietenul său domnul Manoussié, zis şi Colle d'Épate, zis şi Colle, „figura sahariană".

— Am cîte vreau în sud.

— Dumneata te duci în sud ? [totul spus pe un ton bănuitor]. În sud fetele put. Aici la mine se spală bine. [„Dar eu tocmai asta nu vreau, să fie bine spălate"]. Vrei să ţi le arăt ?

— Nu, răspunse cu hotărîre Exupère.

Cineva bătu la poartă. Pe dată se auzi un zgomot prelung de nenumărate uşi care se închideau ; casa ar fi trebuit să aibă semnale roşii şi verzi, ca, mai tîrziu, străzile. O expresie neliniştită se ivise în ochii doamnei Crabalona, şi gura ei, în mod ciudat, rămăsese o clipă întredeschisă. Vrînd parcă să pună cît mai repede capăt discuţiei, pipăi cravata lui Exupère.

— Nu-i deloc şic cravata dumitale. Străluceşte. E din cele ieftine.

Pe neaşteptate îi luă mîna, i-o întoarse şi i se uită în palmă. Domnul Exupère şi-o trase cu spaimă. La Paris, pe bulevarde, cînd o femeie legată la ochi le spunea celor de faţă ce are fiecare în portofel, se uita şi el o clipă, dar deîndată se îndepărta cît mai repede, de teamă să nu-i ghicească şi lui.

— O să fii fericit ! O să ai anul ăsta bani mulţi ! [Îi întoarse mîna în toate felurile]. Eşti funcţionar într-un birou ? [Zărise fără îndoială o pată de cerneală de stilou. Şi deodată :] Ah ! Văd ! [Exupère

fu impresionat. Într-adevăr, doamna Crabalona părea să fi *văzut* cu adevărat şi altceva în afară de pata de cerneală, în cele cîteva clipe cît îi privise mîna].

— Ascultă ce-ţi spun : casa asta nu-i pentru tine. Tu eşti francez din Franţa. [1] Aici s-ar putea să ai de-a face cu puliţia. Vine ameninţătoare, dar nu se întîmplă nimic. Nu se întîmplă nimic nici cînd vine cu turişti. Doar deschide uşile, îţi cere cartea de identitate şi îţi face o fişă.

— Puţin îmi pasă, spuse Exupère, care socotea că aici se cade să adopte o atitudine cît mai lipsită de prejudecăţi.

— Şşt ! spuse doamna Crabalona, ducînd un deget la buze. Mă cheamă cineva.

Lui Exupère nu i se păruse că fusese într-adevăr chemată. Dar doamna Crabalona ieşi din nou. De data asta lipsi destul de mult. Se întoarse.

— Aşadar nu aveţi franţuzoaice ? întrebă din nou Exupère, care voia să încheie discuţia.

— Cunosc pe cineva, dar nu pot s-o aduc aici, e prea tînără : aş *ricsa*. E pariziană get-beget.

— Şi părinţii ei ?

— E ca şi cum n-ar avea.

— E sănătoasă ?

— Ţi-o trimit. Te descurci dumneata.

— Lucrează undeva ? Din ce trăieşte ?

— Astea ţi le va spune ea.

— E de încredere ?

[1] În original *Francaouette*. (N.t.)
Feminizare, proprie doamnei Crabalona, a cuvîntului *Francaoui*, francez din Franţa în limbaj *cagayous*, adică în limbaj franco-algerian. (N.a.)

— Eşti deştept, o să vezi singur. Te descurci dumneata.

Pe faţa lui Exupère apăru o expresie de nemulţumire. De cîte ori i se făcea un compliment, credea că lumea îşi bate joc de el şi lua o atitudine de apărare, precum copilul arab care îşi ridică braţul în dreptul feţei cînd un francez i se adresează, crezînd că acesta îl va lovi.

— A cunoscut mulţi bărbaţi ?

— Asta o s-o întrebi dumneata. O văd joi. Du-te vineri la ora nouă în grădina din faţa poştei centrale, în partea unde sînt băncile. Îşi va legăna un picior. Să ai în mînă o pungă cu arahide. Nu-i vorbeşti în numele meu. Dacă vorbeşti în numele meu, cînd vine puliţia, spun că nu te-am văzut în viaţa mea. Dar puliţia n-o să vină.

— De ce ?

— Aşa.

— Şi ea ?

— Ştie să tacă.

— Şi *şauşul* [servitorul arab] care m-a primit ?

— E vai de pielea lui dacă vorbeşte. Dar n-a vorbit niciodată. E mort de frică.

— Frică de cine ?

— Nu pune întrebări. N-ai ajuns niciodată colo sus [1] ? A, e adevărat, tu lucrezi într-un birou... Dar la Barberousse toată lumea ştie : nu trebuie să pui întrebări.

Exupère se ridică.

— O să-ţi spun ceva : bărbaţii şi femeile cînd sînt împreună, aşa, ştii cum, nu-s prea frumoşi. Iar aici... Dar cînd e vorba de francezii din Franţa, o

[1] În închisoarea din Alger. (N.a.)

vezi pe femeie cum îl ţine pe bărbat de mijloc, aşa, pe stradă... Atunci rămîne cum am hotărît. Am văzut cu cine am de-a face : nu-ţi iau nimic.

— Ba da, în cazul că treaba se face.

Dar ea, pe un ton care nu admite replică :

— Nu te-am văzut în viaţa mea. Şi nu-ţi iau nimic.

De ce doamna Crabalona se arăta atît de generoasă, şi în aparenţă atît de imprudentă cu acest necunoscut, noi ştim, dar nu vă vom spune.

Exupère ieşi de la doamna Crabalona transfigurat. O pariziană get-beget ! Foarte tînără ! Era din nou viu, era din nou bărbat. Această schimbare seamănă cu cea care are loc în momentul cînd răcoarea vine odată cu căderea nopţii, sau mai curînd era tot atît de bruscă precum cea care se petrece într-o încăpere întunecată cînd se aprinde lumina electrică. Dar, departe de a fi nerăbdător, se gîndea că ar fi preferat ca întîlnirea să aibă loc peste cincisprezece zile, într-atît speranţa este mai bună decît împlinirea ei.

Era mulţumit şi pentru că doamna Crabalona nu-i spusese : „Răspund de sufletul ei", cum îi spusese o madamă la Paris, procurîndu-i totodată o fată sub douăzeci şi unu de ani. În cazul de faţă, cel puţin nu i se vorbea de suflet.

În cîteva minute se găsi iar în strada Bab-el-Ued. Un băiat cu sprîncene stufoase striga după o fată : „Frumoaso !" O atingea din mers, iar ea fremăta de indignare, ca un peşte pe care pui mîna. Un altul : „Maestre !" Maestrul, un vagabond de vreo şaizeci de ani, adevărat personaj de farsă, lăuda un hotel la care plăteai trei franci pe zi : „Şi nici nu e locuit

de arabi !" sublinia el cu mîndrie. Acum Exupère găsea că toate acestea sînt minunate. Îşi amintea cu duioşie că văzuse în Bab-el-Ued o stradă Réaumur şi o stradă Boissy-d'Anglas ! Nici mai mult nici mai puţin ! Se aşeză pe terasa unei cafenele şi ceru un rachiu de anason şi o frigăruie de rinichi. Dinlăuntru ajungeau pînă la el frînturi de dialog, vocale scurte şi avînd parcă un gust de măslină : „La Belcourt n-o să întîlneşti decît proşti, dar Bab-el-Ued e un adevărat Chicago" ; — „Ştii bine că fiică-mea mi-e mai scumpă decît lumina ochilor" ; comenzile clienţilor : „O bilă ! O limunadă ! Nişte gheaţă !" ; cifrele violente şi cîntate ale jucătorilor de *mora* : „Cincizeci !", „Nouăzeci" ! Un liliac pătrunde pe neaşteptate în cafenea. Umbra lui se zbate pe podea. Bărbaţii îşi aruncă şepcile în plafon, vrînd să lovească pasărea. Aceasta zboară afară, şi umbra ei zboară odată cu ea. Un tip intră : „Ce mai e nou astă-seară ? Vreţi să vă distraţi ?"

Bineînţeles că Exupère voia să se distreze ! Chiar în acea clipă cîţiva bărbaţi se opriră pe trotuar în faţa lui şi începură să se uite la casa din faţă. Păreau a se fi aşezat pentru totdeauna acolo şi priveau întruna, cu lăcomie. *Yauledul*[1] care vindea prăjituri în pragul cafenelei strigînd misterios : *Soï ! Şoişoi !* („Calde ! Plăcinte calde cu sardele"), şi învîrtindu-şi pe degetul arătător, băgat în pînza găurită, fesul, se întorsese şi el şi privea. La ce se uitau ? Exupère zări la o fereastră, între două perdele, vaga, foarte vaga siluetă a unei femei tinere care se dezbrăca...

[1] Nume dat în Algeria copiilor arabi. (N.a.)

Chipurile de îngeri ale acestei rase languroase, una dintre cele mai „lipsite de prejudecăţi“ din lume, tonurile de alb-crud alăturate tonurilor de negru-arzător, păsările de noapte care îl atingeau pe sub ficuşii pitici cu trunchiuri palide — totul îl făcea acum pe Exupère să atribuie acestei mahalale nocturne o misterioasă atracţie, făcută din plăcere şi uşurătate. Acel *Soï ! Şoişoi !* al *yauledului,* care se desprinsese primul dintre privitori, răsuna ca o incantaţie de lunatec ce avea să deschidă porţile plăcerii. Din toate cinematografele răsunau puternic sonerii, chemîndu-i pe acei băieţi şi acele fete să se îmbete de o atmosferă romanţioasă pe care nu o bănuiau cît este de insipidă pe lîngă a lor.

II

— N-ai auzit, sclavule ? strigă domnul îmbrăcat ca un arab, cu o voce de stentor, către chelnerul tînăr care venea să ia comanda. E a treia oară cînd te chem. Dar tu te gîndeai la puicuţa ta, se vede de la o poştă după cearcănele pe care le ai.

— Vai, domnule Manoussié, fiţi serios, spuse chelnerul, fără să se emoţioneze.

— Adu-mi nişte ţigări Gipsy cu filtru. Ai înţeles : cu filtru.

— Îmi daţi banii ?

— O să ţi-i dau cînd plătesc şi masa.

Îşi întinse un picior pe unul din scaunele aflate în faţă. Şi cum patronul trecea prin apropiere, pronunţă răspicat, tot cu voce răsunătoare :

— Aici nu numai că se mănîncă prost, dar şi chelnerii se fac că nu te aud cînd îi chemi. Cică servesc în ordinea venirii. Ţin să fiu servit imediat. Am spus.

Patronul aruncă spre Exupère, care stătea pe banchetă, o privire ce voia să spună : „E un om imposibil, dar, ce vreţi, ne-am obişnuit cu toanele lui“.

Exupère ştia chiar din gura patronului că domnul Manoussié îi datora aproape trei sute de franci şi că, evident, acesta nu era decît începutul. „Să fii insolent cînd îi eşti dator cuiva este o atitudine clasică. Dar să fii insolent cînd ştii că vei continua să mănînci pe datorie !“ Această insolenţă, care era atît de opusă felului său de a fi, îl uimea peste măsură. Nu-şi dădea bine seama în ce constă mecanismul ; Colle, sărac, nu se putea face respectat decît prin insolenţă. Ca să-i poţi trata pe ceilalţi de la înălţime, trebuie să nu fii tu însuţi prea înalt de la natură : piticul e cel care poartă tocuri înalte. Şi apoi domnul Manoussié mai era şi orgolios pe deasupra : „De vreme ce îmi sînt acceptate insolenţele înseamnă că sînt un om foarte atrăgător“.

Tutungeria se afla în apropiere. Chelnerul se întoarse. Colle îi aruncă douăzeci de *sous* bacşiş, plătindu-l bine pentru acea epocă şi pentru serviciul pe care i-l făcuse. Banii căzură pe jos. Chelnerul îi ridică, mulţumindu-i, fericit, de nenumărate ori.

Domnul Manuel Manoussié, celibatar, fără profesie, în vîrstă de treizeci şi şapte de ani, este francez din Franţa, fără îndoială. Are ochii albaştri, tenul roz, o barbă scurtă şi arămie. Poartă *gandura*[1] şi

[1] Cămaşă scurtă şi fără mîneci, purtată pe sub burnuz de către indigeni. (N.t.)

fes şi, în picioarele goale, aşa-numitele *nail* (sandale arabe). Este un bărbat foarte frumos, cu barba zburlită, imperială, cu o înfăţişare cu adevărat nobilă chiar fără ajutorul travestiului.

Arabii, în ciuda acestui travesti, îl respectau, din cauza bărbii şi a aerului său nobil. Îl numeau Baba Arudj, în amintirea acelor Barberousse celebri prin faptele săvîrşite de ei în Alger[1]. Cei care-l cunoşteau puţin, şi care-l ştiau foarte sărac, simţeau faţă de el acel dispreţ amestecat cu o vagă simpatie care apăruse şi în privirea patronului restaurantului: ca şi acesta, îi treceau totul cu vederea. Oamenii pot fi împărţiţi — fapt important, la care nu ne gîndim îndeajuns — în două categorii: cei cărora nu li se iartă nimic şi cei cărora li se iartă totul. (Cei cărora nu li se iartă nimic sînt în general şi cei mai buni.) Lui Colle i se ierta totul. Putea să se plimbe cu două uriaşe pumnale arabe (din secolul al XIX-lea) la cingătoare, în timp ce poliţia distrugea orice lamă ceva mai mare găsită asupra unui arab. Dat fiind această impunitate, îndrăznelile sale erau, de fapt, prea puţin glorioase.

Îşi purta mizeria cu o ostentaţie veselă. De exemplu, într-un magazin, plăteşte şi, cînd i se dă restul, capătă, odată cu mărunţişul, şi o hîrtie de o sută de franci. „Ce bine-i să primeşti bani! Nu mi se întîmplă prea des lucrul ăsta." Strigătul acesta este aproape sincer. Toată lumea rîde. Şi-a făcut astfel, dacă nu prieteni, cel puţin cîteva cunoştinţe care-l acceptă surîzînd.

[1] Nume dat celor doi piraţi turci (Arudj şi Khayr al-Din) care au fondat statul algerian în secolul al XVI-lea. (N.t.)

Francezii sau nu puteau să-l sufere sau aveau faţă de el acelaşi sentiment ambiguu ca şi arabii.

Îl numeau Colle. Colle în loc de Colle[1] d'Épate[2], fiindcă socoteau cu toţii că dacă îl întîlneai nu mai puteai scăpa de el. Exupère era de acord că lui Manoussié îi place să-i scandalizeze pe cei din jur, dar nu găsea că prietenul său se ţine scai de lume. Cîteodată Colle, e adevărat, nu te lăsa pînă nu-i plăteai ceva, dar făcea asta într-un chip atît de agreabil! Inteligent, destul de cultivat, părea că a văzut multe în viaţa lui. Era plin de haz, amuzant, în aparenţă lipsit de orice răutate. Şi, pentru un om ca Exupère, foarte pasionant prin felul în care ştia să pară întotdeauna fericit, chiar cînd nu avea nici un ban în buzunar.

Nu se ştia nici de unde vine, nici ce făcuse înainte, nici din ce trăia. Sta vreo şapte luni pe an în Sahara. Spunea că o face pentru că acolo nu cheltuia nimic şi pentru că, atunci cînd se afla în vreuna dintre oazele turistice, patronii de hotel şi turiştii îl plăteau cu mici sume pentru a le fi ghid — meserie pe care o făcea probabil bine, pentru că iubea Sahara, îi cunoştea obiceiurile, şi vorbea destul de curent araba. Alteori era găzduit la posturile militare de către unii ofiţeri, bucuroşi de prezenţa acestui citadin care-i făcea să rîdă şi îi interesa. Dar uneori rămînea vreme îndelungată în ţinuturi îngrozitoare, fără ofiţeri şi fără turişti, unde probabil se hrănea doar cu lăcuste, curmale şi apă. La Alger locuia la o domnişoară în vîrstă de vreo şaizeci de ani, dom-

[1] De la verbul *coller* — a lipi. (N.t.)
[2] De la verbul *épater* — a epata, a scandaliza, a uimi. (N.t.)

nişoara Rouffignol. Deşi se şoptea că era foarte cu putinţă ca în Sahara să se fi lăsat plătit pentru favorurile sale de către englezoaice sau americance amatoare de o culoare locală de care el nu era lipsit, nimeni nu insinuase vreodată că era întreţinutul domnişoarei Rouffignol ; dealtfel, nici măcar nu fuseseră vreodată văzuţi împreună pe stradă. Dar se presupunea că ea îl ajuta cîte puţin, din milă, şi fiindcă era singură. „Are pentru mine un adevărat cult", spunea Colle. Primea deasemeni o mică pensie, nu se ştie de ce. Într-o zi Exupère îndrăznise să-l întrebe : „E o pensie de război ?" — căci Colle purta uneori la butonieră panglica crucii de război. Acesta răspunsese : „E o pensie moştenită". Dar ce înseamnă oare „o pensie moştenită" ?

În Alger Colle se îmbrăca foarte rar după moda europeană. O făcea totuşi în fiecare duminică, pentru slujba de la orele unsprezece de la catedrală. Exupère nu se ducea la biserică, dar căpitanul Larivière îi descrisese spectacolul : Colle în haine *gris perle,* cu gulerul cămăşii desfăcut, cu un fir de iasomie la butonieră, cu mănuşi de culoarea untului proaspăt, cu un baston în mînă sau subsuoară, niciodată nici aşezat, nici în genunchi, totdeauna în picioare, fără să urmărească slujba dar privind adunarea cu o expresie autoritară. „Îmi place să fiu privit", mărturisea el. Şi la catedrală era. În cealaltă travee se afla domnul Saint-Justin (şeful lui Exupère), care îl ura, dar care în această împrejurare era dominat, neîndrăznind să-şi arunce privirea spre el. Larivière spunea : „Alături de Colle arată ca un laş". Larivière răspîndise zvonul că Colle este fiul natural al marchizului de Bédois de Sambray, vechi nobil din Champagne, care îl avusese cu una din

fermierele sale. „Marchizul de Bédois de Sambray" ! suspinase Exupère, pe un ton de adevărată beatitudine. Cît de frumos sună un titlu de nobleţe !"

Au stat de vorbă timp de o jumătate de oră despre tot felul de lucruri. Cafeneaua dădea către scuarul Bresson, care la rîndul lui dădea spre mare şi port, avînd în faţă nişte trepte pe care coborai spre chei. În sfîrşit, Colle îşi scoase ceasul de buzunar :

— Nu mă inviţi la masă ?

Exupère nici nu dorea altceva. Celibatar fiind, lua la restaurant un dejun copios şi stropit din abundenţă cu vin şi o cină foarte uşoară. Mînca aproape totdeauna singur. Ajunsese să creadă că are o conversaţie plicticoasă. Adeseori cîte o cunoştinţă îi spunea : „Ar trebui să luăm prînzul împreună într-una din zilele astea", şi totul rămînea aici. Nu uita aceste cuvinte, pe care le considera un avertisment. Dar nu se plictisea niciodată împreună cu Colle şi simţea că nu-l plictiseşte nici el.

— Nu ţi-ai scris scrisoarea ? spuse, văzînd pe masă o călimară pe care Colle o ceruse chelnerului.

— N-aveam de scris nici o scrisoare. O cerusem ca să-mi umplu stiloul.

Se aşezară la masă. Colle îşi şterse pe îndelete paharul şi tacîmul : „De la aceşti sălbateci te poţi aştepta la orice !" Abia începuseră masa, cînd Colle rîgîi. Un rîgîit cu gura larg deschisă. Un rîgîit plin, nobil, în mai multe reprize ; chiar cînd rîgîia era magnific. Arbora fără îndoială stilul arab : arabul rîgîie din politeţe, pentru a arăta gazdei că a mîncat bine.

Prînzul a fost punctat de inevitabilele jeturi de sifon proiectate asupra micilor lustragii ; de emoţia

extraordinară a chelnerului cînd ceruseră aperitivul după friptură ; de numeroasele ţigări cu filtru oferite de Colle lui Exupère ; de capriciile lui Colle : cartofii serviţi la masă trebuiau să fi fost spălaţi numai cu apă potabilă, bananele trebuiau ţinute de coajă şi nu de miez, măslinele nu puteau fi mîncate decît de pe un beţigaş de lemn. Mîncătorul nostru de lăcuste avea gusturi foarte delicate.

Exupère vorbea pe un ton volubil ; era volubilitatea celor care de obicei tac mult. Cei care îl cunoşteau ar fi fost uimiţi să-l vadă atunci cînd era împreună cu Colle : destins, rîzînd aproape întruna, deşi ei nu-l văzuseră pînă atunci decît morocănos sau sever, cu trăsăturile alungite. Un tip, la masa vecină, comandase doar o friptură cu legume şi o cafea, şi bea doar apă. Colle îi aruncă o privire profund dispreţuitoare.

Colle fu chemat la telefon. Spuse : „Vrea probabil să mă tapeze". Exupère gîndi : „Dacă a spus să fie chemat aici înseamnă că ştia că se va invita la masă".

Îşi spuneau mai ales obscenităţi. Colle pretindea că rămîne cast în timpul cît stă la Alger. Nu călcase niciodată pragul unui bordel. Franţuzoaicele din Algeria erau proaste, interesate, mofturoase, inaccesibile unui bărbat care nu plăteşte sau plăteşte puţin. Cu italiencele, spaniolele, maurele din Alger putea intra în tot felul de încurcături ; cu evreicele nu, dar el nu voia să se culce cu evreice. Beduinele erau uşuratece, murdare, dezinteresate ; exact ce-i trebuie unui bărbat. Recupera deci, în sud, timpul pierdut. Experienţa războiului îl învăţase că un bărbat poate foarte bine să rămînă cast timp de luni de zile, fără homosexualitate şi aproape şi fără altceva. Cel puţin el. Exupère nu vorbea despre viaţa lui sexuală, ca de obicei.

Un tip se aşează la masa lor ca să mănînce : în restaurantul acesta lucrul era permis, şi în acea zi era lume multă. „Am plătit şi am dreptul să fiu lăsat în pace !" spuse Colle pe tonul său inimitabil. Nu plătise nimic, şi dealtfel vom vedea şi urmarea.

Colle, agitîndu-se întruna şi ocupînd tot mai mult spaţiu, lăsa neîncetat să-i cadă diferite lucruri : şervetul, o bucată de pîine, o lingură. De trei ori ridicase şervetul. În cele din urmă căută pe jos o bucată de brînză şi găsi în schimb un merlan, pe care-l mîncă.

Astfel ajunseseră la sfîrşitul mesei, cînd Colle rîgîi a doua oară. Exupère rămăsese tot cu vestonul bine înşurubat pe umeri : nu voia să arate că are umerii căzuţi. Şi apoi mai era şi blestemata aceea de sudoare care, pe de o parte, îi străbătea prin cămaşă iar pe de alta, în mari valuri, i se rostogolea pe ceafă, cădea pe veston, cădea picătură cu picătură pe marmura mesei, ca tot atîtea blestemate schije de obuz. Fundul pantalonilor îi era cu desăvîrşire ud, ca şi cum s-ar fi aşezat în apă. Dar Colle, bineînţeles, nu transpira ! Şi mînca fără să se păteze, în timp ce Exupère !

Exupère îşi aruncă ochii asupra notei de plată — 430 franci — şi văzu că aici intră şi ţigările cumpărate de Colle. Văzu de asemeni că figurează şi un sandviş care nu apăruse la masă. Dar Colle, care sosise înaintea lui, voise fără îndoială să-şi mai amăgească puţin foamea. Colle spuse de altfel cu neruşinare :

— Nu mănînc de multe ori cît am mîncat azi. De patru zile, de cînd Larivière, în trecere pe aici, m-a invitat să prînzim împreună...

Căpitanul Larivière era unul dintre ofiţerii care-l găzduiseră în sud. Or, din întîmplare, Colle îl întîlnise în ajun, şi căpitanul îi spusese: „Ce se întîmplă cu prietenul nostru Colle? E în Alger? Sînt şase luni de cînd nu l-am mai văzut". Şi Exupère nu punea nici o clipă la îndoială cuvintele ofiţerului.

Colle se ridică de la masă, clătinîndu-se uşor.

— Problema nu e să ştiu dacă voi putea ieşi de aici, ci dacă voi putea ieşi fără să răstorn masa.

Se întoarse şi luă trei bucăţele de zahăr din zaharniţă.

— Strică linia, dar de vreme ce e gratuit...

La urma urmei, nu rîgîise decît de două ori.

„Înainte marş!" zise el. Era una din vorbele lui favorite, care îl caracteriza.

Colle şi Exupère se aşază pe o bancă din scuarul Bresson, pentru a mai sta de vorbă, în aşteptarea orei cînd Exupère trebuie să se ducă la bibliotecă. O bancă atît de înconjurată de scuipaţi încît îţi vine să crezi că foarte curînd va începe să plutească, precum o barcă.

Bătrîneii-Veşnic-Nemulţumiţi stau de jur împrejur pe scaune, ca într-un joc de societate. Fiecare dintre ei este preşedintele a cîte ceva. Domnul preşedinte onorific al Bulomanilor din Émile-Combes refuză să-şi plătească scaunul. Ce riscă domnul preşedinte onorific? Dacă slujbaşul care închiriază scaunele nu e mulţumit, va fi dat afară din post, căci e arab. Dacă un băiat arab aruncă o minge care ar fi putut să-l atingă, din ochii preşedintelui Sindicatului de

Apărare a Celor nedecoraţi cu Legiunea de onoare din Armand — Fallières ţîşnesc scîntei, o ură extraordinară îi transfigurează chipul bătrîn: apucă mingea şi o zvîrle cît poate mai departe, pe bulevard. Dacă ar putea, ar arunca-o în mare, şi o dată cu ea şi pe băiat. Expresia de ură de pe faţa lui nu se stinge decît foarte încet.

În mireasma, dulceagă şi uşor greţoasă, de arahide, un arab care şi-a scos papucii îşi mîngîie delicat picioarele goale urcate pe bancă. Asta vă scandalizează? Dar şi ceea ce face vecinul lui Exupère, francez din Franţa, care îi trimite drept în faţă fumul de pipă cu care şi-a clătit gura, de asemeni vă scandalizează.

Slujnicuţa kabilă (doisprezece ani) care dă tîrcoale băncii repetă de o sută de ori pe minut „mireasa! mireasa!" în faţa unei păpuşi, bucuroasă să repete acest cuvînt, să-şi clătească gura cu el, ca acele domnişoare spaniole ce repetă la nesfîrşit cuvîntul *casar*, „a se mărita"; gura slujnicuţei kabile este capitonată cu un roz aprins, ca o caleaşcă de nuntă.

La masă îşi spuseseră glume şi întîmplări deocheate. Scuarul prin care se perindă o mulţime alcătuită din atîtea rase diferite le inspiră o conversaţie serioasă.

Algerianul este foarte patriot. Defilări patriotice, insigne de foşti combatanţi etc.: Exupère nu văzuse în viaţa lui atîtea manifestări de acest gen. Dar metropola este foarte dispreţuită aici: cei din Franţa „nu sînt bărbaţi adevăraţi". La cîţiva paşi de ei, un marinar îl ocărăşte fără nici un motiv pe un tînăr recrut, care nu ripostează, îndepărtîndu-se în chipul cel mai jalnic. Atunci, unul dintre camarazii marinarului spune:

— Nu ți-e rușine să te porți așa cu un biet soldat din Franța !

Exupère și Colle vorbesc despre Algeria, despre raporturile ei cu Franța, despre viitorul lor comun. Este inutil să notăm aici spusele lor, interesante în situația din 1928, moarte odată cu această situație. Să precizăm doar că aceste spuse ne arată că avem de-a face cu doi oameni care știu să fie serioși, unul sub o aparență meschină, celălalt sub o aparență extravagantă. Unul nu cunoaște lucrurile decît din cărți, celălalt nu le știe decît din viață, și amîndoi le văd la fel. Exupère nu are față de arabi nici un fel de sentiment ; îi observă, se inițiază conștiincios, de un an, prin studiu, în civilizația lor, îi judecă cu obiectivitate, fără simpatie sau antipatie. Colle notează una din afirmațiile lui pe un carnet. Exupère observă că se folosește de creionul pe care i l-a împrumutat chelnerul. „O să i-l dau îndărăt chiar acum, cînd o să trecem pe acolo", spune Colle. Pentru el, Africa de nord este un ținut unde viața e mai ușoară și mai pitorească decît în Franța. Are pentru locuitorii ei o simpatie superficială și amuzată. De fapt, n-ar mai putea trăi altundeva. Mai mult, mîncarea bună îi inspiră cîteva idei generale.

Pitorescul ! Ceea ce se întîmplă, de exemplu, chiar în preajma acestei bănci, îl amuză și îi reține atenția mai mult decît considerațiile lui Exupère. Un evreu care vinde lorniete tutuiește un evreu bogat. Micii evreiași cu degetele pline de inele îl apucă brutal de picioare și i le împing ca să se poată juca, sar peste picioarele lui încrucișate. Unul îi spune camaradului de joacă : „Dacă mi-o iei înainte, îți tai capul" ! Altul apucă autoritar bastonul lui Exupère pentru a-și căuta cu el bila căzută sub bancă.

Mucii îi curg din nas cu mișcarea sacadată a unei limbi de șarpe. În curînd începe să se certe, amestecînd fraze ca : „Să știi că eu nu glumesc !" adresate adversarului, cu altele rugătoare ca : „Ai grijă să nu mă atingă !", adresate unui prieten. O fetiță evreică, un mic monstru de vioiciune și drăgălășenie, cu minunați ochi de umbră, cu mînuțe de culoarea focului, o făptură semănînd în același timp cu un ied, un elf și un fluture, se întoarce din trei în trei minute la banca pe care stă mama ei, răsfățîndu-se pe lîngă aceasta ca și cum ar avea o nevoie fizică de mîngîierile ei pentru a putea exista.

Un copilaș arab de vreo patru ani merge spre un copilaș francez de aceeași vîrstă, într-un elan de cordialitate copilărească. Copilașul francez face o strîmbătură și îl respinge.

Dar adevăratul spectacol este cel pe care-l oferă măgarii pe care se plimbă copiii. Un afiș lipit în scuar înștiințează publicul că acești măgari sînt de fapt măgărițe : dar acest lucru ne interesează prea puțin. Mulți copii suferă cumplit în spinarea acestor măgărițe, pe care călăresc în timp ce plîng în hohote. Dar este lucru *bine știut* că asemenea plimbare le place copiilor : și atîta e de ajuns. O fetiță care a coborît de pe o măgăriță se îndepărtează puțin de ea, apoi se întoarce și îi sărută repede crupa, plecînd apoi iar. Un mic lustragiu, îndemnat de prieteni, văcsuiește copitele unei măgărițe.

Colle, după un timp, spune :

— N-am primit încă pensia. Trebuia s-o capăt pe trei sau pe patru. Sîntem în nouă și n-am primit încă nimic. Sînt foarte strîmtorat.

Exupère era dinainte învins. Niciodată nu îndrăznise să spună „nu" cuiva în față : făcea nesfîrșite

ocolişuri pentru a nu spune „nu". Nu îndrăznea niciodată să-şi facă pe faţă din cineva un adversar. Nu îndrăznea niciodată să treacă la ameninţări, de teama unei reacţii şi mai violente din partea celuilalt. Fugea din faţa mîniei posibile a oricui ca o corabie cu pînze din faţa furtunii.

Se prefăcu că e cu gîndul în altă parte. Dar Colle nu se lăsă :

— Masa pe care mi-ai oferit-o este singura mea masă decentă din ultimele patru zile. [Un suspin.] Presupun că m-ai înţeles.

— Ţi-aş împrumuta ceva bani. Dar îmi mai datorezi două sute de franci.

— Crezi că am uitat ? Mă gîndesc la asta zilnic. Îmi stă pe suflet. Deşi arabii spun că este nepoliticos să înapoiezi prea repede o datorie, deoarece ai putea lăsa să se creadă că cel care te-a împrumutat duce lipsă de bani. [Nici un arab nu a spus vreodată aşa ceva.] O să-ţi restitui toţi banii de îndată ce voi primi pensia, pe care poate o voi căpăta chiar mîine. Îţi jur pe propria mea mamă.

Îi mai oferi o ţigară, ca şi cum acest dar regal putea să-l hotărască pe Exupère. Se ridicară. Trecură iar prin faţa restaurantului unde prînziseră. Colle nu restitui creionul, iar Exupère nu se mai gîndi la asta.

— Vrei să ştii în ce situaţie mă aflu ? Ascultă. Alaltăieri cineva sună la uşă. Domnişoara Rouffignol nu era acasă. Deschid şi văd că erau două călugăriţe de la mănăstirea Saint-Vincent-de-Paul care făceau o colectă de bani. Le-am spus : „Sfinţiile-voastre, nu pot să vă dau nici măcar un bănuţ. Voi nu ştiţi ce înseamnă să nu ai o leţcaie". Una dintre ele a surîs. Atunci mi-a venit să-i spun : „Mai bine mi-aţi da voi nişte bani".

Exupère era catolic dar nu credea. Fu impresionat de călugăriţe şi amuzat de fraza hazlie a lui Colle.

— Cît vrei ?

— Cinci sute.

— O să-ţi dau trei sute, dar pentru ultima oară.

Colle avu o expresie violentă şi neplăcută. Exupère se gîndi : „Rămîn şi fără trei sute de franci şi-mi fac şi un duşman".

Îşi scoase portofelul şi surprinse privirea arzătoare pe care Colle o arunca spre bancnote : privirea curvei pe care o plăteşti. Şi-l închipui pe Colle smulgîndu-i din mîini un teanc de bancnote şi fu peste măsură de uşurat după ce-şi băgă portofelul în buzunar.

Ajungeau în faţa Operei. Ca rîurile curgînd din munţi, valuri de vulgaritate se revărsau odată cu muzica emisă de radiourile din cafenele. Un tip se ridică de pe terasa braseriei Tantonville şi i se adresă jovial lui Colle :

— După cîte văd, ai primit în sfîrşit pensia !

— Da, dar cu patru zile întîrziere, ceea ce e mult cînd aştepţi bani.

Îşi spuseră cîteva banalităţi. Tipul se întoarse pe terasă. Rîzînd, Colle îl apucă de braţ pe Exupère :

— Te-am dus, dragă Exupère ! Dar am fraierii mei peste tot. Şi e adevărat că pensia mi-a venit cu patru zile întîrziere.

— Atunci poate că-mi dai înapoi cei trei sute de franci, spuse Exupère cu timiditate.

— Chiar vrei asta ? Mult mai ţii la banii tăi. O să ţi-i dau sîmbătă, cum ne-am înţeles. Poţi să mai aştepţi. După toate serviciile pe care ţi le-am făcut !

Ce servicii ? La sosirea lui Exupère, îi arătase acestuia cîteva locuri pitoreşti, îi vorbise de cîteva restaurante decente şi nu prea scumpe. Şi mai ales, şi acesta era adevăratul serviciu, îl distra.

Îi strînse mîna.

— Iartă-mă. Trebuie să-i mai spun ceva tipului de adineaori. Ah, bine că mi-am amintit, am aici ceva care o să te consoleze.

Şi după ce îi băgă în mînă o foaie de hîrtie, plecă în grabă spre Tantonville.

Urcînd pe strada Michelet către universitate, unde se găsea biblioteca la care lucra, trei motive de melancolie începeau să prindă fiinţă în mintea lui Exupère : faptul că Colle l-a tratat ca pe o marionetă ; că a plecat de îndată ce a obţinut banii ; că el, Exupère, îşi dă seama că nu va putea minţi niciodată în felul ăsta. Căci atenţie ! Exupère fabula, e drept, după cum vom avea îndeajuns ocazia să vedem, ceea ce este însă cu totul altceva decît a minţi din interes : această atitudine este o manevră, cealaltă un joc. Incapacitatea de a minţi venea din slăbiciunea lui, ştia bine asta ; din oboseală, spunea. Ce ? Adevărul ; aşa era mai simplu. Minciunile lui Colle erau o dovadă de energie. Unii oameni maturi, cînd tratează afaceri, te mint exact aşa cum mint copiii. „Ţi-am scris ieri-seară." „Am vorbit de tine cu Daniel." Îţi spun toate astea privindu-te ţintă în ochi. Evidenţa apare curînd, limpede ca lumina zilei : nu ţi-au scris şi nici n-au vorbit cu Daniel. Era pueril, mai curînd respingător, şi totuşi felul de a minţi al lui Colle îi impunea lui Exupère : ce tupeu !

Altceva. I se păruse că vede o mică tresărire de plăcere în privirea lui Colle în timp ce i se plîngea.

I se năzărise doar, sau Colle era pînă într-atît de neruşinat ?

Studentele se îndreptau spre universitate. Şi aici, ca şi la Bab-el-Ued, întîlnea o rasă tînără, plină de vitalitate şi vigoare. Cu umerii puternici, de o frumuseţe atunci atît de rară în Franţa. Cu părul ca noaptea şi ca furtuna. Cu dinţii albi şi larg dezvăluiţi în timp ce rîdeau cu toată gura. Cu genunchii asemeni soarelui care răsare. Cu o vară în urmă umblau cu pulpele goale, purtînd şosete pînă deasupra gleznelor. În vara aceasta, cu picioarele goale în sandale, aveau mersul dansant al populaţiilor primitive : picioare răcoroase prinse în pielea sandalelor, ca nişte languste în carapacea lor. Pufuşorul blond de pe braţele şi pulpele lor scînteia pe pielea întunecată precum spuma fremătătoare pe suprafaţa calmă a Mediteranei. Un fotograf ambulant îi fotografia pe toţi cei care păreau că merită să fie fotografiaţi. Nici nu se gîndi să-l fotografieze pe Exupère, care se înciudă. În faţa universităţii şi a liceului de fete este o staţie de tramvai, pentru ca bărbaţii care aşteaptă o fată să pară că aşteaptă tramvaiul. Se află aici şi o bancă, pe care dacă stai ai un aer mai firesc, şi un florar. Fetele ies de la liceu la ora unsprezece. Exupère, cît de des îndrăzneşte, disimulîndu-şi manevra, îşi părăseşte locul din bibliotecă şi se duce să le privească prin fereastră. La ora unsprezece şi un sfert totul se termină. Marile porţi se închid şi momentul e patetic : parcă ceva ar muri şi parcă aceste porţi s-ar fi închis pentru veşnicie asupra graţiei şi tinereţii lumii. Exupère se întoarce pe estrada lui de bibliotecar.

Acum, în faţa universităţii, caută în buzunar hîrtiuţa de care se va sluji în vederea conversaţiei sale

cu domnul Saint-Justin. Cum nu ştia niciodată dacă a doua zi, la ora cutare, va fi sau nu în formă, îşi nota totdeauna ce avea să-i spună şi chiar teme posibile de conversaţie. Din buzunar mai scoase şi hîrtiuţa pe care i-o lăsase Colle „pentru a-l consola". Citi :

ALGER

À condition d'emporter un scaphandre,
On peut très bien hiverner à Alger.
C'est un conseil qu'il est bon de répandre :
Pour vivre rue d'Isly, apprenez à nager. [1]

MARSEILLE

Un porc dans le purin cherchait sa nourriture.
Un vieux hareng saur,
Une sardine en pourriture,
C'était là le plus clair de sa triste pâture.
Soudain le porc gémit, étouffe et tombe mort.
La sardine avait bouché le porc. [2]

[1] La Alger, iarna, cad ploi torenţiale, care pot ţine două zile în şir. Strada d'Isly era, în 1928, cea mai importantă din Alger. (N.a.)

ALGER

Dacă iei cu tine un costum de scafandru,
Poţi foarte bine să iernezi la Alger.
E un sfat pe care e bine să-l afle toată lumea :
Ca să poţi trăi în strada d'Isly, învaţă să înoţi.

MARSILIA

[2] Un porc în gunoi îşi căuta hrana
O străveche scrumbie afumată,
O sardea putredă,
Iată tot ce era mai bun din jalnica-i hrană.
Deodată porcul geme, se înăbuşă şi se prăbuşeşte mort.
Sardeaua astupase porcul. (N.t.)

Rîse. Aceste mici poeme (dacă le putem numi aşa) şi altele asemenea lor, transcrise de Colle pe un caiet de elev pe care i-l arătase lui Exupère, alcătuiau un tot intitulat de el : *Mediterana fără lacrimi,* titlul evocînd o lucrare pe atunci populară, menită să-i facă pe copii să înveţe latina : *Latina fără lacrimi.* Exupère îşi aminti că în scuar, la întrebarea dacă va pleca curînd în Sahara, Colle îi răspunsese : „Nu înainte de sfîrşitul lui octombrie". Asta îl bucurase, şi îl bucura încă, în ciuda extravaganţelor saharianului.

Starea aceasta îi fu accentuată de o mică întîmplare. Un profesor de la universitate, cu care schimbase de cîteva ori cîteva cuvinte aparent cordiale, trecu pe lîngă el, aproape atingîndu-l. Dar întoarse capul, cu ochii plecaţi, pentru a nu-l saluta. Gestul era grotesc şi aproape abject. Exupère îl simţi ca pe o jignire.

O fată îl depăşi. Îi mirosi urma cu indecenţă, cum fac cîinii. Ce fese ! Ce mers legănat ! Se uită la ceas : ora două fără cinci. O urmări puţin, pînă dincolo de porţi : o ! vas plin de scîrnăvie, o ! corabie obscenă ! Spuse cu voce tare : „Fetişcană îndrăcită ! Doamne, frumos lucru e o femeie". Un trecător întoarse capul şi-l privi. Exupère se uită din nou la ceas : ora două fără două minute. Se întoarse din drum şi începu să urce scara.

Pe uşa bibliotecii se afla o placă smălţuită : TRAGEŢI. Împinse deci uşa, cum făcea de fiecare dată după ce citise inscripţia. Căutase explicaţia acestui reflex în *Introducerea în psihanaliză,* dar nu o găsise.

III

O subcomisie a Comitetului pentru sărbătorirea centenarului (cucerirea Algerului) se întrunea la ora două şi jumătate, în acea zi, la bibliotecă. Domnul Saint-Justin, care o prezida, venise. Înalt, subţire, spîn, cu părul cenuşiu, scurt şi des. Exupère era secretarul subcomisiei.

— O să-i vezi îndată pe boşorogii ăştia, spuse Saint-Justin. Îi cunoşti pe Ratin, Marson, La Fauvoyer. Dar vor mai fi şi alţii : Bichat, care e pe jumătate paralizat, dar nici nu merită altceva ; vine să cerşească ceva ; Poulain : un adevărat şarpe veninos şi pe deasupra mai e şi încornorat ; eu îi spun „vipera cu coarne" ; Freton, prost în toate privinţele, dar nu şi cînd e vorba de interesele lui ; şi Barillet, care nu are nici un alt merit în afară de acela de a fi bănuit că şi-a otrăvit nevasta.

Soseau unul după altul, toţi înalţi funcţionari onorifici, ceremonioşi, bolnavi de gută, tuşind întruna, făcîndu-şi temenele şi salutîndu-se cu dezinvoltura întrucîtva rigidă a „domnilor bine" care puteau fi văzuţi în acea vreme la Saint-Sulpice, pe banca epitropilor, în serile cu predici „contradictorii" : „După dumneata, dragă prefecte" ; — „Dar vă rog, domnule director general" ; — „Eşti mai vîrstnic decît mine" ; — „Asta nu ne întinereşte". Şi jachete, gulere tari (doar domnul Saint-Justin arbora cu aroganţă un guler moale, pe care nu şi-l putea îngădui, fără îndoială, decît în calitatea lui de preşedinte), o expresie a feţei mirosind a naftalină, a ordine morală şi a Waldeck — Rousseau. Exupère abia se aşezase, aşteptînd cu peniţa respectuos înălţată, şi iată că un venerabil bătrîn — de fapt singurul din Alger

care împlinise o sută de ani — nesfîrşit de lung, tremurînd din toate încheieturile şi îmbrăcat în negru, se şi îndreaptă spre el cu un mers oblic ca de crab, se înclină şi îi spune : „Dumneavoastră, domnule, în ce calitate vă aflaţi aici ?" Exupère ridică vag din umeri. „Dar domnule, aveţi fără îndoială un titlu ! Altfel nu v-aţi găsi aici." „Sînt bibliotecar", îi răspunde Exupère, cu aerul unui ştrengar prins în timp ce fura dulceaţă. — „Nu, domnule ! exclamă fulgerîndu-l cu privirea domnul Saint-Justin, care tronează pe scaunul său de preşedinte. Bibliotecar sînteţi în altă parte ; aici sînteţi domnul secretar." Lucrurile se petreceau ca pe acel vapor englezesc unde fiecare pasager trebuia neapărat să aibă un titlu, astfel încît unul dintre ei, simplu rentier, era numit „Domnul pasager de la clasa întîi." Saint-Justin deschide şedinţa şi citeşte raportul, cu adevărat magistral, după Exupère : claritate, precizie, concizie, forţă, calităţi imperiale. Dar aplicate la chestiuni de foarte mică importanţă : trebuie stabilit programul muzical al serbărilor consacrate centenarului la Alger, repartizate creditele alocate de guvernatorul general (sosirea muzicii gărzii republicane şi cheltuielile aferente fiind în afara dezbaterii) etc.

Domnii nu aprobară raportul decît după multe şicane şi tocmeli, fiecare vrînd să-şi pună în valoare personalitatea. Fiecare dintre ei reprezenta o anume valoare, sau chiar o valoare sigură, în specialitatea sa. Dar toţi laolaltă alcătuiau o bandă de idioţi. Făceau paradă de patriotism, după cum mîine aveau să fie demagogi : votau că Algeria trebuie glorificată după cum mîine aveau să voteze că trebuie părăsită ; important era să voteze ceva care *va face o bună impresie* în afară, să pară a fi la unison cu

momentul prezent, să fie aprobaţi de o majoritate. Era o plăcere să le vezi înfăţişarea dulceagă şi mulţumită de sine, felicitările reciproce cînd reuşiseră să facă să fie votată o moţiune de-a dreptul neroadă sau nechibzuită. Oneşti sau necinstiţi, după împrejurare, jalnici totdeauna, creau în jurul lor — ei, atît de competenţi, atît de importanţi, atît de decoraţi, atît de festivi — o atmosferă greoaie şi totodată superficială, inefabil puerilă.

După ce domnul Freton rostise de trei ori : „Subcomisia al cărei vicepreşedinte sînt", sau „a cărei vicepreşedinţie o asum", Exupère începu să numere de cîte ori va mai spune astfel. Domnul Freton aminti de şapte ori, în decurs de o oră şi cinci minute, că este vicepreşedinte al subcomisiei. Unul dintre domni căutînd mereu nod în papură, Exupère îl auzi pe Saint-Justin cum mormăie printre dinţi, fără să-şi schimbe expresia feţei : „Bieţi hodorogi ! Bieţi hodorogi !" Crezu că n-a înţeles bine, apoi văzu că a înţeles, şi vorba aceasta hazlie rostită de acea gură atît de severă îl umplu de fericire. Arăta că şeful său posedă resurse pe cît de întinse, pe atît de neaşteptate. Dacă i s-ar fi adresat lui Exupère, ar fi părut că stabileşte între ei un fel de complicitate veselă, şi ar fi fost şi mai bine încă. Dar şi aşa era tot foarte bine.

Un tînăr, secretarul unuia dintre domnii care se scuzaseră că lipsesc, şi care îl înlocuise, nu voia să fie prea tăcut şi din cînd în cînd îşi făcea auzită vocea, dar atît de slab, din timiditate, încît nimeni nu-l asculta şi nici măcar nu-l privea, toate privirile treceau pe lîngă el, în mod intenţionat. În ciuda a toate acestea, cum nu era la curent cu nimic, se prefăcea că se interesează cu pasiune de toate. Domnul Saint-Justin profită de surzenia domnului Poulain spre a i se adresa cu voce foarte puternică : „Dumneata n-o să înţelegi niciodată nimic din toate astea". Domnul Poulain surîdea, în culmea fericirii.

După ce domnii din subcomisie s-au retras, domnul Saint-Justin îl întrebă pe Exupère ce părere are despre întrunire. „Ştiţi, trase el concluzia, totul se va petrece aşa cum vreau eu." Apoi, după un timp : „Şi puteţi fi sigur că în toată mica zonă asupra căreia se exercită autoritatea mea, prietenul dumneavoastră Manoussié nu are ce să caute. Ar fi frumos să-l vedem făcînd pe măscăriciul. M-am săturat de toată mascarada asta".

Avusese loc o mică întîmplare tenebroasă, sau cel puţin pe care Exupère o considera astfel. Colle voia cu încăpăţînare să împrumute de la bibliotecă o *Viaţă a fraţilor Barberousse,* publicată în secolul al XIX-lea, traducere franceză după un manuscris arab din secolul al XV-lea păstrat la Biblioteca naţională din Paris. Volumul figura în catalog dar nu se afla niciodată la locul lui în raft. Exupère îl bănuia pe Saint-Justin că-l luase acasă, ştiind că Colle vine să caute documente care i-ar permite să lase să se creadă că este un descendent al fraţilor Barberousse.

— L-aţi văzut din nou şi astăzi. V-am zărit în scuarul Bresson. V-am spus cît de mult rău vă faceţi frecventîndu-l, şi încă numai pe el. Cine e ? De unde vine ? Din ce trăieşte ?

— Este agent de turism în sud.

— Dacă ar fi agent de informaţie politică aş mai înţelege. Franţa are duşmani chiar şi în sud. Dar dacă este cu adevărat agent, cred că, dat fiind că agent de poliţie nu este, este mai curînd informator.

Exupère tresări.

— A fost totdeauna foarte corect față de mine.

— Joacă față de dumneavoastră jocul onestității.

— Este invitat la guvernatorul general.

Exupère se referea la recepții. Colle îi spusese : „Mă duc pentru bufet".

— Se duce în *gandura,* cu picioarele goale în *naïl*... Și este acceptat !

— Ba este chiar invitat în repetate rînduri. Să zicem că este socotit o curiozitate locală. În orice caz, s-a comportat foarte bine la ultima recepție. Dumneavoastră n-ați venit, domnule director, erați cred...

— În inspecție în Tunisia.

— Toată lumea îl admira, se extazia... Omul deșertului ! Ce înfățișare ! Cît pitoresc !

— De vreme ce n-au îndrăznit să-l dea afară pe ușă, evident că trebuiau să se extazieze.

— Dar ascultați un lucru extraordinar : *Bașaga* Ben Ali era de față. Lasă să-i cadă evantaiul și, aflîndu-se aproape de Manoussié, îi face semn să-l ridice. Era prea de tot ! Cu un gest instinctiv Manoussié se apleacă, apoi își revine la timp, se ridică și lasă evantaiul pe jos. L-a ridicat Haguet.

(Domnul Haguet era profesor la liceul de băieți.)

— Apropo, Haguet mi-a vorbit mult de dumneavoastră.

— De bine sau de rău ? întrebă repede Exupère, care se gîndea întotdeauna la ce e mai rău.

— Vom mai vorbi de asta. Dar, domnule Exupère, fiindcă veni vorba de gesturi instinctive, dumneavoastră n-ați fost oare cît pe ce să vă ridicați de pe scaun cînd v-a salutat acel tinerel care-l înlocuia pe Bichat ?

— Ah ! ați observat așadar ! spuse Exupère roșind. [Da, evident, Saint-Justin vedea totul !] Am făcut-o fără să mă gîndesc... Mi-a fost rușine tot timpul ședinței.

— Mai multă ținută, vă rog. Toată lumea vă calcă în picioare. Dați-vă aere ! Compuneți-vă un personaj !

— Voi încerca, domnule director.

— Să placi este greu și iluzoriu. Iluzoriu pentru că arareori sîntem pe placul celorlalți prin ceea ce nădăjduiam. Apoi vine o zi cînd încetăm să le mai fim pe plac ; e aproape fatal. Să displaci nu cere multă pierdere de timp, este un lucru sigur și de care te poți folosi multă vreme ; rareori se întîmplă să mai încerci să placi după ce nu ai plăcut. Și apoi de ce să placi ? Nu există nici un motiv pentru a căuta să cîștigi simpatia celorlalți [1].

— Totuși dumneavoastră sînteți bun, domnule director. Asta se simte...

Oamenii văd în general roșu înaintea ochilor cînd li se spune că sînt buni.

— Eu n-am timp să fiu bun, cu toate treburile pe care le am pe cap !

Ca un taur care, după ce a sfîșiat un cal, dă ocol arenei și apoi se întoarce și-l sfîșie iar, Saint-Justin aduse din nou vorba de Colle.

— Ați priceput ce se ascunde îndărătul poveștii cu crucea de război a lui Manoussié ?

— Ce se ascunde ?

— Dacă ați fi fost soldat ați ști că cele mai bune regimente, în anii 14—18, primeau *furajera.* Cea

[1] Fraza : „Nu există nici un motiv" etc., este din Dickens, citat de Tolstoi. (N.a.)

mai modestă distincție era furajera verde și roșie a crucii de război. Oamenii o purtau pe umăr și, uneori, mai ales în spatele frontului, purtau o mică furajeră redusă la dimensiunile unei insigne prinse pe bluzon. Furajera-insignă era compusă din două torsade de bumbac, una groasă și alta subțire, avînd culorile crucii de război. La butoniera prietenului dumitale nu se vede o panglică, ci o torsadă care atîrnă puțin. Dacă l-am întreba, ne-ar spune că este cea mai mică dintre torsadele insignei furajere și am putea discuta. A făcut parte dintr-un regiment care avea furajera crucii de război. Era poate bucătar, sau croitor, sau ordonanță. Este un impostor.

— Vedeți totul..., murmură Exupère.

— Văd totul, știu totul, și înțeleg totul, spuse domnul Saint-Justin cu simplitate.

Continuă :

— Dar nu pot totul. Mi-a fost respinsă cererea pe care am făcut-o pentru a vă obține o mărire de salariu. Mi s-a dat ca argument faptul că sînteți de puțină vreme în Algeria.

— Bine, spuse Exupère cu voce slabă.

Primise o lovitură grea. Saint-Justin intervenise ca să fie mutat de la Oran la Alger. Exupère nu se îndoise niciodată de reușita celei de a doua intervenții a acestuia. În această credință își reînnoise lenjeria, își cumpărase un costum de haine, pantofi, un foarte frumos Amiel legat în piele (intenționa să facă o antologie din opera lui Amiel). Și mai ales era generos cu femeile cu care avea aventuri întîmplătoare și cu amanta lui, spaniolă foarte modestă dar pe care el o răsfăța. Terminase aproape toți banii : mai avea șapte sute de franci din cei o mie șapte sute patru franci pe care-i primea lunar (era

înainte de recalcularea salariilor). Și nu avea nici o avere. Nu-i mai rămîneau decît două soluții : să facă economii și să împrumute. Și totul din cauza încrederii prea mari pe care o avusese în Saint-Justin !

— Este un refuz de durată ?

— Nu pot să fac o nouă cerere decît după perioada concediilor de vară, și va mai trece un timp pînă vom primi un răspuns favorabil, dacă îl vom primi.

— Nu-mi rămîne decît să vă mulțumesc, să vă mulțumesc din tot sufletul, domnule director. O să mă descurc eu.

— Ce păcat că nu există un post de arhivar în deșert ! V-ați duce după prietenul dumneavoastră. Aș cere să se creeze un astfel de post pentru dumneavoastră, dar cum nu am nici un fel de trecere...

După această glumă greoaie se ridică, ceea ce însemna că vizitatorul este invitat să plece. Cuvintele fuseseră pronunțate pe un ton glacial. Saint-Justin nu rîdea niciodată, în timp ce Colle rîdea în hohote. Specialitatea lui Saint-Justin consta în a spune lucrurile cele mai extravagante cu totală impasibilitate. Întrebă cu impertinență :

— Ați înțeles ?

— Ce anume ?

— Că era o glumă.

— Desigur, domnule director, desigur...

Exupère continua totuși să aibă înfățișarea absentă a rumegătoarelor, ceea ce arăta că nu înțelesese pe deplin. Înțelegea toate glumele lui Colle. Dar cele ale lui Saint-Justin îl lăsau uneori nedumerit.

Pe palier își aprinse o țigară. Fuma între treizeci și patruzeci de țigări de tutun negru pe zi. Era unul din felurile în care își uita de sine, sau încerca să-și

uite. Mergînd pe strada Michelet se gîndea la acea zi, la Colle, pe a cărui prietenie nu putea conta, la Saint-Justin, care făcea haz de ceea ce pentru el însemna o adevărată nenorocire, şi la această nenorocire însăşi.

Privea cu alţi ochi parcă la tot ce-l înconjura. Vitrinele magazinelor din care nu putea cumpăra nimic. Oamenii care cîştigau cît voiau. Pentru prima oară în mod serios avea necazuri băneşti. Numai de un sfert de oră, în timp ce Colle trăia astfel jumătate din an, şi de cîţi ani ? Bietul de el ! Şi e întotdeauna atît de vesel. Oricît de discreditat ar fi fost, trebuia să-l ia drept model. Această nenorocire îi apropia.

Merse de-a lungul grădinii unde a doua zi urma să se întîlnească cu protejata doamnei Crabalona. Neplăcută coincidenţă. Cum să te ţii de fuste cînd te apasă ceva pe suflet ?

Se pregăti să cumpere un ziar de seară, ca în fiecare zi. Renunţă, nu fără să surîdă la gîndul acestei economii de cinci *sous;* se gîndi la Colle cînd cere foc unui necunoscut pentru a economisi un băţ de chibrit. Dar va trebui să facă economii şi la altele. La prînz va bea o jumătate de kilogram de vin în loc de un kilogram. Îşi va fuma ţigările pînă la capăt, în loc să le arunce pe jumătate (le aprindea cînd era nervos şi le arunca din exasperare).

Invazia mizeriei are loc de obicei în trei etape : 1 — Omul, ca în cazul anumitor boli, primeşte un avertisment, dar îşi continuă existenţa normală, doar cu o oarecare nelinişte în suflet. 2 — Mizeria izbucneşte, şi el nu se gîndeşte în primul moment decît cum să ascundă acest viciu, această crimă, şi cum să-i facă faţă trecînd neobservat. 3 — Îşi pierde

capul, cerşeşte pretutindeni şi face cele mai mari prostii. Cele trei etape se reduceau la una singură pentru Exupère : trebuia să cerşească şi să primească bani fără întîrziere. Şi apoi mai trebuia să şi ceară sfatul cuiva : Exupère simţea totdeauna nevoia să ceară sfatul cuiva. Se afla din vina lui în situaţia incredibilă de a nu cunoaşte decît — lucrurile stau exact aşa — două persoane din Alger : Saint-Justin şi Colle. Da, numai două, în acest oraş pe care chiar în acea clipă îl vedea mişunînd de lume. Ar fi vrut „să vadă" şi alţi oameni în afară de cei de la bibliotecă, pentru a mai reduce din timpul cînd, singur fiind, nu putea să se gîndească decît la el însuşi, timp foarte greu de îndurat ; totuşi, cînd îi vedea, nu găsea să le spună nimic şi avea sentimentul irezistibil (am mai spus-o) că îi plictiseşte. Să se adreseze lui Saint-Justin ? Nici nu putea fi vorba de asta. Trebuia deci să obţină de la Colle numele cîtorva cămătari, şi aceasta fără întîrziere. Colle, dealtfel, va fi mulţumit fără îndoială să servească drept mijlocitor. Colle şi Saint-Justin — se întorcea, întruna, tot la ei. Se agăţa de forţa lor precum iedera de un trunchi viguros.

La acea oră — ora cinci — Colle îşi începea plimbarea ţanţoşă pe strada d'Isly. Dar poate că mai era acasă. Exupère vru să-şi încerce norocul.

Cu treizeci de metri mai sus de strada d'Isly, strada Mogador înseamnă provincia, iar cu cincisprezece metri mai sus, strada Dupuch reprezintă provincia cea mai îndepărtată. Amintesc de străzile Cauchoy şi Constance din Montmartre, cu tăcerea şi vegetaţia lor, la cincizeci de metri de bulevardul Clichy şi de Moulin Rouge. Colle locuia pe această

colină, în cea mai frumoasă cameră a unicului apartament al domnişoarei Rouffignol, care o ocupa pe cea mai mică — între cîmpia cu copaci dinspre apus şi oraşul desfăşurat în vale, spre răsărit, de-a lungul mării. La două minute de verdeaţa misterioasă, la două minute de mulţimea şi mai misterioasă încă, şi pierzîndu-se pe sine cînd într-una, cînd în cealaltă.

Exupère sună, domnişoara Rouffignol deschise şi dispăru discret. Într-o zi, găsind uşa întredeschisă, Exupère intrase şi o surprinsese aşezată pe un mic taburet la picioarele lui Colle, căruia îi tăia unghiile.

Colle stătea întins pe un şezlong de răchită, cu un picior dezgolit — avea picioare frumoase — scos nu fără oarecare afectare de sub *gandura*. Exupère cunoştea bine încăperea, mobilată în stil oriental, dar în cu totul alt gen decît salonul doamnei Crabalona : erau aici rogojini, coşuri, oale, aduse de el din Sahara. Mai existau şi cîteva mobile obişnuite, moderne dar simple, care arătau că Colle nu urmărise cîtuşi de puţin un efect „decorativ". Într-un colţ exista un cîntar. „Cînd capăt pensia, mănînc după pofta inimii şi atunci, am tendinţa să mă îngraş", îi spusese el lui Exupère, cu acea drăgălăşenie neruşinată care consta în a spune despre sine ceea ce alţii n-ar fi spus despre ei. Exupère îi arătă de ce venise.

— Sper că n-o să-mi ceri bani, exclamă Colle tresărind.

— Mi se întîmplă ceea ce ţie cred că nu ţi s-a întîmplat niciodată. În privinţa lefii, la biblioteca de aici trăim într-o permanentă stare de speranţă şi de nelinişte. E o mare diferenţă faţă de liniştea absolută

de care mă bucuram la Oran. Pe scurt, mi-ai spus o dată că cunoşti nişte persoane care dau bani cu împrumut... Ca să vorbim pe şleau, nişte cămătari. Poţi să-mi recomanzi pe vreunul ?

— Să nu-mi pronunţi niciodată numele în acele cercuri : ai găsi toate uşile închise. Cunosc doi dintre cei mai siguri : un evreu, Kadouche, şi un maltez, B... Dar cu al doilea m-am certat şi ai să vezi de ce. Mă duc la el. Îmi spune că vrea ca poliţele să fie girate de o persoană onorabilă. Asta-i bună ! O persoană onorabilă ! Îl rog pe Dauveny, funcţionarul de la agenţia imobiliară Lahouci, să-mi facă acest serviciu. Acceptă. B... îl pune să semneze şi mă roagă să trec a doua zi ca să încasez banii : trei sute de franci. Fac aşa cum îmi spusese. „Sînt foarte grăbit", îmi zice el. Se scotoceşte prin buzunare, caută prin birou şi adună cu chiu cu vai o sută optzeci şi nouă de franci, pe care mi-i dă, spunîndu-mi pe un ton tăios, şi încruntîndu-se : „E tot ce am aici. Mai treci poimîine". N-am mai dat pe acolo, avînd totodată onestitatea de a-i plăti lui Dauveny cei trei sute de franci pentru care garantase.

— Şi spui că e „dintre cei mai siguri" ?

— Mi-a dat totuşi o sută optzeci şi nouă de franci.

Exupère se strîmbase la cuvîntul „onestitate". Îşi amintea de fraza distrugătoare a lui Saint-Justin : „joacă cu dumneavoastră jocul onestităţii".

Se interesă cu emoţie :

— Şi dacă vor să garanteze şi pentru mine cineva? Eu n-am pe nimeni.

Colle îl linişti : cu legitimaţia lui de funcţionar nu va avea astfel de dificultăţi.

— Vrei un pahar de ceai de mentă ? îl întrebă Colle. Domnişoara Rouffignol îşi procură menta tocmai din Fez.

Exupère, oarecum calmat şi degustîndu-şi ceaiul de mentă, se uită la rama oglinzii, pe care o cunoştea bine, dar pe care o privea totdeauna cu acelaşi interes. În ramă erau înfipte vreo cincisprezece fotografii ale lui Colle. Colle călare pe un dromader, Colle călare pe cal, Colle pe plajă, pe jumătate gol (situaţie care îl avantajează), Colle lîngă un minaret (pictat pe pînză în atelierul fotografului), Colle printre cîţiva ofiţeri din Sahara. Colle printre copiii din Sahara. Colle soldat. Colle la optsprezece ani. Mai era şi portretul lui, mizerabil pictat, tronînd pe un gheridon. Iar pe perete, fotografia cea mai extraordinară : Colle alături de guvernatorul Bordes, numai ei doi, ca şi cum s-ar fi cunoscut îndeaproape. Dar de fapt Colle, printr-un iscusit montaj, îşi decupase silueta dintr-o fotografie unde figura pierdut în mijlocul unui grup la o recepţie dată la palatul guvernatorului general, lipind-o apoi lîngă cea a guvernatorului.

Colle mai poseda şi o oglindă de mînă pe dosul căreia îşi lipise fotografia. Astfel, se putea admira atît pe-o parte cît şi pe cealaltă.

Într-o zi Colle, deschizînd un sertar închis cu cheia, îi arătase lui Exupère o întreagă colecţie de tinere beduine, dintre care una sau două erau goale, iar celelalte îmbrăcate decent, căci dragostea la beduini este facilă şi totodată pudibondă. Exupère era atît de uimit de castitatea lui Colle la Alger încît avea anumite îndoieli în ceea ce priveşte desfrîul din Sahara. Dar căpitanul Larivière, aflat în trecere prin oraş, îl convinsese : la Sidi-Aziz, la Bechar, îl

văzuse pe Colle trăind în mijlocul unui adevărat roi de fetiţe.

După un moment de tăcere, Colle zise :

— Te voi surprinde şi poate chiar scandaliza, dar am nevoie să-mi împrumuţi încă o sută de franci. Bineînţeles că îţi vei spune că am mult tupeu. Dar îţi atrag atenţia că : 1 — datorită mie cunoşti acum două nume de persoane care împrumută, persoane sigure pe care nu le-ai fi cunoscut fără mine ; n-ai fi îndrăznit să te adresezi nimănui ca să afli aceste nume ; 2 — că una dintre aceste persoane îţi va avansa mîine o sumă frumuşică şi că o sută de franci nu înseamnă aproape nimic ; 3 — că tocmai ţi-am oferit un pahar de ceai excepţional, care merită să fie răsplătit printr-un gest — un simplu gest — de mulţumire ; în sfîrşit, că *am nevoie* de aceşti o sută de franci. De ce „nevoie" ? Pentru că cu două sute de franci din cei trei sute pe care mi i-ai dat în scuarul Bresson, mi-am şi plătit o datorie. Mie unuia îmi place să-mi achit datoriile !

La toate acestea se puteau aduce cîteva contraargumente, sau, dimpotrivă, nu se putea aduce nici unul. Dar Exupère simţea că orice ar fi spus, tot el ar fi fost vinovatul. Colle adăugă :

— Ţi-i voi restitui sîmbătă. Pe viaţa mamei mele ! Dealtfel îţi dau şi o chitanţă.

— N-am nevoie de chitanţă.

— Ba da, de vreme ce n-ai încredere în mine.

— Ba am încredere în dumneata, Manoussié. Cînd ţi-am spus sau ţi-am arătat prin ceva că n-am încredere în dumneata ?

— Spui asta prin întreaga dumitale înfăţişare. Nu ştii să fii un adevărat prieten.

— Nu ştiu să fiu un adevărat prieten ! Şi ţi-am împrumutat trei sute de franci la ora două, şi-ţi mai împrumut încă o sută la ora şase !

— Iar dumitale o să-ţi dea un evreu mîine cu împrumut cine ştie ce sumă. Înainte nu ştiai ce înseamnă să fii la strîmtoare. Acuma ştii. Asta ar trebui să te facă mai înţelegător.

Exupère dădea bani şi tot el era cel ocărît. Nici urmă de vreun „mulţumesc", acum ca şi la ora două în scuar. Întinse o bancnotă, pe care Colle o înhăţă cu un gest lacom.

— Mai vrei un pahar de ceai ?

— Nu, mulţumesc.

— Văd că nu-ţi place să dai bani. Doar Sanchitei îi dai cu plăcere. Risipeşti o mulţime de bani cu fata asta !

— Cum adică risipesc ?

(Sanchita era amanta lui Exupère. Vom vorbi curînd şi despre ea.)

— Într-o zi cînd a venit la întîlnire şi cînd, din nu ştiu ce motiv, n-ai putut-o primi, i-ai dat cincisprezece franci pentru că s-a deplasat. Strici preţurile ! De fapt n-ar trebui să-i dai nici o leţcaie.

Faţa lui Colle arăta în modul cel mai expresiv că cei cincisprezece franci ar fi trebuit să-i fie daţi lui. Exupère se ferea totdeauna să sufle vreun cuvînt în faţa lui Colle în legătură cu ceea ce-i da Sanchitei, dar în ziua aceea fusese luat prin surprindere.

— Hai, ia totuşi un pahar de ceai. O să-ţi facă bine.

— Nu, mulţumesc.

Vru să spună : „Pe sîmbătă", dar cuvintele îi rămaseră în gîtlej : nu credea în acea sîmbătă. Şi îl

demoraliza nu faptul de a fi înşelat, ci acela de a-şi da seama că nu va putea niciodată spune nu, pînă în ziua cînd nu va avea cu adevărat suma cerută.

Pe spătarul unui scaun atîrna vestonul lui Colle. Îndreptîndu-se spre uşă, Exupère îi privi în trecere, cu atenţie, butoniera : putu să vadă, fără vreun dubiu posibil, *panglica* crucii de război. Povestea lui Saint-Justin era aşadar o calomnie ? Nu putu să reziste :

— Ai fost decorat cu crucea de război ? N-am observat pînă acum.

— Da, am fost citat de două ori.

Putea să mintă într-atît ? Să fie impostor în asemenea măsură ? Toate acestea erau cît se poate de tulburătoare.

Pe strada care cobora din strada Dupuch spre strada d'Isly, băieţi cu genunchii negri şi lucitori coborau pe boburi homerice, într-o viteză înspăimîntătoare. Exupère se gîndea : „Totuşi, e o adevărată forţă. Dar trebuie să recunosc că a fost discret : nu s-a invitat la cină !" Şi de asemeni : „În privinţa crucii de război cine minte oare : el sau Saint-Justin ?"

IV

Septembrie 1904. Un băieţaş de unsprezece ani, într-o grădină din Montluçon. De ce din Montluçon ? Fiindcă aşa s-a întîmplat. Singurul copil. O mamă pe care n-o iubeşte. O bunică pe care o adoră. Un tată mort cînd copilul era încă foarte mic. Blond, cu obrajii rotunzi, cu ochii foarte albaştri. Cu faţa drăgălaşă, mai curînd oarecare.

Închinat Sfintei Fecioare, cu ochii lui albaştri şi obrajii lui albi. Precoce, curînd rămas în urmă, ca adeseori copiii precoci. Destul de indiferent faţă de religie, deşi manifestînd o mare devoţiune faţă de sfîntul Francisc de Sales, despre care se spune că a fost bun şi plin de blîndeţe. Pasionat cititor de cărţi de istorie. Ba chiar pasionat cititor al bibliei, lucru oarecum surprinzător la un copil catolic. La şcoală, indolent, cu note slabe la aproape toate materiile. Bun la istorie şi la franceză. Muştele care zboară împreunate îl intrigă şi îi dau un sentiment de stînjeneală. Are oroare de Africa de nord, aşa cum apare ea pe marea hartă atîrnată pe perete : îşi imaginează cu precizie şi exactitate cheiurile fierbinţi de soare şi fetide, pavajul lipicios, tristeţea primelor fructe şi legume şi a butoaielor cu vin, duhoarea de peşte. Căldura, matricea infamă a stîrvurilor şi a larvelor. Într-o vară, în toiul unei veri, i-a murit tatăl. Lipsit de orice îngrijire, medicii fiind plecaţi în concediu, fără prieteni la înmormîntare. Vara înseamnă moarte.

Are treisprezece ani. Fetele slabe nu-l tulbură, ci numai cele durdulii şi, mai ales, femeile tinere care urmează să nască. Pe stradă încearcă să atingă în treacăt cu degetul pîntecele lor ştiutoare, şi se simte victorios cînd reuşeşte. Nu cunoaşte decît de puţină vreme cuvîntul *obscen,* pe care l-a confundat mai întîi cu *obez :* a avea conversaţii obeze ; aceste cuvinte vor rămîne totdeauna pentru el oarecum sinonime. Rotunzimea norilor de pe cer trezeşte în el o stare ciudată despre care spune, aşa cum l-a auzit spunînd o dată pe un coleg : „Simt o dorinţă arzătoare" ; de asemeni linia valurilor care se umflă, vara, pe plaja de la Châtelaillon, unde şi-a petrecut

o vacanţă. Şi, de asemeni, creşterea viermilor de mătase sau a albinelor sau a mătcilor, pe care încearcă să le ţină sub sticlă, pentru a putea urmări cum se măresc.

În acea perioadă primi cea dintîi lovitură, care îi deformă caracterul.

Ai lui angajaseră o slujnică spaniolă. Nu era prea frumoasă şi nici prea tînără (avea cam douăzeci şi şapte, douăzeci şi opt de ani), dar era femeie, avînd acea inteligenţă, acea supleţe insinuantă a celor mai multe dintre spaniolele care îşi căutau în acea vreme o slujbă în Franţa. După cîteva zile intră în cămăruţa ei : îşi ridicase braţele goale şi se pieptăna, iar el zări la una din subsuori un smoc des de păr care îl tulbură puternic. Oare toate femeile aveau un smoc de păr la subsuoară ? Tablourile, statuile, ilustraţiile din biblie nu le arătau astfel. Bărbaţii desigur nu aveau, de vreme ce nici el nu avea. Teresa era aproape ca un animal, avînd dealtfel faţa uşor bestială a spaniolilor, posedată fiind poate de diavol sau fiind poate pe jumătate vrăjitoare, cum se spunea prin vecini. Viaţa, moravurile, relaţiile ei erau învăluite într-un anume mister. Era catolică, desigur, dar poate ceva mai mult decît ar fi trebuit. Îl învăţa pe copil cum să se apere de deochi şi să poarte totdeauna asupra lui o bucată de cărbune descîntat. Din biserică dispăreau mucurile de lumînări arse ; se spunea că le ia ea pentru vrăji.

Într-o bună zi băgă de seamă că pîntecele Teresei se umflă. Şi ea care se dăduse drept fecioară ! A avut loc o scenă îngrozitoare cu doamna Exupère, pe care micuţul a ascultat-o dindărătul uşii. Teresa nu plîngea, cum ar fi făcut o franţuzoaică de la

nord de Loara. Ocările ei împroşcau parcă pereţii, iar copilul, tremurînd din tot trupul de teama că îi va lovi mama (şi atunci ce va face el care era atît de fricos), vedea dintr-o dată întruchipîndu-se în această femeie toate acele lucruri pe care i le evoca harta Africii de nord de la şcoală, şi pe care el le numea încă de pe atunci : ticăloşia mediteraneană. Nu o iubea deloc, dar plînse cînd Teresa plecă.

Pe ilustraţiile din frumoasa lui biblie ar fi desenat cu creionul smocuri de păr la subsuoara fecioarelor ce se întorceau de la fîntînă cu o amforă pe umăr, dacă nu s-ar fi temut de mama lui. Citea tot mai mult biblia, dar acum cu un scop bine definit : voia să copieze într-un caiet pe care-l ţinea într-o lădiţă încuiată toate citatele din biblie unde era vorba de femei tinere sau de fete : „Cînd vor pieri fiicele cîntului...", „Apa Nilului care le face pe femei să rodească", „O logodnică îşi leapădă oare cingătoarea" ?, „Dacă doi se culcă împreună, se încălzesc" etc.

Moartea bunicii. Familia se stabileşte la Paris, într-un mic apartament destul de mizerabil din strada Douai. Liceul Condorcet. Bacalaureatul. Exasperarea de a nu avea încă vîrsta care să-i dea dreptul să fie admis în sala de lectură a Bibliotecii naţionale, ca să citească aici cărţi despre evreice. Vizite la anticari în vederea găsirii acelor cărţi, devorate pe ascuns în scuaruri, afrodisiace, puternice, spaimă, paliditate. Totodată fetele israelite pe care le întîlnea, studente sau altceva, nu-l interesau : prea civilizate. Nu se gîndea nici măcar să umble prin cartierele populare evreieşti din Paris, Marais, poarta Saint-Denis, unde evreica este mai apropiată de starea ei primitivă. Nu-l atrăgea decît evreica de tip tradiţional, care se

duce cu regularitate la sinagogă, vorbeşte idiş şi este pusă la îngrăşat în vederea măritişului. Ar fi putut-o dealtfel întîlni, în acea perioadă, în străzile des Rosiers şi de la Forge-Royale, dar el o credea „dezrădăcinată", visurile lui neavînd astfel nici o ieşire, căci latura sa mic-burgheză — comoditate şi pasiune pentru cărţi — nu-l îndemna să-şi închipuie că-şi va desfăşura cariera în orient. Exista, e adevărat, posibilitatea de a se duce în Africa de nord, dar ştim cum şi-o imagina el datorită hărţii de la şcoală.

O carieră : care ? Una legată de hîrţoage şi cărţi, fără îndoială. Paleograf, arhivar, bibliotecar. Să scrie despre evreice. Rolul politic al evreicelor în decursul istoriei, ce subiect minunat !

Vine războiul. Exupère, în care se căscau încă de pe atunci abisuri de onestitate, nu voia totuşi să se ducă la război. Nu-l iubea nici pe Dumnezeu, nici omenirea, nici patria. Nu iubea decît cărţile, propria-i carieră şi femeile. Era neobişnuit de fricos. Trebui să-şi ia unele măsuri.

Războiul din 1914, care a pus în lumină multe virtuţi ale francezilor, a pus de asemeni în evidenţă un anume geniu al lor : geniul imposturii. De la general şi pînă la ultimul soldat fiecare căuta să lase să se creadă despre el că este cum nu este, uneori pentru a-şi face din asta o glorie, alteori pentru a se eschiva ; şi aceasta începînd cu luarea Bastiliei şi terminînd cu „sistemul D". Cînd fapte de arme mincinoase, citaţii trucate, galoane fictive, decoraţii fanteziste ; cînd certificate de complezenţă, infirmităţi simulate, plăgi întreţinute etc. Exupère se gîndi că boala care poate fi cel mai uşor simulată este cea de nervi. Încă din copilărie avea în această privinţă, dacă vreţi, oarecare înclinaţii : îşi muşca în-

truna degetul mare, își freca cu un gest maniac regiunea de deasupra coccisului, avea insomnii, o instabilitate mintală, spaimă de furtună... Se duse așadar la un psihiatru celebru în acel moment, care locuia în cartierul Monceau (pian cu coadă, contese, claritate franceză, aspirații academice). Celebrul psihiatru puse un diagnostic de hiperemotivitate, pronunță cuvîntul paranoie, dar pentru a-l respinge, și nu pronunță cuvîntul neurastenie, ci astenie nervoasă, care e mult mai convenabil. Cu docilitate, și ca un adevărat om de lume, făcu certificatul pe care i-l dictă Exupère pentru Centrul de reformă : sincope, palpitații, angoase. Nu-i dădu nici un tratament, ci doar cîteva citate literare și cîteva excelente fraze mondene : „Nu trebuie să vă considerați bolnav“ (Exupère intenționa tocmai contrariul), „Într-o zi veți vedea cît de frumoasă este viața“ (doctorul avea să moară peste șase luni), „Bărbatul trebuie să fie amantul soției sale“ (doctorul era divorțat). „Cum ți s-a părut ?“ îl întrebă doamna Exupère pe fiul ei. — „Mi s-a părut scump.“ În realitate, fiul era fericit. Începu să spună „nevroza mea“ așa cum alții ar spune „premiul Nobel pe care l-am primit“..., cum unii bătrîni zic tot timpul „la vîrsta mea“, sau cum francezii vor spune mai tîrziu „depresiunea mea nervoasă“ ori de cîte ori au necazuri. Căută în dicționare vrînd să vadă ce înseamnă de fapt paranoia : deși nici una din definiții nu semăna nici măcar cît de cît cu celelalte, lucrul îl lăsa indiferent de vreme ce nu asta era boala lui. Pînă la urmă fu amînat în mod glorios de către Consiliul de revizie și, fiindcă între timp își pusese cu grijă la cale impostura, reformat definitiv în anul următor. Amănunt prin care se verifică încă o dată adevărul

puțin cunoscut că în război nu merg (sau nu rămîn) decît cei ce vor asta cu adevărat.

Medicii spun : „Nu poți simula decît boala pe care o ai“. Exupère avea o mică predispoziție către psihastenie. Dar cine nu o are ? Am cunoscut o doamnă care, după ce-și ucisese soțul, dădea următoarea explicație : „De vină sînt nervii“. Chiar taurii de luptă sînt adeseori psihastenici : e o chestiune pe care o cunosc bine.

După un an pregătitor — an cu deosebire mohorît — fu admis la École des chartes[1], după care intră ca stagiar la biblioteca X, cu condiția să-și dea teza de doctorat într-un răstimp anume. Se lăsase cuprins de un fel de lîncezeală intelectuală și morală : din teză nu avea gata decît exordiul, prolegomenele și bibliografia. Obținu o amînare. Era într-o asemenea întîrziere încît o termină de redactat, la bibliotecă, în chiar ziua depunerii. Susținerea îl salvă.

Subiectul tezei era metoda lui Fustel de Coulanges, unul dintre zeii săi. Academicianul Émile Faguet o lăudă într-o notiță de nouă rînduri în *La Revue des Deux Mondes*. Nu o citise, dar era mulțumit cînd se vorbea de Fustel de Coulanges. Exupère găsi scandaloasă această admirație pentru teza lui ; mulțumindu-i lui Faguet printr-o scrisoare, adăugă că în afară de bibliografie teza nu cuprinde nimic bun. Faguet, jignit, răspunse că nu o citise, că voise doar să vorbească despre Fustel de Coulanges. Mai adăuga că Exupère n-ar fi trebuit să scrie pe plic „de la Academia franceză“, toate persoanele pe sub ochii cărora trecuse, poștașii, factorul, portăreasa,

[1] Școală superioară care pregătește specialiști în documente vechi. (N.t.)

bona şi el însuşi ştiind mult prea bine că e academician. Exupère fu nemulţumit, părîndu-i-se că este luată în derîdere Academia. Căci era conservator, dar numai în subconştientul său.

Cel de-al doilea şoc traumatic din viaţa sa avu loc în septembrie 1922 (avea douăzeci şi nouă de ani) : primul, ne amintim, îl constituise episodul cu Teresa. Descoperi şi citi *Introducerea în psihanaliză*, care îl tulbură cu desăvîrşire.

Din acel moment nu se mai despărţi de carte ; curînd coperţile şi foile începură să se desprindă ; o dădu la legat. Cuvîntul „Introducere“ începu să revină neîncetat în însemnările sale : cuvînt predestinat ; cînd îl scria, simţea o plăcere cu totul specială. Hotărî să nu mai citească nici o altă carte de psihanaliză, ca şi cum orice altă asemenea lectură ar fi însemnat o profanare.

Pe dată se gîndi să urmeze un tratament psihanalitic. Partea neplăcută consta în faptul că nu visa *niciodată*. De asemeni nu putea descoperi nici cel mai mic semn care să arate că e îndrăgostit de maică-sa, faţă de care avusese totdeauna o atitudine reprobatoare, şi nici cea mai mică urmă de ostilitate faţă de tatăl său, pe care aproape nu-l cunoscuse. Dar poate că psihanaliza va reuşi să-l facă măcar să viseze. Altminteri, fără vise şi fără complexul lui Oedip, ce se va întîmpla cu el ? I se confesă cu prudenţă mamei, căci n-avea bani să plătească un tratament. Înspăimîntată, aceasta se pronunţă cu hotărîre : niciodată nu va da o centimă — din puţinii bani pe care îi avea — pentru un asemenea tratament, care n-ar fi decît un prilej de a avea conversaţii deplasate cu un necunoscut la adăpostul unei

pseudo-ştiinţe. „Încă de la patru ani îmi puneai întrebări indecente. Voiai să ştii cum s-a petrecut naşterea ta.“ Exupère răspunse cu îndrăzneală : „Procrearea n-are nimic cu sexualitatea“. Mama nu cedă. O detestă şi mai mult şi, din punctul de vedere al temei psihanalitice, consideră aceasta un cîştig.

La puţină vreme, mama muri. Între timp el înţelesese multe lucruri. Cel mai important pentru povestea noastră era următorul : că atracţia sa sexuală faţă de evreice manifestată încă din copilărie era un mod de a se răzbuna împotriva maică-si, care era antisemită.

Era el însuşi antisemit, conform unei tradiţii de familie : evreii aveau nasul coroiat şi erau lacomi de bani. Înţelese că iubirea sa sexuală pentru evreice era nu numai o răzbunare împotriva maică-si, ci şi :

1 — Un mijloc de a compensa ceea ce simţea vag ca fiind idiot în antisemitismul său ;

2 — Un mijloc de a confunda două sentimente opuse, rîvnind la ceea ce îl umplea de oroare sau la ceea ce credea el că îl umple de oroare.

Prima cristalizare a acestui complex fusese mediteraneana Teresa care, spaniolă fiind, avea probabil, ca jumătate dintre spanioli, sînge evreiesc în vine, în urma căsătoriilor din evul mediu. Simţise faţă de ea atît antipatie cît şi atracţie ; nu o iubea nicidecum, şi totuşi la plecarea ei plînsese. Totul era cu adevărat freudian. Cu ea se prefigura ceea ce era el şi ceea ce urma să fie.

Toate acestea erau limpezi ca lumina zilei.

Construcţia continua în felul următor :

Îi era oroare de Algeria. Deci trebuia să fie atras de ea. Pentru ca această construcţie să fie perfectă, trebuia să ceară un post în Algeria. Se simţea acum

atras de ea cu violenţă, tot astfel precum unii indivizi, după cîte se spune, au tentaţia de a săvîrşi o crimă sau un act considerat „interzis", faţă de care, de fapt, nu simt nici o dorinţă. Mai era şi gîndul ascuns că în Algeria va găsi evreice „adevărate", fără să fie obligat să meargă în orient. Pentru a grăbi această plecare în închipuirea lui, îşi vîndu mobilele, îşi părăsi apartamentul şi se instală la hotel (în Avenue des Gobelins).

Într-o seară de septembrie a anului 1926, pe o vreme caldă prevestitoare de furtună, simţindu-se rău (din copilărie se temea de furtună), întîlni în strada Tronchet o tînără prostituată care acceptă să-l însoţească într-un hotel din strada Castellane. În timp ce urca scara, simţi brusc în ceafă ceva asemănător cu un şoc electric. Făcu dragoste fără repulsie dar şi fără prea mare plăcere, apoi ceru să i se aducă vin alb şi prăjituri, iar fata, cu o voce de vis, parcă recitînd o lecţie, începu să-i vorbească despre o călătorie către Bordeaux, de un frate al lui Ludovic al XI-lea şi de alte lucruri pe care părea că le citeşte în mintea lui Exupère, căci într-adevăr în săptămîna următoare acesta trebuia să se ducă la Bordeaux spre a-şi vizita o rudă grav bolnavă, şi pe de altă parte tocmai terminase de scris un articol despre Charles de Guyenne, fratele lui Ludovic al XI-lea. Or, ea nu-l cunoştea pe Exupère decît de o oră, şi pe deasupra, fiind total inculta, nu ştia nimic despre Ludovic al XI-lea. Încercă să fugă, crezîndu-se hipnotizat. Ea începu să rîdă şi îi spuse calm că era un medium care înregistra gîndurile celor din jur. Exupère fugi. În timp ce ea rîdea în hohote aplecată peste rampă, el cobora în goană scara cu impresia de a fi fost luat în posesie de către o forţă străină : da, mai observase acest lucru, îşi dădea gîndurile (mai ales cînd vremea era călduroasă). Bate în geamul de la biroul hotelului ; îl cheamă pe patron şi îi cere să-l ajute împotriva acelei posesii. „V-a furat bani ?" Taxi. Hotelul din Gobelins. Şi din nou nevoia unui ajutor. Este unu noaptea. Bate totuşi la uşa administratorului. Îl roagă să vină şi să stea cu el în cameră pînă cînd va adormi. Administratorul refuză dar îi oferă o bucată de zahăr şi un lichior de melasă. Exupère coboară şi se aşază pe o bancă în stradă, pe care aţipeşte. Nu se întoarce în cameră decît în zori, pentru a-şi lua geamantanul, şi se duce la alt hotel.

Mai tîrziu, recitind *Introducerea*, îşi va spune că această femeie, de origine foarte modestă, nu auzise cu siguranţă niciodată de Ludovic al XI-lea, şi că probabil el fusese cel care inventase dacă nu întreaga poveste, cel puţin ceea ce crezuse că stă la originea ei (p. 383 din *Introducere*).

Ştiuse să fie hotărît din frică atunci cînd trebuise să se sustragă războiului. Tot din frică ştiu din nou să fie hotărît văzînd că trebuie să plece cît mai repede din Franţa pentru a găsi ceea ce devenea pentru el o necesitate, pentru a găsi ceea ce îl *salva* şi îl *pierdea* totodată : Algeria. Se agită aşa cum se agitase şi în 1914, vizită multă lume, obţinu de la un medic un nou certificat de complezenţă ; pretuberculoză, nevoie de soare, de viaţă mai liniştită decît la Paris. Cerea un post la Alger sau la Oran, chiar inferior celui pe care-l ocupa la Paris. În ultimele zile ale anului 1926 află că este numit arhivar la Oran.

La 14 ianuarie 1927, dimineaţa, avînd într-una din valize multiubita *Introducere,* de care nu se mai

despărţea niciodată, Exupère debarca la Oran. Era într-adevăr Africa aşa cum şi-o imagina încă din copilărie. Ţărmuri mohorîte, străzi zgomotoase şi imunde învăluite într-o răcoare perfidă, gunoaie răspîndite pe trotuare, un soare care te face să strănuţi, strigătele yaulezilor, verdele slinos al porţilor şi ferestrelor, tramvaiele preistorice, bulevardele cu înfăţişare de maidane, în sfîrşit, o murdărie care invada totul. Pe dată botează oraşul, numindu-l „oraşul unghiilor negre", căci toată lumea aici, spanioli, francezi, arabi, avea unghiile negre. De la distanţă, i se părea că simte mirosul gurilor. Ţara, de asemenea, căpătă imediat un nume: nu mai fu Berberia, ci *La Sauvagie.*

Cîţiva funcţionari tineri de la prefectură îl primiră cu bucurie pe cel dintîi specialist în documente vechi trimis la Oran ca şef de serviciu. Îl luară la micile lor reuniuni care aveau loc în fiecare seară la cafenea, unde jucau la nesfîrşit cărţi în jurul unor mese numerotate şi rezervate, după un obicei foarte provincial. Exupère îi frecventa dintr-un fel de indolenţă. Aproape toţi erau din Alger şi îşi lăudau oraşul drept cel mai frumos şi mai intelectual de pe întreaga coastă a Mediteranei occidentale. Oranul era un antrepozit, Algerul o universitate. Exupère practica încă de pe acum un maniheism curent în Algeria: Algerul era Atena, Oranul era Teba, Teba preatriştilor beoţieni. Numele de Oran, atît de dur, de nemilos, care se foloseşte la masculin, te face chiar să te gîndeşti la Onan. Algerul în schimb era un nume de genul feminin[1], sunînd şi

[1] În limba franceză. (N.t.)

mai dulce încă în spaniolă: Argel... Albul Argel! Nu locuia la Oran decît de cincisprezece zile, dar şi începuse să viseze să se mute la Alger.

În februarie află aşadar cu temere şi speranţă că arhivele sale vor fi curînd inspectate de către un înalt funcţionar din Alger, domnul Saint-Justin. Cu temere pentru că găsise arhivele prefecturii într-o stare jalnică, cu speranţă pentru că se gîndea că domnul Saint-Justin, ca şi el fost elev la École des chartes, îl va ajuta să se mute la Alger. Acesta era autorul unei lucrări în două părţi in-quarto, *Roma şi Africa de nord,* pe care Exupère şi-o procură de la biblioteca prefecturii, socotind-o, după ce-o citi, remarcabilă: era o operă erudită şi inteligentă despre raporturile dintre Roma şi Berberia timp de cinci secole. Domnul Saint-Justin îi scrisese din Alger pe o hîrtie cu antetul: *Biblioteca franco-musulmană, Directorul bibliotecii.* El ignora existenţa acestei biblioteci şi nu se pricepea în materie de studii islamice. Dar un post de bibliotecar acolo, asemănător cu cel pe care-l avusese la Paris, îi putea permite să se întoarcă în Franţa în ziua cînd s-ar fi săturat de *La Sauvagie.*

În ajunul inspecţiei Exupère nu dormi toată noaptea. La ora opt şi jumătate fix, uşa biroului se deschide, domnul Saint-Justin se prezintă, şi în mod deliberat se aşază în fotoliul lui Exupère, ceea ce îl surprinde oarecum pe acesta, impunîndu-i totuşi. Domnul Saint-Justin are cam şaizeci de ani, un aer destul de distins, dinţi frumoşi şi tineri, o înfăţişare de ofiţer la pensie şi e îmbrăcat cu desăvîrşire în negru: i-a murit soţia, şi se ştie că în urmă cu doi ani îşi pierduse fiul, copil unic, înecat în cursul unei partide de canotaj pe mare. În cele trei zile de in-

specţie, domnul Saint-Justin se purtă ca un coleg mai vîrstnic, arătîndu-se plin de bunăvoinţă, uneori chiar încîntător, în sensul pe care-l are acest cuvînt în secolul al XVII-lea, şi pătruns pînă în măduva oaselor de spiritul care domnea la École des chartes. Exupère simţea o mare plăcere văzînd cu cîtă deferenţă este întîmpinat în birourile prefecturii. Avu loc o mică întîmplare ridicolă, aşa cum se petrec uneori în serviciile administrative. Exupère se afla în relaţii destul de încordate cu şeful contabilităţii, care voia să constituie, în cadrul Arhivelor departamentale şi nesocotind regulamentul, un fond de arhive clasate după bunul său plac şi nu conform clasificării generale. Exupère îi ceru lui Saint-Justin să fie arbitru în această chestiune, iar acesta se pronunţă în favoarea lui Exupère, a cărui mîndrie nu mai cunoscu margini.

În cea de-a doua zi a inspecţiei, în timp ce urcau pe scara de ciment a depozitului iar Exupère blestema Oranul, Saint-Justin se întoarse brusc către el spunîndu-i pe neaşteptate : „Postul de bibliotecar de la Biblioteca franco-musulmană va fi vacant anul acesta. Vreţi să veniţi ?“ I se propunea tocmai lucrul pe care şi-l dorea cel mai mult ! La sfîrşitul zilei a treia, Saint-Justin îl invită să ia împreună o bere la Continental. Lăudă mult inventarul foarte minuţios pe care Exupère îl stabilea pentru tot ceea ce se afla în depozit, muncă ce nu mai fusese făcută niciodată. Exupère pomeni de jocul de cărţi la care participa seara şi spuse cîteva nume. Saint-Justin le desfiinţă prin cîteva cuvinte : „Există alte lucruri mai bune de făcut în viaţă decît să joci cărţi“. Însoţindu-l la plecare, după ce-l ajutase cu zel să-şi îmbrace impermeabilul, Exupère era emoţionat pentru

că Saint-Justin nu-şi găsea biletul de tren şi pentru că, fără îndoială, avea unele mici neplăceri cu sănătatea (făcuse cîteva cumpărături într-o farmacie). Saint-Justin va interveni pentru mutarea lui la Alger. „Nu sînt chiar un oarecare. De aceea puteţi avea încredere în mine.“

Sub pretextul unor migrene, Exupère renunţă la jocul de cărţi. Se săturase într-atît de Oran, încît nu mai ieşea seara, rămînînd să citească în pat.

Deoarece hotelul se termina sub formă de provă, camera lui Exupère avea două ferestre faţă în faţă. Una se deschidea spre un maidan unde oricînd s-ar fi uitat dădea cu ochii de un arab care îşi făcea nevoile. De la cealaltă, care se deschidea spre bulevard, pîndea trecerea tinerelor evreice ce veneau din rue des Juifs. Fete aflate în perioada de transformare, cu şolduri încă de pe acum mari şi opulente, cu încheieturi fine şi mîini subţiri, pe care le numea „labele lor de broască ţestoasă“.

Într-o seară vede trecînd „ceva“ care pare să i se potrivească. Coboară scările în goană. Stella era slabă şi făcea dragoste bine, ca toate femeile slabe. Spre deosebire de copiii evrei, mai iubiţi şi mai supravegheaţi de părinţii lor decît copiii arieni (dar ea nu mai era un copil : avea optsprezece ani), era persecutată de mama ei, o roşcovană, de care se ferea cu spaimă : nu se întîlnea cu Exupère niciodată pe stradă. Lucra într-un atelier de marochinărie, era diabetică, tuberculoasă, nevropată, pîndită de o moarte apropiată, care-l emoţiona pe Exupère. Privind-o goală era înspăimîntat de acel trup care conţinea germenul răului ; nu mult mai slabă decît alte femei sănătoase, avea totuşi o ceafă subţiratecă pe care aproape nu dorea să o sărute, ochii înfun-

daţi în orbite, o scobitură în partea interioară a coapselor, o bărbie firavă, ca şi cum moartea ar fi luat-o în palma ei, şi pe faţa-i fericită o expresie parcă de fiinţă condamnată, de parcă dintotdeauna ar fi ştiut totul.

Inteligentă. Exupère îi vorbi despre biblie, pe care ea o cunoştea bine, ceea ce îl înduioşă. Avea părul negru şi ochii albaştri, ca mulţi evrei, iar privirea i se lumina cînd vorbea de religia ei. Exupère, cuprins de entuziasm, se gîndi la un moment dat (timp de vreo douăzeci de minute) să se convertească la iudaism : scrise chiar un sonet despre steaua lui David. Dar rămînea tot antisemit, din principiu.

Obsedat de ideea că e urît, idee întru totul exagerată, şi preschimbîndu-şi cu acest prilej urîţenia în bătrîneţe, o întreba despre marii bătrîni din biblie, atît de prolifici şi, dacă nu iubiţi, oricum suportaţi pînă la o vîrstă de neînchipuit. Ea îi spuse lucruri originale, pe care nici o franţuzoaică nu i le spusese, şi nici n-ar fi îndrăznit să i le spună.

Şi mîinile ei care se mişcau întruna, precum coada unei pisici sau ca nişte mici cobre. Şi cînd, alungită fiind pe o parte, se întorcea pe spate, avea graţia lutrei cînd se răstoarnă înot, arătîndu-şi pîntecele alb. Dacă era puţin obosit de ea, îi cobora colţurile gurii, îi strivea nasul, îi alungea oblic pleoapele, şi astfel, urîţind-o, începea s-o dorească din nou.

Din martie şi pînă în noiembrie, deşi o dorea pe Stella, trăi nerăbdarea nebunească de a ajunge la Alger. Uitase de Atena şi de Teba, acum Oranul însemna *La Sauvagie* iar Algerul, Franţa. Pipăia cu respect hîrtia şi tipăritura jurnalelor venite din Alger, privea ochii oamenilor care văzuseră Algerul.

Algerul era Mecca : ceea ce însemnase pentru el Parisul pe cînd era copil. Îl idealizează pe Saint-Justin, devenit pentru el un refugiu, un protector împotriva tuturor ţopîrlanilor şi a vulgarităţii. Tot sub influenţa *Introducerii,* vede în această ingeniozitate de a *opune* un rest de infantilism şi un reflex de apărare : copilul îşi opune tatăl mamei.

Începe să-i scrie lui Saint-Justin. Întîi o scrisoare de zece pagini. Pe zece pagini mari îi expune ce lucrări proiectează să scrie, părerile sale despre metoda istorică şi despre erudiţie, necesitatea pentru orice istoric vrednic de acest nume de a-şi însuşi o cît mai serioasă cultură filozofică. Dăm mai jos răspunsul lui Saint-Justin ca pe un exemplu pentru toate celelalte răspunsuri, care s-au succedat cu o punctualitate meticuloasă. Este evident că lui Saint-Justin nu-i plăcea să scrie scrisori (cel puţin în afara serviciului).

Dragă domnule Exupère,

Proiectele dumneavoastră sînt interesante. Vom vorbi despre ele cînd veţi fi aici. Mă zbat pentru dumneavoastră, şi sînt sigur că numirea dumneavoastră aici va fi cît se poate de binevenită pentru bibliotecă. Nu vă lăsaţi deprimat de Oran.

Pe curînd.
Al dumneavoastră...

Încurajat de aceste rînduri puţine, Exupère continuă să-i scrie. Tonul său nu era cel al unui subordonat adresîndu-i-se superiorului în grad, ci tonul unui discipol care se confesa magistrului său intelectual. Îi scria o dată pe săptămînă o scrisoare cu-

prinzînd între şase şi zece pagini, avînd într-o primă versiune foarte multe ştersături, dar care, şi după transcriere, era plină de corecturi.

Acoperea cu un scris cît se poate de cuminte pagina întreagă, fără să lase nici un fel de margine albă. Simţind că devine plictisitor, în fiecare scrisoare se scuza pentru ştersături. Dar continua. Pe plic menţiona întotdeauna : „Personal". Domnul Saint-Justin răspundea cu cea mai mare regularitate, deşi întotdeauna foarte pe scurt. Scrisorile erau scrise de mîna lui, ceea ce-l umplea de fericire pe Exupère, care începu să-i imite scrisul, tot astfel cum îi imita şi vocea.

Exupère îşi trimise raportul anual la prefect, care îl găsi foarte bun. Cabinetul prefectului îl comunică drept exemplu şefilor de birou. Autorul său dădea dovadă de o minte limpede şi de hotărîre, era energic şi avea toate calităţile care îi lipseau prietenului nostru. „Stilul nu este omul", cum a spus atît de bine Buffon.

Furtuni răcoroase în octombrie-noiembrie. Blîndeţea amicală a lămpilor de curînd aprinse în biroul său nu de mult atît de neprimitor. Venise toamna cea iubită, prevestitoare a binefacerilor iernii, care ne dezleagă de animal şi ne redă familiei, muncii, societăţii oamenilor. Atît la birou cît şi în camera sa dintr-un mic hotel din bulevardul 2-e Zouave, îşi termina lucrarea despre *Istoria colonizării algeriene de-a lungul secolelor,* cu care fusese însărcinat de către Consiliul general (publicaţie în vederea centenarului), plagiat care-l amuza, satisfăcîndu-i vechea înclinaţie pentru impostură : „Algeria nu-i decît o continuare a Franţei. Oricine se simte algerian, nu

algerian prin adopţiune, ci algerian pur şi simplu, este într-un fel de două ori francez".

Stella veni să-i spună că nu va mai putea veni. Maică-sa descoperise banii pe care ea îi ascunsese în pivniţă. Era spionată tot timpul, abia putuse să scape de data asta, dar pentru ultima oară se mai puteau întîlni. Regrete drăgălaşe şi de-o parte şi de cealaltă, totuşi nu regrete eterne.

„După ce vei pleca, nimeni nu-mi va mai da bani", suspină ea. Şi iată un moment cînd Exupère este cu adevărat măreţ. În loc să-l nemulţumească, această frază îl emoţionează tot atît cît l-ar fi emoţionat un strigăt de pasiune.

La 22 noiembrie 1927, cu expresul de seară, Exupère, numit bibliotecar, părăsea Oranul îndreptîndu-se către Alger.

Apropierea de un mare oraş acţionează asupra unor bărbaţi cînd călătoresc cu trenul ca un afrodisiac. Sînt ca soldaţii veniţi în permisie în timp de război. Mai ales cînd trepidaţia vagonului i-a pus într-o stare prielnică. Sub rozul celest al zorilor, yaulezii, aşezaţi pe marginea căii ferate, salutau trenul împreunînd degetul cel mare şi cel arătător şi făcînd între ele o mişcare de du-te vino cu *digitus obscenus* de la cealaltă mînă, mişcare însoţită de rîsete în hohote. Prevestire de veselie.

În exaltarea sa justiniană, Exupère îşi spusese că poate Saint-Justin îl va aştepta la gară. Dar nu. Îl aştepta un oarecare tînăr slujbaş la prefectură, care îl conduse la hotelul Nisa ; i se reţinuse aici o cameră, unde îşi făcu toaleta în timp ce tînărul lua o cafea cu lapte la restaurantul de jos. De acolo merseră la universitate, unde se găsea biblioteca.

Încă de la prima frază a lui Saint-Justin, Exupère simţi din vocea acestuia că Saint-Justin îl iubeşte mai puţin. Mereu gata să-şi imagineze situaţiile cele mai rele, îşi spunea : „Oare cineva din Paris i-a spus ceva despre mine ?“ Saint-Justin îi arătă biblioteca.

— Nu am vrut să fie prea mare. Cărţi importante pentru cultură, nu multe şi amestecate. Cele mai frumoase se află în nişte sipete. Sîntem doar eu, dumneavoastră şi băiatul care împarte cărţile în sală, Livorno, în care să nu aveţi încredere.

— De ce ? E un om rău ?

— Nu e om rău, dar e o lepădătură.

Exupère era puţin surprins şi decepţionat văzînd că Saint-Justin nu conducea o bibliotecă mai importantă. „Veţi lua masa cu mine la Masclaux“, spuse acesta pe un ton care nu îngăduia replică. Era un ordin *imperatoria brevitas,* care ar fi şocat dacă ar fi venit de la oricine altul. „Să nu fie un restaurant scump“, fu pe punctul să spună Exupère : nu-şi putea îngădui să-l pună la prea mare cheltuială pentru el, care nu însemna nimic. Se opri la timp.

— Iată calităţile pe care le cer unui arhivar, spuse Saint-Justin de îndată ce se aşezară la masă. Ţinuta : decentă, serioasă, ireproşabilă. Mintea : practică, limpede, fără complicaţii. Moralitatea : nici peste, nici sub cea medie (?). Preferinţele : să nu fie nici metafizice, nici filozofice. Conduita generală : nu-mi plac ţicniţii, am oroare de ei.

În timp ce Saint-Justin vorbea, Exupère îi dădea în sinea lui răspunsuri care îl arătau a fi exact contrariul a ceea ce dorea şeful său. Ţinuta : şovăitoare, adesea ruşinoasă. Mintea : inegală, nesigură, confuză cu momente de claritate. Moralitatea : pendulînd continuu între înger şi animal. Caracterul : inexistent. Preferinţele : pasionat după metafizică, filozofie şi introspecţie. Conduita generală : nu chiar ţicnit, dar detracat.

Mulţi încă mai cred că dacă au luat masa împreună cu cineva înseamnă că au devenit cu acesta prieteni pe viaţă. Nimic mai eronat, fie spus în treacăt.

Îşi dădea seama că uşoara decepţie pe care i-o pricinuia Saint-Justin nu era nimic în comparaţie cu cea pe care i-o pricinuia el acestuia, fiind în acea dimineaţă cu deosebire greoi şi sub posibilităţile lui obişnuite. Se scuză spunînd că n-a dormit toată noaptea, ceea ce nu era adevărat decît în parte, pentru că dormise în tren.

— Nu vă mai scuzaţi tot timpul. Nu e bine niciodată să te scuzi prea mult, dar în această ţară e bine să nu te scuzi deloc : altfel eşti luat drept un ins jalnic. („Dar asta chiar şi sînt“, protestă Exupère în sinea lui.) Cu atît mai mult cu cît am observat că aveţi tendinţa să vă scuzaţi cînd dreptatea e de partea dumneavoastră şi vina e a celuilalt. Fiţi dezagreabil şi prost crescut, e singurul mod de a vă face respectat. În Franţa, şi cu atît mai mult aici. Trebuie de asemeni să mîncaţi bine. Constituţiile delicate nu sînt pe placul celor de aici. Dar mîncaţi ! mîncaţi odată !

Datorită *Introducerii,* Exupère îşi cunoştea infantilismul : se vedea ca un puişor căruia i se dă hrana în cioc.

La început nu voise să bea decît apă, ca să-i facă economie lui Saint-Justin. Apoi mîncase puţin, pentru că Saint-Justin îl paraliza, căci altminteri atît din fire cît şi în mod deliberat era amator de mîncare multă şi bună (spre a recupera pierderile, a pune

cărbuni în maşină). Începu să se manifeste cît mai ostentativ, pentru a părea un tip de o constituţie robustă. Ştergea frenetic cu pîine sosul din farfurie, de trei, de patru ori. Apoi îşi lingea degetele pline de sos. Apoi îşi ştergea cu batista fruntea şi obrajii. Nu-şi dădea seama că domnul Saint-Justin observa toate acestea.

Se temea de momentele de tăcere care i se păreau tot mai frecvente, pe care nu le întrerupea, sau pe care le întrerupea spunînd lucruri deplasate ori imprudente, pentru că trebuia cu orice preţ să spună ceva.

Masa era pe sfîrşite.

— Fumaţi mult, spuse Saint-Justin. Eu nu fumez.

Exupère nu mai fumă, pînă cînd Saint-Justin îi spuse : „Dar fumaţi, vă rog, dacă asta vă face plăcere.

Îşi începea serviciul a doua zi de dimineaţă. Cîtuşi de puţin dornic să vadă oraşul pe care şi-l visase atîta, urcă în cameră, pe care nu o părăsi decît pentru a se duce să cineze la repezeală într-o crîşmă.

Decepţia pricinuită de Saint-Justin se metamorfoza treptat. Promptitudinea şi forţa inteligenţei sale, care treptat începeau să-l entuziasmeze, îi impuneau poate mai puţin în sine cît ca manifestări redutabile ale unei vitalităţi superioare : adeziune fără rezerve şi primejdioasă a individului interiorizat la o putere excepţională de exteriorizare, la stăpînirea unui fluid nervos de o intensitate mereu egală.

Pe măsură ce Saint-Justin creştea în mintea lui Exupère (pînă şi felul cum mînca devenise un obiect de admiraţie), dispreţul lui Exupère pentru sine însuşi creştea de asemeni ; complexul era evident :

Saint-Justin îl devora pe Exupère. Tot astfel cum îşi dăduse gîndurile prostituatei din Avenue des Gobelins, acum îi dădea lui Saint-Justin stima de sine însuşi, care o transforma în stimă faţă de el însuşi.

Exupère, de pe terasa spre care dădea fereastra camerei sale, îşi dădea seama că vede în depărtare locul pe care tînărul slujbaş de la prefectură i-l arătase ca fiind locul vechiului cuib al piraţilor. Amintiri din cărţile citite pe cînd era copil : creştini răpiţi, torturaţi. De jur împrejur marea, de care se temuse întotdeauna : călătoria cu vaporul de la Marsilia la Oran fusese liniştită, dar şi-o amînase cu o zi, rămînînd la Marsilia în aşteptarea unei mări calme. Vederea locului unde fusese ascunzătoarea piraţilor îi deveni atît de intolerabilă încît se îndepărtă brusc de la fereastră. O ameţeală asemănătoare îl cuprindea cînd vedea acrobaţi la trapez : trebuia să întoarcă ochii. Mai mult încă, trebuia să întoarcă ochii şi cînd vedea pe ecran un măscărici legănîndu-se în vid la etajul douăzeci şi patru al unui zgîrie-nori, performanţă care nu avea loc decît *pe ecran* şi care fusese realizată *în studio,* dar care totuşi îl făcea să-şi piardă cumpătul. Scrise pentru sine : „Cum să analizez toate acestea ? Dacă asemenea stări de disociere psihologică nu pot fi exprimate în limba noastră înseamnă că aceasta, făurită de oameni normali pentru a exprima acte şi sentimente normale, nu e nici îndeajuns de bogată, nici îndeajuns de suplă. Ne-ar trebui un mare scriitor psihiatru, şi nu avem decît specialişti. Nici simboliştii, nici Proust, nici suprarealiştii nu sînt la înălţime".

Acestei vagi senzaţii de insecuritate îi urmă curînd o angoasă în sensul propriu al cuvîntului, conştiinţa oribilă a unei strangulări, însoţită de fenomene ca

părul zbîrlit, mîinile umede, sudori care i se păreau că urcă din plex, un tremur al picioarelor : inhibantă ca şi spaima, şi, fără o cauză definită, dură cîteva ore. Teamă de paralizie şi de a face rău. Nu mai deschisese fereastra pentru a nu lăsa să pătrundă în cameră ceaţa Algerului, şi un fum infect de tutun umplea încăperea. Îşi sprijini fruntea de geam, dar acesta era cald. De două ori coborî cele şase etaje ale hotelului. O dată pentru a-şi procura de la un librar oarecare o carte pornografică oarecare. A doua oară pentru a cumpăra, din cei doi sau trei ludovici care-i alcătuiau toată averea, un flacon de valeriană. Ca în atîtea alte nopţi, nu găsi somnul şi pacea decît cînd fu cu totul epuizat.

A doua zi dimineaţa nu ajunse decît cu mare greutate la bibliotecă. Străzile din Alger aveau o eleganţă coruptă, parcă alterată de ceaţa luminoasă care plutea peste oraş (în noiembrie !). Ar fi vrut să-i vorbească lui Saint-Justin despre suferinţele sale, dar nu o putea face decît mărturisindu-i că a treia zi după sosirea sa într-un oraş unde voise din tot sufletul să vină, şi unde venise în parte datorită lui, nu mai avea decît dorinţa să se întoarcă cît mai repede la Paris : nu, asemenea mărturisire era imposibilă. Apoi, presupunînd că i-ar fi putut cere şi asta, se temea *să nu-l supere,* tot aşa cum un copil iubitor nu vrea să-şi supere părinţii.

N-am vorbit încă despre Livorno. Era un latin degradat şi hidos, cu braţe lungi şi picioare scurte, pe faţă cu o veşnică grimasă de falsă amabilitate, sau de acreală rău ascunsă, sau de atenţie trează pentru a şti ce trebuie să spună, pe care ţi l-ai fi putut foarte bine imagina purtînd fustiţa maimuţelor de la circ. Însurat şi, se spunea, cu trecere la femei.

Se arătase la început plin de atenţie faţă de Exupère. — „Domnule Exupère, la prietenul meu domnul Lopez, negustor de cămăşi de orice fel, s-au pus în vînzare mărfuri cu preţ redus. Dacă vă interesează, spuneţi-i că veniţi din partea mea. Vă va vinde foarte ieftin. Unde vreţi să mergem împreună ?" Apoi, ţinut la distanţă de Exupère, care simţea faţă de el o repulsie instinctivă dar îşi amintea totodată şi de recomandarea lui Saint-Justin, se calmase. Dar Exupère îl simţea totdeauna prezent, la pîndă, aşteptînd prilejul care i-ar permite să *intre.*

În orele în care biblioteca era închisă, Exupère rămînea de obicei aici singur pentru a lucra, deşi imposibilitatea de a fuma îl plictisea peste măsură : la sosire, Saint-Justin ar fi descoperit pînă şi cel mai uşor miros de tutun, şi în acest caz... Saint-Justin sosea ; Exupère îi vedea mai întîi umbra proiectată pe zidul însorit, şi atunci pe dată se ridica, precum un resort. Saint-Justin trecea cu un mers rapid, cu trupul ţeapăn, dar uneori avea pe faţă un surîs, pîndit cu lăcomie : hotărîrea sa de a fi binevoitor persista, cu o nuanţă de milă pentru minuţiozitatea şi scrupulele aproape insuportabile ale lui Exupère. Cînd avea noutăţi în legătură cu vreo mişcare administrativă din Arhivele Franţei, se apropia cu hîrtia în mînă, Exupère se ridica, iar Saint-Justin citea hîrtia aşa cum se citeşte raportul la regiment. Iată calea pe care Exupère ar fi trebuit s-o urmeze pentru a fi în continuare stimat : să adopte atitudinea unui locotenent faţă de colonelul său ; un respect demn faţă de ceilalţi ofiţeri şi faţă de oamenii preţuiţi de colonel ; o răceală corectă faţă de civili, în cazul de faţă, cititorii. Toate acestea se aflau la

polul opus a ceea ce făcea Exupère ; chiar şi puţinele sale calităţi îl deserveau pe lîngă Saint-Justin.

Astfel, luîndu-şi în serios rolul de sfătuitor pe care trebuie să-l aibă orice bibliotecar onest, era foarte îndatoritor faţă de cititori. Dacă unul dintre ei era prost îmbrăcat sau chiar jegos, îl auzeai spunînd : „Da, dar e atît de amabil !“ Despre un altul, care vorbea cu o voce de stentor, deranjînd pe toată lumea : „E fără îndoială surd şi nu-şi dă seama cît de tare vorbeşte“. Această amabilitate exagerată şi dulceagă îl lipsea de orice autoritate în faţa lui Saint-Justin, a lui Livorno şi chiar a cititorilor. Îi era greu să-i dea un ordin lui Livorno ; mai curînd îl ruga : „Domnul director mă roagă să vă rog dacă vreţi să...“ etc. Din cauza acestor menajamente Livorno îl dispreţuia. Pe deasupra, îşi făcea serviciul, chiar şi cînd era soare, înfofolit într-un pardesiu, cu manşetele prea lungi ieşind din el, cu fularul la gît şi cu pălăria pe cap : încă un vestigiu din copilărie, cînd era singurul care nu se dezbrăca de palton în clasă, în ciuda glumelor colegilor săi. Totodată îşi imagina că toţi cititorii se prefac doar că citesc şi că de fapt se uită numai la el.

Uneori, după ce terminase slujba, Saint-Justin îi făcea semn lui Exupère să vină la el. Exupère se aşeza pe marginea unui scaun, iar Saint-Justin, răsturnat pe spate, cu degetul cel mare în răscroitura jiletcii, îi citea cîteva fraze care îl impresionaseră, din cutare sau cutare carte. Din *Thaïs* (?) : „Ochii ei negri azvîrleau văpăi ca nişte rubine în lumina amurgului“, sau : „Aruncă această carte, Nathanaël“, sau, dintr-o carte cu subiect militar : „În Atlas, înainte de a ajunge la Fum Zabel, există un tunel cu următoarea inscripţie : „Muntele se înălţa de-a

curmezişul drumului. Legiunea a primit ordin să meargă totuşi mai departe. Ordinul a fost executat“. Exupère se extazia :

— Aveţi mult fler, domnule director ! Mierea atică... Nathanaël : neliniştea diabolică... (Nathanaël, oh, ce nume ! Îţi dă fiori !) Şi apoi, în alt gen, o concizie cezariană... În trei citate, armonia, cutremurul, forţa. Întreg geniul francez.

Domnul Saint-Justin dădea aprobator din cap.

— Ar trebui, domnule director, în timpul dumneavoastră liber, să...

Voia să spună : „...să-l citiţi pe Amiel, acest mare neînţeles“, dar Saint-Justin îl întrerupea :

— N-am niciodată timp liber.

De fapt domnului Saint-Justin nu-i plăcea literatura şi gustul lui era execrabil : pentru el un mare scriitor trebuia să fie sau purist, sau preţios, or un mare scriitor este rareori purist şi niciodată preţios. Nu-i plăcea decît istoria. Vom reveni asupra acestui subiect.

Blîndeţea lui Exupère faţă de cititori prilejui următoarele. Vedea pentru a doua oară la bibliotecă un personaj ciudat, îmbrăcat ca un arab, şi pe care l-am şi descris. Exupère îl ajută să caute cărţile de care avea nevoie cu obişnuita sa bunăvoinţă.

A treia oară cînd acesta veni, Exupère surprinse privirea inchizitorială pe care i-o arunca Saint-Justin. Directorul îi spuse curînd :

— Feriţi-vă de acest tip. E un ticălos. Un ticălos şi un pisălog.

Iar ceva mai tîrziu :

— Supravegheaţi-l. Nu m-ar mira dacă ar şterpeli vreun volum.

Ce acuzaţie ! Exupère voi să ceară amănunte.

— Vă voi explica altădată.

Un gînd trecu prin mintea lui Exupère : că Saint-Justin era gelos pe acest domn pentru că el, bibliotecarul, îl tratase cu multă atenţie. Fu destul de mulţumit la acest gînd.

După ce depăşi criza din ziua a treia, se acomodă şi descoperi ce-l interesa. Seara stătea ore întregi în localuri ca La Lorraine, Novelty, Terminus, La Suisse, Le Palma, singurele oaze dintr-un Alger pustiu la orele unsprezece, dancinguri unde nu dansa, după cum la Paris existaseră acele piscine la care se mulţumea să privească fără să facă baie, cafenelele unde se îmbuiba cu bere, cu gîndul că berea îngraşă şi că a fi gras este semn de forţă sexuală (tema, cunoscută acum de noi, a valurilor care se umflă, a norilor, a muştelor ; tema femeii însărcinate, care exhibează faptul că a cunoscut masculul, şi pe care dacă o posezi îl pedepseşti pe bărbat. Să spunem în treacăt că arabii susţin că berea favorizează impotenţa). Animatoare mai mult sau mai puţin entuziaste, fanţi şi ticăloşi de profesie, cocote de toate categoriile, foarte împopoţonate, mai întîi singure la masă în faţa unui pahar cu băutură, cu un fals aer distant, la care trăgea întruna cu ochiul, lacom să surprindă poate în ele *transformarea* provocată de alcool (o, dulce demenţă !) ; în sfîrşit, agăţa cîte una, femei de o noapte, mai curînd de douăzeci de minute, sau renunţa, intimidat de bacşişurile lor generoase, sau încerca în zadar : frumoasele îi aruncau o singură privire printre genele lor fabricate ; din această singură privire ele cîntăreau, în ordinea importanţei : 1 — cîţi bani are ; 2 — cît

este de viril ; 3 — ce pondere socială are. Verdictul era de obicei : vinovat.

Într-o seară, la La Lorraine, stătea lîngă trei tipi care spuneau glume deocheate unei tinere şi foarte frumoase mame cu o înfăţişare decentă şi pudică ; foarte stînjenită, aceasta era incapabilă să-şi ascundă stînjeneala. Alături de ea, soţul surîdea fără a interveni. Exupère, pe care-l vom vedea excitat de ceea ce se numeşte în mod curent *viciu*, reacţie ce nu aparţine majorităţii, în cazul acesta fu excitat de pudoare. O avu mai tîrziu pe femeie şi, scîrbit de vorbele desfrînate ale celor trei tipi, fu în schimb încîntat de desfrîul lui cu ea. Venea din sud şi îl mai vizită, după ce îşi dovedise priceperea. Îi dăduse cincizeci şi cinci de franci, plătind-o ca pe o mamă de familie.

În cea de-a şaptea zi se afla pe terasa braseriei universităţii. Văzu trecînd o fată foarte urîtă şi prost îmbrăcată. Nu-i plăcu deloc ; de aceea o şi dori. O acostă propunîndu-i să vină să-i cîrpească lenjeria. Ea acceptă.

Sanchita era „curajoasă", cinstită, punctuală, analfabetă, nefolosind în toată viaţa ei cerneala decît pentru a însemna rufăria, deloc supărătoare în vreun fel, necerînd nimic în afară de plata ce i se cuvenea, pe care Exupère i-o oferi cu generozitate. Mintea ei frustă, modul ei bizar de a simţi plăcerea îl făcură să o mai cheme. La început nu spunea decît „bună ziua", „bună seara", şi nici asta prea des ; nu mulţumea niciodată, chiar cînd îi făcea daruri, dar se scuza de nenumărate ori dacă întîrzia chiar cu cinci minute ; mai tîrziu îi spuse unele lucruri despre familia ei, dar printr-o întîmplare află că toate sînt inexacte : Sanchita era curajoasă dar

cît se poate de prudentă. Răspundea totdeauna întrebărilor lui doar după cîteva secunde : „Răspunde, Sanchita ! Parcă ai pune la cale o minciună înainte de fiecare răspuns. — Îmi trebuie un timp pînă să înţeleg."

Acest gust pentru formele inferioare ale amorului poate trăda un complex de superioritate („La pămînt, căţea !"), sau de inferioritate („Asta n-o să mă dispreţuiască"), sau amîndouă laolaltă. În cazul lui Exupère, bineînţeles, era un complex de inferioritate.

Încercă să găsească în acelaşi timp şi evreice tinere, dar nu izbuti, acestea fiind păzite cu străşnicie de familiile lor şi apoi măritate de foarte timpuriu. Unele deveneau cocote, în crîşmele mai sus-amintite ; erau tot evreice, dar nu mai erau tinere. Evreice tinere nu se mai puteau vedea decît pe vitraliile bisericii din Montluçon.

V

A doua zi după discuţia cu Colle, Exupère, îmbrăcat cu mare grijă, se duse la Kadouche, personaj de veche şi nobilă spiţă de cămătari, cu reşedinţa în piaţa Alger. Casa se afla în vecinătatea palatului guvernatorului, vecinătate liniştitoare, poate chiar voit aleasă. Un decor sever şi decent, o sală de aşteptare înţesată — toate scaunele erau ocupate — de oameni care păreau că aşteaptă, la notar, deschiderea unui testament. Exupère rămîne în picioare. O secretară urîtă îi ia cartea de identitate, îşi notează ceva şi îl invită să vină din nou către seară. Exupère află mai tîrziu că această domnişoară era

pusă de Kadouche să facă o primă triere printre solicitatori : adică exact ceea ce făcea el printre vizitatorii lui Saint-Justin la bibliotecă. Exupère se întoarse seara. Fu introdus în biroul patronului. Vede aşezat pe un scaun capitonat cu perne de puf un bărbat de vreo patruzeci de ani, gras, cu o înfăţişare zgribulită şi preocupată, purtînd o pălărie neagră cu borurile lăsate pe ochi (îi admiră corpolenţa, ca întotdeauna fascinat de oamenii care mănîncă mult), vorbind rar şi mişcîndu-se încet, care se ridică, schiţează o plecăciune, se aşază iar, îşi aprinde o ţigară de foi.

— Ah, domnule, nu cunoaşteţi cît e de infectă mentalitatea algeriană. Am locuit la Toulouse, domnule. Acolo afacerile se tratau verbal. Acolo a promite înseamnă a te angaja. Lucrurile se hotărăsc printr-un schimb de scrisori obişnuite. În timp ce aici, dacă nu ai şansa să dai peste o casă ca a mea...

După o pauză :

— Sînteţi un prieten al domnului Manoussié, cred...

Exupère simţi că-i fuge pămîntul de sub picioare. Oare asta aflaseră în urma anchetei pe care o făcuseră fără îndoială cu începere din acea dimineaţă ? Gata să se lepede şi de mamă şi de tată, timorat cum era, spuse, asemeni Sfîntului Petre :

— E pentru mine o cunoştinţă ca oricare alta. Dar cum de ştiţi ?

— Sînteţi văzuţi adeseori împreună pe stradă. Iată. Casa mea nu ia decît 9% dobîndă, conform statutelor noastre. Eu nu împrumut niciodată fără o anchetă prealabilă, bineînţeles, dar dat fiind calitatea dumneavoastră de membru al guvernămîntului *(sic)*, sînt dispus să vă împrumut fără anchetă, cu

condiţia ca împrumutul să fie girat de o persoană bine cunoscută în oraş. Telefonaţi-mi, propuneţi-mi cîteva nume.

— Dar calitatea mea de funcţionar ? Nu-i de fapt vorba decît de un avans. Voi primi leafa peste opt zile...

— Statutele noastre sînt formale. Nu e nevoie de anchetă. Dar avem nevoie de un gir. Ah ! domnule, dacă am fi în Franţa ! Dar vai ! aici sîntem la Alger.

Se ridicase. Exupère, care se făcuse roşu la faţă, se ridică şi ieşi.

Cine să gireze pentru el ? Saint-Justin, Colle, Livorno ? Era monstruos, dar din tot Algerul nu cunoştea decît aceste trei persoane, toate trei cu neputinţă de propus. Totuşi nu voia să dramatizeze situaţia. Peste opt zile va primi leafa. Fără îndoială, mai întîi va trebui să plătească ce cumpărase pe credit. Dar mai important era să nu se mai gîndească la asta. Să nu se mai gîndească decît la pariziana din Paris pe care o va întîlni mîine dimineaţă. Să uite totul şi să trăiască aşa cum îi place încă o clipă. Orice i s-ar mai întîmpla, clipa aceasta rămîne cîştigată.

Fetiţa era singură pe bancă, a doua zi dimineaţa, la ora nouă fără zece. Drăgălaşă din cale afară. O supraveghea oare, de la treizeci de metri depărtare, vreun codoş algerian sau arab ? Sau vreun zbir purtînd un moţ obraznic de păr în genul celui arborat de Mayol[1] ? De la distanţă, Exupère scrută multă

[1] Felix Mayol, cîntăreţ de revistă foarte popular (1872-1941). (N.t.)

vreme, zece minute poate, împrejurimile. Totul părea liniştit. Peste treizeci de secunde primejdia va fi aici, poate. Exupère era fricos în orice împrejurare, dar nu în cea de faţă, căci asta era pasiunea lui. Fără îndoială avea să aştepte — după metoda clasică — un sfert de oră, o jumătate de oră, pînă cînd, pierzîndu-şi răbdarea, ea se va ridica şi va pleca ; va vedea atunci dacă cineva vine s-o însoţească sau dacă se va produce fie şi cea mai mică mişcare suspectă în acea parte a scuarului. Exista însă riscul ca, văzînd-o singură pe bancă, vreun individ să o acosteze în clipa cînd va pleca, şi poate că se va duce cu acel individ !

Exupère era obişnuit cu casele de prostituţie sau cu acostările nepericuloase, şi aceste manevre erau pentru el cu totul noi. Nervii săi nu mai rezistară. Îşi scoate ochelarii negri, atît pentru că nu vrea să fie remarcat cît şi pentru că o femeie nu te urmează decît dacă ţi-a văzut privirea, iese din şanţ şi se năpusteşte asupra ei ca un şoim. Nu voise să facă asemenea lucruri în război, dar le făcea cu hotărîre în războiul *lui*.

Scosese din buzunar o pungă cu arahide. Se aşeză lîngă ea şi îi spuse direct :

— Doamna Crabalona ?

Ea spuse „da“ şi surîse. Şi pe dată nu se mai temu de nimic, pentru că nu te mai puteai teme de nimic cînd vedeai acest surîs. Acest surîs spulberase teama, aşa cum cel dintîi dangăt de clopot izgoneşte diavolii.

Pariziană. Din strada Muller, de lîngă La Butte Montmartre. Tatăl dispăruse de multă vreme, şi nu

era inspector de poliţie[1], ci tinichigiu ; fratele cel mare îşi făcea serviciul militar. Mama, cameristă, se mutase la Alger împreună cu stăpînii ei. Voia s-o pună să spele vasele, închipuiţi-vă ! iată de ce plecase de-acasă.

Fusese violată la 12 ani de amantul mamei ei[2], un ajutor de grădinar. După ce îşi părăsise stăpînii, încercase să intre în mai multe bordeluri. Fusese refuzată dîndu-i-se lecţii de morală (era vorba de vîrsta ei). Atunci a început să se culce cu bărbaţi pe stradă, mai ales noaptea, pe cheiuri, „între butoaie". „Pe jos e peşte, nu cred că e prea plăcut... Rămîn în picioare." Uneori căpăta bani. Totdeauna i se dădea să mănînce. „De multă vreme faci treaba asta ? — De o lună." Spusese o lună ca şi cum ar fi spus cincisprezece zile sau trei luni. Această „lună" era neverosimilă. „Şi cum de nu te-a prins poliţia ? — Bărbaţii tac. — Şi mama ta, dacă află, ce-o să spună ? — Nimic."

Pe atunci se spunea : cretin. Astăzi spunem : întîrziat mintal. Într-un limbaj mai omenesc : săracă

[1] Toate minorele, în acea vreme — cel puţin cele serioase — spuneau necunoscutului care le acosta că tatăl lor este inspector de poliţie. (N.a.).

[2] După modelul lui *Don Quijote*, în care Sancho începe la mijlocul romanului să povestească o interminabilă întîmplare cu păstori, fără nici o legătură cu subiectul, intercalasem aici, într-o primă versiune de unsprezece pagini dactilografiate, acest episod din viaţa Sophiei, aşa cum îl povestise ea lui Exupère, sub titlul *Despre bunele obiceiuri ale mamelor* sau *Cum am fost violată la doisprezece ani*. Dar pornografia de joasă speţă a anilor 1970 a făcut ca lucrul cel mai minunat şi mai venerabil din cîte există să devină atît de vulgar şi de plictisitor încît am renunţat la aceste pagini. Să facem în continuare aceste lucruri, dar să nu vorbim niciodată despre ele. (N.a.)

cu duhul. Nici urmă de răutate. Vai, şi nici urmă de prefăcătorie. Numele : Sophie Variller. Adresa mamei : calea Saint-Victor, în Saint-Eugène (mahala din Alger). Vîrsta : sst ! Tot ce era în ea se răspîndea în afară tot atît de firesc ca apa care picură dintr-un *alcarazza*[1] sau ca sudoarea de pe nasul ei, lucitor precum nasul anumitor statui antice, ceea ce îi dădea o notă de vulgaritate aţîţătoare pentru dorinţa unui fost elev de la École des chartes. Foarte primejdioasă, mai mult chiar decît s-ar putea crede, prin chiar inocenţa ei, prin chiar faptul că este *o* inocentă. Dar primejdia îl lăsa nepăsător pe Exupère.

Întors pe de-a-ntregul către ea, o privea aşa cum îi priveşti pe cei pe care-i iubeşti. Sophie ! Un nume atît de franţuzesc, un nume de altădată. Nenorocirile Sophiei. Ea nu părea să-şi dea seama de nenorocirea ei — pînă în ziua în care va fi trimisă la casa de corecţie, unde poate de asemeni nu se va simţi nenorocită, dacă nu va fi bătută. Cît de bine ştia să se complacă în abjecţie. Ce fire fericită !

Era cu adevărat Sophie, cu drăgălăşenia ei venită parcă din alte vremuri. Atît de deosebită de algeriene. Nu era frumoasă, dar avea un caracter frumos, dacă se poate spune aşa ; desigur, se poate, şi chiar trebuie spus aşa. Nu, niciodată Exupère, care văzuse nenumărate femei surprinzătoare, sau care voiau să pară aşa, niciodată Exupère, aşadar, nu văzuse ceva asemănător. În însăşi inima Algerului întîlnea climatul lui Racine. „Cît eşti de drăgălaşă ! Cît eşti de drăgălaşă !", şopti el, sufocat

[1] Ulcior de lut nesmălţuit. (N.t.)

de drăgălăşenia ei. Şi micul plasture pe care-l avea în jurul degetului mare de la mîna stîngă : era înnebunit de plăcere ! Avea mîini de servitoare, dar Isus pe cruce avea oare mîini mai îngrijite ?

Simţea pentru ea o simpatie nesfîrşită. Şi o mare încredere, o mare încredere în mijlocul celei mai mari nesiguranţe. Un fel de simţămînt patern. Totuşi nici un fel de remuşcare la gîndul de a o „poseda". Ce altceva poţi să faci cu un deşeu uman decît să te culci cu el ? — spune un personaj dintr-o piesă contemporană. În adîncul lui simţea că o iubeşte tocmai pentru că era un deşeu. Pentru că amîndoi erau nişte biete deşeuri. El, infantil, ea, întîrziată mintal (totuşi, gîndindu-se la celălalt costum de haine, atît de uzat, la ochelarii lui : „Eu, atît de nevrednic de ea..." Era aproape sigur că e bolnavă de sifilis. Cum va fi voia Domnului !

Îşi spusese că posesiunea va începe din clipa în care va fi pătruns de mireasma părului ei. Pătrunse în această mireasmă. O sărută : ajunse pe o planetă necunoscută de el cu o clipă în urmă. Avea purtări foarte libere în public cu femeile, compensînd astfel, din instinct, comportarea sa mai curînd jalnică în privinţa tuturor celorlalte relaţii sociale ; de asemenea, le adresa cuvinte deocheate, în timp ce cu bărbaţii folosea un limbaj de un purism excesiv. Sărută acel păr sărutat de atîtea ori de atîtea guri infame, fără cea mai mică stinghereală. Se lăsa învăluit de mireasma părului ei. Lumea care se plimba prin scuar începu în chipul cel mai vădit să se arate scandalizată : în Algeria puteai recunoaşte perechile franceze după purtarea lor lipsită de pudoare. Ea se lipise de pieptul lui ; bătăile regulate ale pleoapelor ei, majestuoase ca bătăile unei inimi ; sînii ei, care se umflă ca pînza unei corăbii mînată de vînt ; vocea ei de menuet, în mijlocul vacarmului algerian. O, dulce Franţă ! Simţea cum devine patriot. Poate că dacă ar fi cunoscut-o odinioară, n-ar mai fi dorit să fie reformat.

Urcară deci spre partea cea mai ridicată a scuarului, unde era lume mai puţină. În timp ce mergeau observă că talpa unuia din pantofii ei — avea picioarele goale în pantofii odinioară de lac — se desprinsese, şi dintr-o dată se simţi cuprins de o dorinţă violentă. Pînă atunci uimirea şi tandreţea înăbuşiseră întrucîtva dorinţa. Talpa aceasta care se desprindea îi stîrni virilitatea pînă la a se simţi stingherit.

Pe bancă, în timp ce o săruta, ea îl întrebă în şoaptă :

— Cînd o s-o facem, o să-mi mîncaţi nasul ?

Deşi mare cunoscător al ciudăţeniilor haremului, o rugă să repete, crezînd că nu a înţeles bine.

— O să-mi mîncaţi nasul ?

Îi răspunse printr-un şir de cuvinte încîlcite şi obscene.

Îi ridică încetişor poala rochiei, pînă cînd îi dezveli coapsa, pe care i-o sărută. O ridică şi mai mult, fără ca ea să opună cea mai mică rezistenţă. Şi văzu atunci în partea de sus a coapsei un tatuaj. Era scris acolo : COPILĂ PIERDUTĂ.

Fu profund tulburat. Ce bărbat putuse fi atît de crud încît să o tatueze astfel pe această copilă lipsită de apărare ? Atît de josnic încît să o înfiereze pentru totdeauna cu stigmatul infamiei ? Şi în acelaşi timp atît de delicat — da, totuşi — încît să simtă că tocmai asta era ea, o copilă pierdută, şi

nu ceea ce un bărbat grosolan doar ar fi putut-o socoti : o mică otreapă. Ce bărbat fusese în același timp acel mascul brutal, și, poate, o clipă, acel tată plin de milă pe care Exupère îl simțise trezindu-se în el ? Nu mai putu rezista : cu riscul de a fi văzut de ochi severi, se aplecă și sărută tatuajul.

Ea se scărpină pe pîntece și spuse :

— De o săptămînă am un prieten. Un medic. Face un stagiu la Alger. Spune că vrea să mă salveze.

„Am un prieten." Pe de-o parte existau deci „bărbații", pe de alta „un prieten". Deși nu reflectase în mod serios, fie și pentru că abia se cunoscuseră, la ceea ce ar putea face pentru ea, se gîndise totuși că va încerca să facă ceva. Un altul avusese același gînd. Exupère simți pentru acel om o pornire de simpatie.

Dealtfel, de vreme ce medicul se culcase cu ea, însemna că nu are sifilis. Asta în cazul că medicul nu avea o preferință pentru sifilis. Și-o închipuia cu nasul mîncat în întregime de boală, ca marii sifilitici ; imaginea nu îl tulbura.

Despre ce fel de „stagiu" era vorba ? „Face un stagiu" era de obicei o explicație nobilă pentru a nu spune : „Este la închisoare" sau : „Naște clandestin în Elveția". Dar un medic ?

Cîțiva băieți care-i văzuseră cum se sărută se așezară în semicerc în fața băncii, stînd pe lădițele lor de văcsuit pantofi, rîzînd, bătîndu-și joc, insultîndu-i poate. Lumea care se plimba începea să-i privească. Se despărțiră ; îi dădu întîlnire peste două zile, în același loc, la aceeași oră, și îi strecură douăzeci de franci în mînă. Ea îi spuse : „Mi-i dați

pentru Ziua Domnului". El îi ținu mîna cu insistență. Mîinile lor se împreunară și se strînseră așa cum doi smochini se împreună și se înlănțuie deasupra unei străduțe arabe. Doar fulgerul căzînd asupra lui ar fi putut să-l împiedice să-i țină astfel mîna. Era o veșnicie de cînd se cunoșteau ! Era o veșnicie de cînd dormeau împreună !

Îi spusese să o apuce pe strada d'Isly și, dacă văcsuitorii ar fi urmărit-o, să ia primul tramvai și să coboare la prima stație. O urmăriră cîțiva metri, apoi se împrăștiară. O privi cum se îndepărtează și de data aceasta, așa cum îi privești pe cei pe care îi iubești. Cînd își amintea de talpa ei ruptă, își spunea : „Acum viața mea are un sens".

Exupère nu cunoscuse decît femei care se prostituau și nu ținea să cunoască și altele decît în cazul că s-ar fi căsătorit, căci el avea în această privință unele veleități, sau unele închipuiri. Visa la soția *protectoare,* la soția care-l va proteja împotriva tuturor, și mai ales împotriva lui însuși. Nu iubise niciodată, și găsea că e foarte bine așa : faptul de a acosta femeile pe stradă nu-i dădea senzația de timp pierdut pe care ar fi avut-o făcînd curte femeilor. Dealtfel, nu era un adevărat vînător de fuste : nu ieșea „în scopul de a", ci doar lua, sau nu reușea să ia, ceea ce îi ieșea în cale.

Fusese foarte mulțumit că nu iubește, și acum era foarte mulțumit că iubește. De fapt, spunem „iubește" pentru că nu găsim un cuvînt mai potrivit. El nu o iubea pe acea copilă pierdută ; și cu atît mai mult nu era îndrăgostit de ea. Dar se simțea pe punctul de a avea pentru ea un fel de afecțiune tandră — tandră și libidinoasă — care era cu totul

nouă în viaţa lui. Era stricată, liniştitoare, binecrescută (îi spusese tot timpul *dumneavoastră*). Faptul că tot Algerul, sau cel puţin toată golănimea din Alger, îi trecuse peste pîntec, nu-l incomoda deloc.

În acea seară, şi în cea de a doua zi, care era o sîmbătă, căută unde să o ducă. Dintre micile hoteluri cunoscute de el, care se potrivea oare cel mai bine pentru o fată atît de tînără? Unde nu va exista riscul ca patronul să ciocăne la uşă în momentul sublim, sub pretext că trebuie să verifice ceva la instalaţia electrică? Hotelurile din Alger erau în acea vreme sau foarte tolerante sau foarte austere. Alese un hotel din strada de la Lyre, ai cărui patroni nu aveau copii: îi va scandaliza mai puţin. Îşi anunţă venirea pentru a doua zi, dădu un bacşiş băiatului de la hotel (arab) şi socoti că e bine să anunţe de la bun început că tînăra are optsprezece ani.

Şi iată-l din nou în scuarul Laferrière, la ora nouă fără zece.

La acea oră, la Paris, într-o duminică, scuarul ar fi fost pustiu. Aici era mai populat decît în celelalte zile ale săptămînii: algerieni sprîncenaţi, purtînd sub braţ mica servietă de piele a celui care se duce să facă o baie în mare; zidari cu melon şi haine uşoare din pînză albă, pe care sudoarea desenează adevărate hărţi geografice; un satir cu ochii încercănaţi, dureroşi şi întristaţi; cîţiva domni bătrîni cu evantaie, cu părul ieşind în dezordine din gulerul stil Danton; ştrengarul care şi-a cioplit un mic fluier dintr-o undiţă; arabul care se preface a ciupi pe un ciomag nişte coarde nevăzute; şi alături de această muzică tăcută, pe care un poet în

zdrenţe şi-o cîntă sie însuşi, urletele unui fonograf adus de francezi; toţi în aerul blînd, au gura întredeschisă, ca nişte copii.

Dar Sophie nu e nicăieri. Poate că s-a oprit să privească defilarea fanfarelor, al căror concurs anual are loc astăzi. O aşteptă agitat de sentimentele clasice. La ora zece şi zece se duse la doamna Crabalona. Sophie venise să o vadă în dimineaţa din ajun. Voia să o roage să-i transmită domnului scuze. Lua la prînz pachebotul împreună cu medicul, care o ducea în Franţa. — „Pentru totdeauna? — Vrea s-o salveze, nu mi-a spus decît atît."

Exupère simţi că-i fuge pămîntul de sub picioare. Devenise acum cu adevărat o copilă pierdută: pierdută în sine şi pierdută pentru el. Şi în acelaşi timp a doua sa reacţie, rapidă, fu aceea de a fi mulţumit că un bărbat serios se ocupă de ea, un bărbat care prin profesia lui oferea toate garanţiile. Va căpăta o slujbă într-un dispensar? În propria familie a medicului? Poate o va aduce înapoi la Alger, convins în cele din urmă că este „irecuperabilă"? Exupère va afla fără îndoială totul prin doamna Crabalona. De ce n-ar face atunci cunoştinţă cu medicul şi nu şi-ar uni eforturile pentru ca micuţa, rămînînd la Alger, să aibă o situaţie cît de (cît decentă, aparţinînd amîndurora (se simţea dispus să se împrietenească cu medicul)? Şi apoi, prin ea înviaseră urmele de creştinism care mai existau în el: o iubise pentru că nici o făptură omenească nu putea fi mai jos decît ea; cînd un altul i-o luase, fusese mulţumit pentru că acest altul avea putinţa să-i facă mai mult bine decît el. Erau două porniri întru totul creştineşti, de care era mulţumit.

Ea îi spusese de asemenea acele cuvinte ciudate: „Mi-i daţi pentru Ziua Domnului". Ce voise să spună? Observă în sfîrşit că le spusese într-o vineri, zi a Domnului pentru arabi. Fără îndoială ea reţinuse identitatea Dumnezeu-vineri, şi întrebuinţase expresia copilăreşte şi fără să-şi dea seama. Totuşi rămînea faptul că Sophie-cea-dintre-butoaie îi vorbise de Dumnezeu.

Prînzi în grabă, şi acum era din nou întins pe pat, cu fereastra închisă, înconjurat de un fum gros de ţigară, ca şi în ziua sosirii lui la Alger. Dimineaţa pierduse o mapă care cuprindea cîteva hîrtii oarecum importante pentru el. Curînd o găsise, dar supărarea pe care i-o pricinuise pierderea mapei nu fusese compensată de plăcerea de a o fi găsit, şi rămăsese mohorît toată ziua. O linişte care i se păru sinistră se aşternuse în mica încăpere: marea linişte duminicală. Algerienii erau la cinema, sau la mare, sau la concursul de fanfare. Partea lui bună — copila pierdută trebuie salvată — şi partea suspectă — de s-ar întoarce, să-i mănînc nasul — se plimbau prin el ca nişte larve, fiind mai tare cînd una, cînd cealaltă; şi alte proiecte, sau mai curînd alte ipoteze incoerente, se înfiripau şi piereau precum valurile de fum ce se răspîndeau din ţigara lui ieftină: să se întoarcă în Franţa, să se însoare, să cîştige bani prin toate mijloacele posibile... Îşi cunoştea foarte bine, căci se cunoştea foarte bine pe sine, inconsistenţa de caracter. Nu-şi spunea poate îndeajuns că e aproape aceeaşi în cazul tuturor oamenilor.

Din cînd în cînd simţea o durere ascuţită în stomac. Bineînţeles! La Alger eşti totdeauna bolnav de ceva.

Începu să plouă cu găleata. Deschise fereastra, socotind că astfel camera se va mai răcori, dar era o ploaie caldă: o ploaie caldă ca un blestem al naturii. Cineva bătu la uşă: băiatul patronului îi aducea o scrisoare de la Colle, pe care acesta o lăsase la birou. Plicul purta antetul: *Compania Mesageriilor maritime*. Dar recunoscu pe dată scrisul lui Colle; era un plic şterpelit, ca de obicei. Colle îl invita la cină în acea seară, urmînd să petreacă împreună orele de după cină. Avea să vină la ora şapte la hotel.

Colle îi spusese de mai multe ori: „Mi-ar plăcea foarte mult să prînzim sau să cinăm împreună. Dar numai dacă plăteşti dumneata". De data asta se exprimase limpede: „Te invit" (fără nici o restricţie). Era cu totul surprinzător! Va fi deci, în seara asta cel puţin, smuls din gîndurile sale.

La ora şapte coborî. Colle îl aştepta, aşezat pe marginea trotuarului, cu picioarele goale, ca un cerşetor. Cine altul decît el ar mai fi îndrăznit să afişeze un asemenea dispreţ faţă de opinia publică? Cu atît mai mult cu cît în acea seară era îmbrăcat în costum european (pe cap purta o pălărie de soare cu boruri mari). Exupère era atît de convins că acest superb senior îl va tapa de bani, încît luase cu el o sută de franci în monezi, ca să nu fie nevoit să schimbe o bancnotă.

VI

Tineri membri ai fanfarelor, scăpaţi din abisul vulgarităţii muzicale, vă mai rămîne să beţi pînă la fund cupa vulgarităţii duminicale: ea nu vă înfrico-

şează. Tineri membri ai fanfarelor, în uniformă de gală de catifea roşie brodată cu aur şi în papuci, îngeri coborîţi din Plateau şi din Fraisier (mahalale ale Algerului) şi tolăniţi la cafenea în această seară de duminică, la ochi cu cearcăne uriaşe, frînţi de oboseală după ce aţi cîntat la trombon o zi întreagă acele *pizzicati* din *Sylvio*, papucii voştri nu simbolizează numai sudul: ei simbolizează însăşi Franţa. Dar voi, tineri membri ai fanfarelor, în uniformă de gală de catifea roşie brodată cu aur, cu picioarele goale în papuci, voi sînteţi pentru noi întruchiparea vie a Algeriei. Trăiască Algeria!

Într-un colţ, sprijinite de perete, ca stindardele legiunilor romane, stau acele *vexilla* ale societăţilor, purtate triumfal în cursul defilărilor pe pîntece revărsate: Premiul de Onoare, Primul Premiu de Onoare, Premiul Extraordinar, Marele Premiu Extraordinar, Premiul pentru Valoare (?), Premiul special (???). Toată lumea capătă un premiu. Toată lumea împărtăşeşte aceeaşi glorie. Nici o ierarhie. Asta de asemeni înseamnă Franţa. Trăiască Franţa!

De îndată ce se aşezară la o masă din micul restaurant, Colle spuse:

— Plec mîine dis-de-dimineaţă în Sahara pentru cîtva timp. O, nu prea departe, de data asta, la Bou-Saâda[1]: „locul fericirii". Nu mai aveam nici un ban. Hotelul X mi-a avansat patru sute de franci.

— Dar îmi spuneai acum patru zile că nu pleci decît în luna octombrie, din cauza căldurii. Colle

[1] Oază situată relativ aproape de Alger, la o distanţă de cîteva ore cu autocarul. (N.a.)

făcu un semn care voia să spună că cuvintele lui nu au nici o importanţă.

— *Fantasia!*

— În Sahara! În luna august!

— Nu ţi-e cald cînd ai biştari şi puicuţe!

— Şi stai mult?

Colle făcu din nou un semn evaziv: „Dumnezeu ştie cît!"

„Dacă scrisoarea lui nu mi-ar fi parvenit la hotel, ar fi plecat fără să mă mai vadă, şi pentru cine ştie cîtă vreme." Cît de puţin ţineau la el cu toţii! Saint-Justin glumea anunţîndu-l că nu i se va mări salariul... Colle... Numai Sophie o rugase pe doamna Crabalona să-i transmită „domnului" scuzele ei, Sophie pe care o întîlnise doar timp de o oră.

Colle era în mare formă. Ca în cazul tuturor celor care nu mănîncă totdeauna pe săturate, fusese de ajuns să mănînce ceva mai bine ca să se afle într-o stare ce semăna cu un început de beţie.

Şi Exupère află un lucru pe care Colle i-l spusese şi pînă atunci mai pe ocolite dar pe care acum i-l trînti cu neruşinare: americancele, englezoaicele, nemţoaicele şi chiar franţuzoaicele mai în vîrstă veneau în oaze mai ales pentru a întîlni arabi, dar nu se dădeau în lături la o adică nici de la un francez, bărbat frumos, cu o conversaţie agreabilă, îndatoritor, cu un trecut aventuros. Pentru ele şi asta însemna o schimbare de decor. De fapt Colle trăia exact din ceea ce trăia şi Sophie: din prostituţie. Exupère suspină uşor: „Toată lumea ştie să cîştige bani, numai eu nu ştiu".

Iar Colle avusese aventuri nenumărate! Fusese înrolat în legiunea străină (ducea totdeauna cu el într-o valiză un chipiu alb!), fusese ofiţer meharist,

prizonier la disidenţi, era copilul natural al unei mame berbere! În sud se îmbrăca mai mult sau mai puţin ca un militar (renunţa la îmbrăcămintea arabă ; ar fi stîrnit rîsul indigenilor, care la Alger erau obişnuiţi cu ea) ; iar pe bluza kaki nu mai purta modesta decoraţie arborată la Alger, ci nenumărate altele, care-ţi luau ochii : crucea de război, medalia combatanţilor, medalia interaliată, insigna răniţilor (fusese uşor gazat timp de o lună). Povestea rîzînd ce farse făcuse ; Exupère rîdea şi el : şi el se amuzase cîndva făcînd farse, şi nu putea, deşi îndurerat, să nu admire îndrăzneala prietenului său. Şi apoi Colle şi Sophie reprezentau aceeaşi zonă coruptă, ceea ce mulţumea partea desfrînată din el, împiedicîndu-l să se îndepărteze de Colle.

Colle purta azi la încheietura mîinii drepte o legătură de piele. La întrebarea lui Exupère : *„Fantasia !"*

Spre sfîrşitul mesei, Colle ceru nota de plată, gest minunat ! Scoase portofelul, verifică cu voluptate bancnotele, îl aşeză pe masă şi începu din nou să vorbească. După o clipă privi din nou nota, apucă portofelul, scoase un suspin adînc, şovăi o clipă, apoi băgă în buzunar portofelul cu un strigăt patetic :

— Nu ! Plăteşte dumneata. Eu nu pot !

Exupère plăti.

Urmă o tăcere prelungită şi grea de semnificaţii : Colle era mulţumit că se descurcase şi de data aceasta iar Exupère uşor înciudat că din nou fusese tras pe sfoară.

Colle adusese cu el o sticluţă goală. Turnă în ea vinul care mai rămăsese în sticlă precum şi vinul rămas în sticla vecinului de masă, care plecase.

— Să-l am mîine în autocar. Acum hai s-o luăm din loc.

În cursul mesei Exupère asistase la trei rîgîieli grandioase, rîgîieli care, după cum ştim, erau mîndria lui Colle.

Ieşiră. Şi atunci se petrecu un lucru inimaginabil. Colle intră într-o tutungerie ca să-şi cumpere ţigări, urmat de Exupère. Spre seară avusese loc o furtună şi Colle purta o pelerină de postav fin. La un moment dat aruncă spre prietenul său una din acele priviri complice cu care acesta era obişnuit şi strecură rapid sub pelerină una dintre brichetele expuse pe tejghea.

— Asta ajută, spuse el, pe un ton grav. Fără îndoială, voia să spună : „Mai multe asemenea furtişaguri pe zi mă susţin (moralmente), mă ajută să trăiesc". Cuvinte nu lipsite de o semnificaţie profundă : nu ne putem consola de nenorocire decît prin delictele pe care le săvîrşim. Dar Exupère simţea că se înăbuşă. Colle era un şarlatan, un peşte şi un hoţ. Îşi aminti de recomandarea lui Saint-Justin : „Supravegheaţi-l. Nu m-ar mira dacă ar şterpeli vreun volum". Era deci un hoţ, cunoscut ca atare, şi care nu se sfia să o arate făţiş, plîngîndu-se totodată întruna, şi fără îndoială cu bună-credinţă, de furturile săvîrşite de stat, de intendenţă etc. Un altul i-ar fi aruncat în obraz : „Drept cine mă iei cînd te porţi ca şi cum m-ai face complice la pungăşiile dumitale sordide ? şi i-ar fi întors spatele pe loc sau măcar i-ar fi ţinut o lecţie de morală, dîndu-şi importanţă. Dar Exupère nu reacţionă şi continuă să-i vorbească de parcă nimic nu s-ar fi întîmplat. Îşi imagina doar o mică scenă pe

care Colle i-o povestise. Într-una din primele zile cînd se afla la Alger, Colle, în urma unui pariu, se lăsase condus cu cătuşe la mîini prin tot oraşul — şi încă în tramvai — de către un amic jurnalist. Toată lumea îl privea, dar lui îi păsa prea puţin. Acum ar fi existat cu adevărat motive să fie dus cu cătuşele la mîini.

Colle îi propuse să meargă împreună la cazinoul popular *Perle*, ca să vadă cîteva partide de box între amatorii din diferitele cartiere ale oraşului. Exupère nu asistase niciodată la un meci de box, sport după părerea lui respingător, unde vedeai, aproape goi, bărbaţi tineri şi frumoşi, care tocmai de aceea erau antipatici. Dar se lăsă convins încă o dată. Nu dorea decît să amîne cît mai mult momentul cînd va fi singur.

Colle îşi umflă pieptul şi calcă cu un pas autoritar în clipa cînd intră în cazinou: parcă ar defila pe sub Arcul de Triumf.

Exupère plăti biletele: deşi avea patru sute de franci, Colle nu renunţă la personalitatea lui. În sală nu se aflau decît bărbaţi în toată firea şi băieţandri, ceea ce de la bun început îl indispuse pe prietenul nostru. Cei mai mulţi erau doar în vestă. Din această materie umană călduţă nu emana nici un miros neplăcut. Publicul aşezat pe locurile din fund era alcătuit aproape numai din tineri arabi. Semănau, datorită fesurilor roşii ca şi corzile roşii ale ringului, cu un cîmp de maci, dar Exupère se gîndi mai curînd la o mare de sînge. Începu să se simtă rău.

Cînd primii doi boxeri se urcară pe ring, în sală se auzi un strigăt puternic. Toată lumea întoarse capetele. Era un yauled. „Ce-ai păţit" ?

În tăcerea sălii, vocea ascuţită a copilului:

— Locuieşte în cartierul meu !

Exupère îşi spuse: „Ce braţe vînjoase au", privindu-i pe tinerii boxeri cu invidie.

După cinci minute, unul dintre ei avea arcada deschisă. Din toate părţile se auziră sfaturi — tehnice, dacă le putem numi aşa.

— *Vinga! Vinga!* („Dă-i înainte !")

— Umple-l de sînge !

— Fă-l să ţipe !

Cînd Colle îşi dădu cu părerea că publicul poate ar trebui să se mai potolească, vecinul lui, cu o expresie iluminată, îi spuse:

— Dar, domnule, boxerii sînt pentru noi ca nişte mame !

Rana nu era gravă dar sîngera foarte mult şi adversarul, după ce o găsise, lovea acum în tors, astfel încît rănitul avea şi faţa şi pieptul pline de sînge, spre marea bucurie a publicului. Exupère, care ţinea capul întors, mărturisi că nu mai poate rezista, şi Colle acceptă să plece. Cînd trecură prin faţa ghişeului, îi spuse lui Exupère: „Cere să ne dea banii înapoi. N-am stat decît zece minute". Dar acesta ridică din umeri.

Şi iată-l pe Colle că vrea să meargă la cinema. „Plătesc eu." Hotărîră aşadar să vadă un film.

Micile cinematografe de cartier, *Bijou, Plateau, Minor, Alfred-de-Musset* s-au legănat o bună parte din după-amiază pe valurile de ploaie (ploaia din Alger ! divinitate—soţie a mistralului din Marsilia), ca nişte corăbii vechi gata să naufragieze. Mici cinematografe de cartier, în care te îmbarci cînd plouă cu găleata, iar ploaia îţi lipeşte de trup cămaşa, desenîndu-ţi un tors de statuie greacă, şi cînd fumegi

ca un mînz care a alergat. La intrarea cinematografului *Bijou*, controlorul strînge toate mîinile, ca o „rudă apropiată". „De ce nu i-ai rezervat locul 32 doamnei Guigui ? Ştii foarte bine că vrea totdeauna să stea pe locul 32." Surpriză ! Colle plăteşte biletele. Dar cînd vine momentul să dea bacşiş plasatoarei, pare a se gîndi la altceva, şi tot Exupère este cel care-l dă. De cînd nu mai are bani, Exupère plăteşte întruna.

În întuneric se duc discuţii de la un capăt la celălalt al sălii : „Garcia ! Maică-ta caută cheile. — Vai, vai, vai ! Dacă n-are cheile, mă omoară". Vecina lui Exupère îşi holbează ochii către el cînd începe filmul documentar : „A început drama ? A început drama ?" Pe afiş nu este însă anunţată nici o dramă. Cînd apare titlul noului film, care este un film comic, tresare şi îi spune fiului ei, cu o expresie din ce în ce mai rătăcită : „Du-te şi-i spune mătuşă-ti Clo că începe drama". Iar el, cu tonul de superioritate al tinereţii, înşurubîndu-şi degetul arătător în tîmpla dreaptă, spre a arăta că maică-sa nu ştie ce vorbeşte : „Drama, spui ? Nu vezi că-i un film de rîs ?"

Pe ecran rulează un film fantomă, o peliculă atît de uzată încît curînd nu-l mai poţi deosebi pe erou de trădător, decupată la nimereală, cu titlurile schimbate între ele sau răsturnate, un film care a devenit ceva ce nu are nume în nici o limbă dar care nu poate descumpăni un public obişnuit să-l vadă pe Charlot prin văzduh, sau pe Mickey rupîndu-se în două : feeria continuă pentru aceşti băieţi magnifici, atît de fermecaţi — fie de film, fie de vecina lor — încît le-ai putea băga un ac în braţ fără să-i faci să clipească.

Colle priveşte şi rîde, cu picioarele încrucişate. Şi-a lipit talpa umedă a pantofului, în mod demonstrativ, de pulpa unui arab aflat alături, pentru a-i aminti că şi aici francezul se consideră stăpîn ; celălalt nu spune nimic. Lui Colle, fapt evident, îi place această ambianţă, el iubeşte în felul său superficial acest popor pe care îl dispreţuieşte în acelaşi fel superficial, vorbeşte din capriciu în *cagayous*[1], se simte aici ca acasă. Exupère în schimb priveşte fără să vadă, retras în el însuşi, în acel el însuşi pe care l-au părăsit rînd pe rînd, în cîteva zile, Saint-Justin, Sophie şi Colle. „Îţi petreci seara împreună cu cineva cînd stai de vorbă cu el, nu cînd, alături de el şi fără să scoţi un cuvînt, te uiţi la un spectacol." Din nou îi propuse lui Colle să plece.

Dar Colle nu voi să plece înainte de a mai fi furat ceva. „Asta ajută." Erau încă aşezaţi pe scaune cînd îi spuse arabului care vindea limonadă, luîndu-i o sticlă : „Aşteaptă-mă, mă duc să schimb nişte bani", apoi se ridică şi, pe întuneric, se îndreptă spre uşă, hotărît să plece fără să plătească. Exupère văzu surîsul arabului, care înţelesese ce se întîmplă. Fremătă de indignare şi de ruşine, plăti arabului sticla şi-i lăsă şi mărunţişul.

Colle binevoi să se explice :

— Am pierdut azi dimineaţă cincizeci de centime sub masa unei cafenele. Nu voiam decît să iau îndărăt ceea ce-mi aparţine.

În stradă ploaia încetase. O mireasmă delicată, cu iz de anason, ieşea din pămîntul mustind de apă,

[1] Denumire regională a argoului algerian. (N.a.)

aproape afînat pe alocuri, deşi purta un nume de stradă. Merseră cîtva timp. Exupère ştia că dacă obţinea aprobarea de a se întoarce în Franţa, îl vedea pe Colle poate pentru ultima oară. Dar paharul se umpluse. În acea seară Colle îl scîrbise de mai multe ori. Şi îşi putuse da seama cît de mare era indiferenţa lui Colle faţă de el, indiferenţă de care se izbea ca de un zid. L-ar fi putut însoţi pe Colle pînă acasă ; se gîndi o clipă, dar nu simţi dorinţa s-o facă. Se despărţiră ca şi cum ar fi urmat să se întîlnească a doua zi.

Colle se întoarse din drum şi îi strecură o foaie de hîrtie :

— Sînt tot nişte poezii de-ale mele, pe care ca de obicei uit să ţi le dau. Ia-le ca amintire.

Exupère se întoarse la hotel singur. În Alger nu erau decît Saint-Justin, Livorno şi el însuşi : nimeni altul. Iar mîine începe luna august, sezonul monstruos. Iată cum va trebui să trăiască.

Manuel Manoussié a urcat pînă la el acasă, în strada Dupuch. Două ferestre aflate faţă în faţă rămîn larg deschise zi şi noapte : perdelele zboară, cristalele candelabrului zornăie, hîrtiile de pe masă trebuiesc fixate cu diferite obiecte ; aici aerul nu este domesticit, ca în vale : este un element virgin. Spre nord, un şarpe de foc brăzdează cerul : asta înseamnă că pe colina împădurită ce domină casa, şi care noaptea apare ca o masă neagră şi indistinctă, trece un tramvai din care nu se văd decît ferestrele luminate. Spre sud, casele, aşezate la înălţimi diferite, la acest ceas înecate în umbră, coboară spre mare.

Manuel Manoussié vede un crîmpei din această partea sudică prin fereastră, din pat, fără măcar să-şi ridice capul. Picioarele lui goale se scaldă în curentul de aer ca într-un rîu. Domnişoara Rouffignol nu a încercat să adoarmă decît după ce l-a auzit răsucind cheia în broasca uşii ; acum doarme adînc. Într-o seară, a venit, pentru o clipă, să-l privească dormind. O simţea acolo, şi asta îl stingherea. A deschis puţin ochii ca să o necăjească ; ea n-a mai venit niciodată. În urmă cu puţină vreme, cînd se vestea furtuna, auzea vapoarele în port, urletele lor înspăimîntătoare cînd pluteau în derivă, urletele lor care semănau cu cele ale animalelor, ale oamenilor. Acum totul e liniştit şi a apărut luna. Marea este un deşert de apă lividă, blînd luminată de moarte ; căci marea înseamnă oricum moarte : Exupère are dreptate. Suprafaţa ei netedă este atît de palidă sub lună şi atît de nemişcată, încît un vapor ancorat în golf pare un spărgător de gheaţă prins într-o întindere glacială. Un far seamănă cu o stea care s-ar aprinde şi s-ar stinge, nevrînd să aleagă, preferînd în egală măsură să piară în întuneric şi să strălucească. Domnul Manuel Manoussié se gîndeşte visător că viaţa lui, petrecută cînd în Alger, cînd în sud, este ca viaţa farului. Dar dracu să le ia de vise ! El se vede pe sine ce este, şi existenţa lui e mai minunată decît un vis : nu are avere, şi asta pentru că nu vrea să muncească, să muncească cu adevărat, dar este liber, impunînd prostănacilor capriciile şi stilul lui, făcînd tot felul de escrocherii fără a fi pedepsit, fericit şi neplătindu-şi nici cu bani şi nici cu vreo corvoadă fericirea, ceea ce înseamnă că e de două ori mai fericit. Luminile de la prova unui mare pachebot arată ca nestematele unei uriaşe

coroane suspendate deasupra mării. Fiecare lumină din port, roşie, verde, galbenă, apare, desprinsă puţin de el, deasupra propriului său reflex, o coloană îngustă (seamănă cu acele semne de exclamaţie răsturnate folosite în scris de spanioli). La răsărit, malul concav, pe o mare întindere, este plin de lumini. Ca şi cum stelele ar fi emigrat din cer şi s-ar fi aşezat la marginile pămîntului, aşteptînd să-l invadeze. Şi acele lumini, acele coloane, acele stele, prinse într-un joc de oglinzi, se repetă în geamurile şi oglinzile, foarte numeroase, din propria-i cameră, devenită un chioşc misterios cu licurici multicolori, imobili sau vagabonzi. Şi adoarme în această simfonie de flacără, cîntată pentru el pe apă şi pe întuneric.

PARTEA A DOUA

FLUTURELE NEGRU

VII

Încă de la începutul lunii august relaţiile cu Saint-Justin deveniseră cît se poate de neplăcute. Mai întîi, de ce Saint-Justin nu pleca în concediu ? Pretindea că are de lucru. Exupère socotea că nu pleacă doar pentru a-l plictisi pe el, Exupère.

— Dacă îmi îngăduiţi, domnule director...

— Da, da, vă îngădui. Politeţea dumneavoastră mă oboseşte... Spuneţi ce aveţi de spus.

— De fapt mă intimidaţi atît de mult...

— Asta-i bună ! Fiţi atent ! Nu mă aveţi decît pe mine. De aceea nu mă scoateţi din fire, domnule Exupère. Nu vă faceţi din mine un duşman. Acum luaţi acest dosar, şi nu vă muiaţi degetul în salivă cînd întoarceţi filele.

Cei care cred în sensibilitatea bărbaţilor (a masculilor) sînt pîndiţi de decepţii. Ceea ce ar trebui să-i impresioneze, venind din partea unei inimi delicate, nu-i impresionează cîtuşi de puţin ; excepţiile sînt foarte rare. Exupère credea că Saint-Justin avea o inimă, pe care acesta n-o avea. Iată cauza neînţelegerii dintre ei.

Dur, neliniştit, de o nervozitate evidentă, cu gesturi dezordonate, rostind frazele doar pe jumătate, cu gura trasă parcă de o zăbală prea strînsă, era atît de deosebit de acel camarad mai vîrstnic de care se apropiase la Oran. Exupère înţelegea foarte bine că-l scotea din sărite cu aerul lui umil, cu slăbiciunea lui, tot astfel cum te poţi simţi iritat de slăbiciunea unui bolnav, a unui om foarte bătrîn, a unui muribund. Totuşi Saint-Justin îi făcea şi complimente. Fişele lui erau foarte bine ţinute. Corectase unele greşeli de pe fişe mai vechi. Te puteai încrede în tot ce făcea el. Dar aceste complimente erau întotdeauna neutralizate de unele cuvinte neplăcute pe care afla că le-ar fi rostit pe seama lui alte persoane, cuvinte ce-i erau comunicate cu sfinţenie : „Cu toate vorbele rele pe care Lapeyre le spune despre dumneavoastră..." ; „Sînteţi departe de a-l fi cucerit pe guvernatorul general..." ; „Acel pseudo-literat care ne-a vizitat biblioteca a publicat o carte deloc agreabilă pentru dumneavoastră : *La bibliotecă sînt primit de un omuleţ arătînd ca vai de el...*" Un prieten adevărat i-ar fi repetat oare asemenea lucruri ?

În cel mai bun caz, puteai crede că directorul îl iubea şi îl stima, dar că era mînat de o dorinţă irezistibilă de a-i face rău. Mulţi dintre „prietenii" noştri sînt astfel, dar Exupère nu avusese încă o asemenea experienţă.

Livorno plecă în concediu. Devenise cu deosebire ticălos de cînd constatase atitudinea jignitoare a lui Saint-Justin. Era politicos cu Exupère, în aparenţă chiar cordial, cînd îl întîlnea singur sau în prezenţa unor necunoscuţi. Şi era grosolan cu el la bibliotecă sau în prezenţa unor persoane cunoscute : voia să le arate acelor persoane că îl poate trata de sus, şi fără nici un risc, pe bibliotecar. Exupère aflase chiar că odată, după ce îl întîlnise din întîmplare la restaurant, Livorno îi spusese patronului : „E unul din funcţionarii mei". În această povestire există patru bărbaţi, şi dintre aceştia patru, trei *maltratau*.

Livorno nu plecase înainte de a fi provocat o ultimă observaţie a lui Saint-Justin „V-am auzit mulţumindu-i lui Livorno pentru că vă adusese o carte. Slujba lui constă tocmai în a vă aduce cărţi. De aceea nu aveţi de ce să-i mulţumiţi. Dar obiceiul de a mulţumi e în cazul dumneavoastră o adevărată boală, v-am spus asta de multă vreme".

Nu era de ajuns că se chinuia ziua, trebuia să se mai chinuiască şi în visele sale. Căci în sfîrşit visa ! O femeie frumoasă căreia i se adresa nu voia nici măcar să-i răspundă. În timpul unei şedinţe de consiliu, lua cuvîntul cu ochii pe note, dar atît de prost, încît era rugat să se întrerupă pentru a da rîndul următorului vorbitor. Cam acestea erau visele lui.

Luă cîteva foi de hîrtie albă, pe care curînd începură să fugă insecte stîrnite, şi scrise :

Caut să-i descopăr principalele trăsături de caracter, şi în primul rînd găsesc :

1 — Preocuparea constantă pentru demnitatea socială a persoanei sale şi pentru rolul pe care trebuie să-l joace. De unde forţa şi abilitatea, rigiditatea şi supleţea lui. Dă fiecăruia exact ceea ce trebuie şi nu dă niciodată nimic din sine însuşi. Se conformează cu exactitate tuturor uzanţelor proprii lumii şi funcţiei sale, dispreţuieşte indivizii fantezişti, pe cei aflaţi în afara normei sociale. Este făcut pentru administraţie (tipul ministrului în regimul cenzitar—Guizot) sau armată, avînd dealtfel şi o incredibilă înfăţişare de militar. (Afişează genul militar aşa cum Colle afişează genul aventurier ; doar eu nu afişez nici un fel de gen. Dar poate că tocmai genul pe care-l afişezi arată ce reprezinţi, or domnul Exupère nu reprezintă nimic.) Ar fi nostim să-l pot vedea pe S.-J. aşezat călare pe un scaun şi legănîndu-se, să-l văd şi pe el măcar o dată făcînd nebunii la o masă comună. Hip ! Hop !

Soseşte totdeauna cu o întîrziere de jumătate de oră la ceremoniile de mai mică importanţă (înmormîntarea unui coleg), doar pentru a arăta că nu acordă prea mare însemnătate acelei ceremonii. Dar nu întîrzie niciodată cînd ceremonia este oficială, sau cînd crede că are ceva de cîştigat procedînd astfel.

2 — Caracterul exclusiv practic al inteligenţei sale şi fobia filozofilor şi a filozofiei, pe care este incapabil să o înţeleagă, în timp ce eu nutresc pentru ea un mare respect (influenţă exercitată de Le Roy, de Collège de France, de Bréhier, de Sorbona. L-am avut ca profesor pe Pierre Lasserre ; îi urmăream cu o adevărată delectare cursurile despre Renan la Hautes Études. Cînd îi tratează drept „încornoraţi" pe Taine sau pe Renouvier, nu-mi rămîne decît să ridic în sinea mea din umeri. Este antipatia bine cunoscută a istoricilor pentru filozofi, antinomia a două familii spirituale. În cartea lui nu se interesează decît de fapte, de rezultate (pe planul militar şi politic, unde atît autorii cît şi efectele lor le fac să fie cu desăvîrşire palpabile). Să spunem că este istoric mai ales din curiozitate, din gust pentru căutarea documentului rar sau pentru rezolvarea măruntelor enigme istorice ; dar este incapabil de o cugetare, de o gîndire ceva mai profundă sau măcar personală (fapt evident şi în conversaţia lui), de o deschidere provenind din experienţa umană

(şi cîţi istorici sînt ca el !). *Lasă impresia că nu gîndeşte niciodată.*

Larivière mi-a spus că verişoara lui, domnişoara Molinaro, studentă strălucită, i-a mărturisit că a fost dezamăgită de conversaţia lui Saint-Justin. Şi se pare că a refuzat acum patru ani să facă un curs săptămînal la universitate. Şi-a dat poate seama că e lipsit de interes ? Simt că mă mişc pe marginea prăpastiei.

Vioiciune şi subtilitate a privirii, darul de a manevra, dispreţ pentru imaginaţia mistică : în această ţară asta înseamnă „a fi realist" ; este elogiul suprem, şi în general sub „realismul" acesta se ascund lucruri îngrozitoare, dar nu, desigur, în cazul lui.

Om de acţiune, dar toate acţiunile lui sînt pînă la urmă *acţiuni mărunte*. Din nevoia de activitate, asumă, la *Revista nord-africană,* la *Cercul Bugeaud* etc., funcţia cea mai plicticoasă şi mai puţin onorifică : cea de secretar general. Se consacră pe de-a-ntregul muncii sale. Nevoie de a organiza, neputînd crea, de a-şi impune voinţa, fie numai şi în chestiuni de infimă importanţă, şi de asemenea de a scrie : este autorul lucrării *Roma şi Africa de nord,* grafomanie bătătoare la ochi. Grafomanie de ofiţer de stat-major : un subiect, un verb, un complement. Pentru Congresul Federaţiei Societăţilor de Studii istorice algeriene a scris vreo zece scrisori într-o singură lună, şi nu scrisori dictate, ci scrisori pe care le redacta el în întregime, cu scrisul lui sinuos şi nervos (grafologic foarte interesant, prima sa pornire este rea, apoi îşi revine datorită unei onestităţi dobîndite), şi care erau apoi bătute la maşină. Putere de muncă. Biroul său din clădirea bibliotecii

este un adevărat atelier de meşteşugar care munceşte din greu şi cu pasiune.

Grafomania lui nu este totdeauna „nobilă", departe de asta ! De optsprezece luni duce o corespondenţă oficioasă cu ministerul pentru ca numele de Biblioteca franco-musulmană să fie schimbat în cel de : Biblioteca de cultură franco-musulmană ! De ce nu Institutul de Înaltă Cultură franco-musulman ? Veşnica manie franceză a promovării mărunte, vanitoase şi puerile. Ţi se face şi milă !

Şi totuşi este un om foarte de treabă.

P.S. Este „tatăl", tatăl meu, pe care nu l-am cunoscut. (Ideea asta ar trebui să figureze în *Introducere,* dar am căutat-o în zadar.)

Trei zile mai tîrziu reciti aceste note, după care le făcu bucăţele şi le aruncă în closet. Nu reacţionă astfel, deşi atitudinea ar fi fost plauzibilă, la gîndul că printr-o întîmplare neaşteptată (o boală, un accident) ar fi putut să cadă sub ochii unora care nu trebuiau să le citească ; această posibilitate nici măcar nu-i trecu prin minte. Le rupse pentru două motive : 1 — La ce bun să păstreze aceste note ? 2 — Dacă *el* le-ar citi, cu cîtă poftă ar rîde, într-atît erau de mediocre ! „N-a înţeles nimic." Ştia că le va rupe încă din clipa în care începuse să le scrie.

Adusese de la Oran la Alger atît toate ciornele scrisorilor lui către Saint-Justin, numerotate în ordine cronologică, cît şi biletele adresate lui de Saint-Justin. „Cu aceeaşi ocazie" rupse totul în bucăţi pe care le aruncă în closet, nu dintr-o pornire mînioasă, ci pentru că scrisorile lui Saint-Justin erau lipsite de interes iar ciornele lui îi evocau, în ciuda

acelui „om foarte de treabă", un timp al iluziilor a cărui amintire îl durea.

Părăsi hotelul Nice. Acea cameră îi amintea de prima lui criză — încă din ziua sosirii sale aici ! — de faptul că fusese abandonat de Saint-Justin, de Sophie, de Colle. Marea şi cuibul piraţilor, văzute de la fereastra sa, îi deveniseră insuportabile ; întorcea capul ca să nu le mai vadă ; dacă ar fi putut, ar fi astupat fereastra. Rătăcea seara pe străzile pustii, ca să nu se întoarcă acasă, în acea cameră. Şi apoi hotelul Nice devenise prea scump pentru el.

Alese un hotel modest, în strada Mogador, atras de speranţa de a asista la „înflorirea" nurorii proprietăresei, care ţinea registrele hotelului, o franţuzoaică din Franţa. Nu se gîndea cîtuşi de puţin să o „cucerească", ci doar la faptul că o va vedea de mai multe ori pe zi, urmărind astfel creşterea sarcinii. Fiind neîncetat atît de aproape de el, prin simpla ei existenţă în acea casă, îl va proteja. În lipsa Sophiei, ea va fi pentru el Franţa.

Cînd îi spuse lui Saint-Justin că va locui în strada Mogador, acesta îl întrebă dacă „într-o cameră care dă spre curte", pentru a arăta prin dispreţul său că socotea că Exupère nu putuse decît să coboare scara socială.

Termometrul nu arătă decît 28 de grade la ora de vîrf : ora trei. Dar această temperatură era insuportabilă din cauza umezelii. Mai ales pentru un om care nu era atît copleşit de căldură cît de cuvintele „luna august în Africa", pe care şi le repeta neîncetat, ceea ce era de ajuns pentru a-l descumpăni cu desăvîrşire. Cumpărase un termometru pe care îl agăţase la fereastră. Îl consulta întruna, dar

şi în acest caz suferinţa lui era provocată mai mult de ceea ce vedea pe termometru decît de senzaţia reală pe care i-o dădea căldura mai mult sau mai puţin mare.

După opt zile nu mai putu rezista şi se duse iar la doamna Crabalona. Sophie trimisese o scrisoare (doamna Crabalona nu i-o arătă). Medicul îi găsise o slujbă la părinţii lui. Era foarte cuminte. O ruga „să-i transmită salutări domnului acela". Se mai gîndise deci la el ! Dar n-o va mai vedea niciodată !

La bibliotecă aproape nu mai erau cititori, în afară de cîţiva bătrîni Raminagrobis care ar fi murit dacă ar fi trebuit să plece fie şi pentru o singură zi din Algeria. Livorno, aflat în concediu, nu fusese înlocuit. Exupère trebuia aşadar să caute cărţile şi să le aducă tot el cititorilor. În restul timpului, stătea la masa lui, cu trupul parcă prăbuşit în scaun. Avea o musculatură normală ; dar „moralul" care o guverna îi dădea acea stare de prăbuşire.

Se înviora puţin doar la ora patru. Era ora cînd de obicei căldura începea să scadă. Totodată singura lui bucurie din zi erau cele două caramele pe care le mînca la ora patru, atent să nu mestece prea tare, ca să nu stîrnească mînia lui Saint-Justin. La ora patru şi copiii iau o mică gustare.

Simţea în continuare acea arsură la epigastru pe care o avea de cîteva zile cu intermitenţe. „Am ulcer. Ulcerul e provocat de supărare. Saint-Justin e de vină că m-am îmbolnăvit."

Găsise în buzunarul vestonului hîrtia pe care i-o dase Colle cînd se despărţiseră.

TUNIS

Paris a sa rue Serpente,
Oran la rue des Pots-Cassés.
Tunis a la rue de la Tente.
Honni soit qui mâle y peut penser.[1]

TANGER

Si l'ingrate Tunis — lits durs, triste manger —
Dégoûta les Anglais tant qu'ils l'évacuèrent,
Ne soyons pas moins délicats que l'Angleterre.

„N'allez pas là-bas. Tanger."[2]

Rîse şi, încă o dată, se simţi dezarmat. Nu, niciodată n-o să se poată supăra pe Colle. Îi scrise cerîndu-i veşti despre el. Notă pe o foaie de hîrtie, pentru sine :

Gîndindu-mă la furturile lui Colle şi la cuvintele lui : „Asta ajută", le dau acum o semnificaţie pe care mi-o sugerează pagina 359 din *Introducere :* de vreme ce renunţă la actul sexual cît timp stă la Alger, înlocuieşte acest act prin furturi şi se susţine

[1] În Paris se află strada Serpente,
În Oran strada des Pots-Cassés.
În Tunis strada de la Tente.
De ocară fie cel ce-şi poate închipui vreun bărbat pe acolo.

(În original există un joc de cuvinte mal-mâle care contaminează ultimul vers cu sensul expresiei „Honni soit qui mal y pense" — De ocară fie cel ce se gîndeşte la rău). (N.t.)

[2] Dacă ingratul Tunis — paturi tari, mîncare proastă —
I-a scîrbit într-atît pe englezi încît l-au părăsit,
Să nu fim mai puţin pretenţioşi decît Anglia.
„Nu vă duceţi acolo. Tanger."

datorită lor aşa cum s-ar susţine prin actul sexual. Furtul este în cazul lui un *coit răscumpărat,* ceea ce înseamnă că nu mai este un act condamnabil. Rămîne de văzut dacă fură şi cînd se află în sud.

Era, într-adevăr, primul lucru care trebuia ştiut : Colle nu fura cînd locuia în sud, dar : 1 — pentru că acolo n-ai ce fura ; 2 — pentru că, în micile aşezări de acolo, autorul furtului ar fi fost pe dată descoperit.

Se întoarse la doamna Crabalona. Aceasta nu mai primise altă scrisoare şi, după un indiciu infim pe care îl percepea întotdeauna foarte bine cînd era îndreptat împotriva lui, îşi dădu seama că devenise inoportun. Simţi că nu va mai îndrăzni să se expună acestei priviri, şi avu unul dintre acele gesturi pe care le fac doar oamenii care au ajuns la limita puterilor : îşi spuse numele şi o rugă să-i scrie la post-restant ori de cîte ori Sophie mai dădea un semn de viaţă. Se abandona astfel în puterea acelei făpturi, dar lucrul îl lăsa indiferent ! Era asemeni acelor oameni care ştiu că vor muri curînd şi care îşi spun în orice împrejurare : „Puţin îmi pasă ! În situaţia în care mă aflu..." Îi lăsă trei timbre pentru scrisori, pe care doamna Crabalona le acceptă.

Momentul cînd trebuia să coboare din pat dimineaţa era atît de greu de îndurat, semăna atunci atît de mult cu un biet cal înhămat la căruţă care încearcă să se ridice de două, de trei ori, şi care apoi renunţă, încît într-o dimineaţă rămase în pat. Prin băiatul de la hotel rugă să se telefoneze la bibliotecă că e bolnav.

„Va fi o zi groaznică", spusese băiatul : „groaznică", la Alger, nu era nimic altceva decît un superlativ stilistic. Dar astăzi cuvîntul trebuia înţeles în

sensul lui cel mai propriu. Zi groaznică, într-adevăr. Nu se spălă. Nu mîncă. Din cauza căldurii se întinsese mai întîi gol pe pat. Apoi, scîrbit de trupul său, se acoperi cu un cearşaf. Apoi căldura îl sili să rămînă iar gol. Trupul său — care era normal — îi părea respingător. Apoi îşi aminti că era şi mai deznădăjduit cînd stătea întins şi, tot gol, se aşeză pe marginea patului, cu capul în mîini, ca o jucărie stricată, şi începu să viseze fără şir. Se va duce la Marsilia s-o întîlnească pe Sophie. Se va duce la Bou-Saâda să-l întîlnească pe Colle. Uitase că e funcţionar. Şi cu ce bani va face toate acestea ? Era un gînd atît de nesăbuit încît îşi spuse : „Încep să înnebunesc". Se duse la fereastră şi îşi tăie unghiile. Se duse lîngă masă şi deschise o revistă pe care o păstrase din cauza unei fotografii de femeie care-i plăcuse ; o privi : „n-am decît un scop în viaţă : să mă culc cu femei. — Nu chiar acum ; pe căldura asta ! «Luna august în Africa.» Ceva mai tîrziu". Apoi îşi spuse iar : „Încep să înnebunesc".

Era într-un pustiu, fără umbra binefăcătoare a unei încurajări, fără picătura de apă a unei afecţiuni, un pustiu în care murea. Cît de departe era acea viaţă multvisată în care el se va plînge întruna iar Saint-Justin (sau Colle, sau o soţie) îl vor deplînge întruna ! În ultima vreme încercase de mai multe ori să stea de vorbă cu Saint-Justin, să-i smulgă făgăduiala că nu-l va părăsi niciodată, orice s-ar întîmpla. Dar cînd, de exemplu, îi spunea cu o voce sugrumată, naturală şi afectată totodată : „Sînt atît de singur...", celălalt îi răspundea : „Dumneavoastră aţi vrut asta", nedîndu-şi seama că doar el — involuntar poate — îl adusese în situaţia de a fi

singur, sau, alteori, nu-i răspundea nimic, iar scrisorile pe care i le trimitea Exupère se întorceau nedeschise.

Se aşeză din nou pe marginea patului şi începu să fluiere uşor.

Îşi „adună minţile". Singura soluţie rezonabilă era să ceară să fie mutat la Paris. La Paris va regăsi o climă bună, relaţii, deci posibilităţi de a avea bani — bani, acest oxigen fără de care omul moare. Bani, dar cum ? Ei bine, va deveni „negrul" unui istoric la modă, şi cu suma relativ mare pe care i-o va da istoricul va putea în sfîrşit să plătească un tratament psihanalitic, care îl va vindeca. După vindecare, se va căsători. Toate acestea îi treceau prin minte de-a valma cu iubirea lui pentru Sophie, într-o confuzie nespusă.

Se întinse iar pe pat. Toată ziua găsi un refugiu doar în fantasmagoria erotică. Se prăbuşi în erotism ca şi cum s-ar fi scufundat în adîncurile mării.

La ora opt ceasul deşteptător sună, necruţător, străpungîndu-i urechile. Îl „pusese" pentru orele opt fără să ştie ce face, mînuindu-l la întîmplare.

Seara ceru să i se aducă două ceşti cu şocolată şi cîteva prăjituri, şi cină în pat, pătîndu-şi din belşug pijamaua.

A doua zi dimineaţă nu se putu cu nici un chip ridica din pat, de parcă ar fi fost bătut în cuie. Şi dacă se va scula va reuşi să meargă ? N-o să cadă din picioare ? „Număr pînă la 60 şi mă ridic." Făcea asta cînd era copil. Dar la 60 nu se ridică. „Mai număr pînă la 40." Dar nici la 40 nu se ridică.

Nu se putea ridica pentru a-şi *începe ziua,* dar se putea ridica pentru a merge să consulte termo-

metrul, cu spaimă, căci se părea că e mai cald decît în ajun. Consultarea termometrului devenise o psihoză ; nota chiar şi zecimalele : 28 1/4, 28 1/2. Astăzi erau 28 de grade la ora şapte dimineaţa ! Înseamnă că la ora de vîrf vor fi 31 sau 32 de grade : ziua cea mai caldă de pînă atunci. „Luna august în Africa." Se întinse iar pe pat, gol, ca şi mort.

Şi din nou avu tot felul de vise ciudate. Colle îi împrumuta bani... Ar vrea să-l cunoască pe medicul Sophiei... Să se însoare : femeia alături de care treci dintr-o cameră într-alta, cu mîna pe şoldul ei (imagine obsedantă), femeia *protectoare, femeia care te ajută*... Şi să nu aibă copii, mai ales să nu aibă copii !

Peste toate aceste vise, incoerent ca şi celelalte, ca de obicei, domina visul despre Sophie din Franţa. Continua s-o iubească, mai bine zis începea s-o iubească ori de cîte ori se gîndea la ea. Trecuseră cincisprezece ani de cînd strîngea în braţe femei, găsite pe stradă sau la bordel, de cînd le acoperea trupul şi faţa cu sărutări, de cînd le poseda, şi deşi cuvintele tandre îi erau familiare — căci dorinţa se exprimă în cuvinte tandre — sentimentul de tandreţe îi era tot atît de necunoscut ca şi gelozia. Acestor femei le cerea să fie cinstite, punctuale şi să facă bine treaba pentru care veniseră, nimic mai mult. Sophie îl transfigurase : iubeşte şi vei fi alt om. Dar numai dintr-un singur punct de vedere, căci mizeria sa, fizică şi morală, rămăsese neschimbată în toate celelalte privinţe. Văzuse ce înseamnă să iubeşti sau să începi să iubeşti. Momentul inspirat cînd îi sărutase tatuajul fusese un moment de creştinism autentic, şi simţise asta (fără nici un fel de senzualitate, în timp ce un alt moment, care ar

fi putut trece drept creştin, cel al emoţiei provocate de talpa desprinsă, fusese dominat de senzualitate). Transfigurare. Îşi spusese : „Cel care a simţit asta crede în Dumnezeu". Căci nu era un creştin practicant, nu respecta preceptele, dar era un suflet religios, care credea din cînd în cînd în Dumnezeu. „Cel care a simţit asta crede în Dumnezeu." Mila şi corupţia laolaltă săvîrşiseră acest miracol.

Spre amiază cineva bătu la uşă. Fără îndoială băiatul de la hotel venea să-l întrebe dacă să-i aducă masa. Şi totuşi tresări şi avu un moment de teamă. „Intră." Intră un tînăr de vreo treizeci de ani, cu mustăcioară, părul negru şi faţa foarte închisă la culoare.

— Sînt doctorul Poitiers. M-a trimis domnul Saint-Justin. Sînteţi bolnav ?

Exupère, înspăimîntat, îşi trăsese cearşaful pînă peste bărbie. Nu se spălase, nu se bărbierise de două zile, aşternutul era murdar, camera în dezordine.

Psihanaliza îi arătase de ce boală suferă dar fără să-l vindece, poate pentru că o înţelegea în felul lui, în felul Exupère. Dar psihanaliştii erau singurii medici care nu-l înspăimîntau — singurii în afară de medicul Sophiei.

— N-am nimic şi voi veni mîine la bibliotecă. Puteţi să-l asiguraţi în această privinţă pe domnul director. Cred că mi-a făcut rău căldura.

— Evitaţi-o pe cît puteţi, spuse doctorul Poitiers.

Nu avea de gînd să-i facă acestui medic istoricul bolii sale. Sînt rare bolile care pot fi explicate uşor, mulţi bolnavi renunţă să încerce să se mai vindece tocmai pentru că li se pare prea complicat să explice medicului cazul lor, cu toate nuanţele pe care le comportă. Tot astfel acuzatul renunţă să se apere,

înțelegînd că e prea complicat, și dealtfel inutil, să explice judecătorului motivul faptei pe care a săvîrșit-o, în toate nuanțele sale : judecătorul nu-l poate *urmări,* el nu este una cu tine, după cum nici medicul nu te poate urmări, nefiind una cu tine. Și tot astfel sinucigașul nu ar putea să arate motivele pentru care se sinucide, care de asemeni sînt foarte diverse și complicate ; dacă dă explicații, ele sînt elementare și nu acoperă decît o parte din adevăr. Dar ce valoare mai pot avea atunci explicațiile date printr-o persoană interpusă ! Cînd un avocat îl apără pe inculpat este adesea ca și cum un bolnav ar însărcina o a treia persoană să expună cazul său în fața unui medic. Fără îndoială Exupère nota totul în legătură cu starea lui fizică, dar ar fi trebuit să aibă sub ochi acele note care se aflau într-o valiză. Or, pentru a ajunge la valiză ar fi trebuit să coboare din pat, și nu era sigur că se poate ține pe picioare : așa mor oamenii. Cît despre formulele condensate, ele erau de asemenea inutile. Era inutil să spui doar : „Sînt nebun", după cum era la fel de inutil să spui : „Sînt bolnav de tristețe".

— Sînteți medicul domnului Saint-Justin ?

— Da.

— L-am văzut anul trecut la Oran cumpărîndu-și medicamente. Sper că nu e bolnav.

— E cam surmenat.

— Dar sper că nu e nimic grav.

— Nu.

Privirea lui Exupère era atît de neliniștită în timp ce punea această întrebare, încît doctorul, care-l auzise pe Saint-Justin vorbind despre Exupère cu dispreț, își spuse : „Ar vrea probabil ca bătrînul să moară. Speră să-i ia locul".

Medicul plecă, refuzînd să primească bani. Îi recomandase să ia aspirină. Mulți bolnavi, cînd doctorul iese din cameră, au un moment de spaimă : nu se mai simt protejați. Exupère în schimb simți că renaște.

Aruncă o privire pe rețetă și citi : *Deseară : două comprimate la ora decesului.*

Tresări și citi din nou. Da, scria chiar așa : „la ora decesului". Ba nu, scria de fapt „la ora mesei". Își spuse : „Mîzgălelile astea ale doctorilor sînt prea bine cunoscute. Mai puțin cunoscut este scopul lor. În cazul de față voia să mă omoare, pus la cale de Saint-Justin".

Termometrul de la fereastră arăta 31 de grade.

Și deodată se hotărî. Mîine dimineață, după ce va vorbi cu directorul, va cere să fie mutat la Paris.

Promptitudinea acestei hotărîri se datora faptului că vizita medicului, deși banală, îl trezise și îl scuturase, îl scosese din acea baie de sine însuși în care se macera de unul singur de treizeci de ore. Se simți mai bine, îi fu foame. Ceru să i se aducă o masă normală.

Masa îi dădu oarecare curaj și izbuti să digere pînă și povestea cu „decesul" său. Mîine nu-i va vorbi lui Saint-Justin înainte de prînz despre ceea ce are de gînd. Îi va vorbi după-masă, într-un moment cînd se simțea de obicei mai tare.

Coborî pentru cină.

Saint-Justin sosea la bibliotecă cu o jumătate de oră mai tîrziu decît el. A doua zi dimineața, Exupère, de îndată ce-l văzu venind, se ridică și începu să se scuze. Saint-Justin îl opri.

— *Crestomaţia* lui Sylvestre de Sacy este la legat. Domnul Anquetin o va cere cu siguranţă. Duceţi-vă pînă la legătorie şi vedeţi dacă au legat cartea cum trebuie, înainte de a o aduce aici.

— Domnule director, vreau să vă vorbesc astăzi după-amiază. La ce oră mă puteţi primi ?

Saint-Justin îşi consultă agenda :

— La trei fără un sfert. Nu, la trei fără zece. Să bateţi la uşă.

Nu rosti nici măcar un cuvînt de politeţe în legătură cu boala lui. Se prefăcea că o ignoră.

Încă de la ora două începu să noteze în grabă pe o hîrtie cîteva idei pe care urma să le dezvolte în faţa lui Saint-Justin. La ora trei fără zece, după ce verificase minutele pe ceas (în acest timp Saint-Justin, în biroul său, făcea acelaşi lucru), şi după ce îşi drese glasul, Exupère ciocăni în uşă. „Intră."

Domnul Saint-Justin se prefăcea că citeşte *La Dépêche algérienne,* larg desfăşurată în faţa lui şi care îi ascundea chipul. Exupère stătea în picioare. Totul a durat cît timp ? Între cincisprezece şi douăzeci de secunde, ceea ce e foarte mult. Exupère era uluit de asemenea insolenţă premeditată şi atît de minuţios pusă în scenă, ca şi de indiferenţa pe care acest om i-o arăta. În sfîrşit, ziarul fu pus pe birou, împăturit cu grijă, şi domnul Saint-Justin vorbi :

— V-am zărit astăzi pe strada Bab-Azun. Tot nu vă lăsaţi de fumat.

Exupère făcu un gest vag.

— Doreaţi să-mi vorbiţi. Vă ascult.

— N-am vrut pînă acum, domnule director, să vă vorbesc despre necazurile mele personale...

— Nu trebuie niciodată să le vorbeşti oamenilor despre necazurile tale : puţin le pasă de ele, îi plictiseşti şi încep să te duşmănească. E o regulă de politeţe şi de prudenţă nu îndeajuns de cunoscută.

Exupère îşi recăpătă curajul, împins de nevoie. Spuse tot ce avea de spus despre incapacitatea lui de a mai lucra la Alger şi termină astfel :

— Orice om normal îşi pierde puterea de muncă din pricina climei de aici.

— Eu sînt un om normal, mi se pare, şi nu mi-am pierdut puterea de muncă.

— Cred că am şi un ulcer la stomac.

— Suferiţi de stomac pentru că mîncaţi prea repede. Mîncaţi puţin, dar mîncaţi prea repede. Suferiţi de multă vreme de stomac ?

— Cam de cînd sînt la Alger (subînţelegîndu-se : de cînd te porţi rău cu mine). După fiecare masă am dureri (era adevărat), şi fac febră (ceea ce nu era adevărat).

— V-am spus, mîncaţi prea repede şi fumaţi prea mult.

— Uneori simt dureri în inimă.

— E o simplă crampă.

Durerile de inimă erau de asemeni inventate. Cît priveşte diagnosticul atît de prompt, „E o simplă crampă", era absurd, de vreme ce Saint-Justin nu se pricepea cîtuşi de puţin la asemenea dureri care, dacă ar fi fost reale, ar fi putut constitui un semn important. Astfel şi unul şi celălalt se zbenguiau în plină fantezie. Aşa e viaţa.

— I-aţi pomenit de toate acestea doctorului Poitiers ?

Exupère, copiindu-l, conştient sau inconştient, pe Clémenceau :

— Boala este un lucru mult prea important pentru a putea fi încredinţată medicilor. Şi apoi de ce să complicăm lucrurile ?

— Cred că nu e prea comod pentru un medic să vă trateze.

— Dar nu vreau să fiu tratat.

— Cum ?

— În orice caz, nu cu metodele care...

— A, da ! Cu metodele psihanalizei. E o terapeutică bună pentru proşti, exploatată de nişte şarlatani şi nişte vicioşi.

— Vai ! domnule director ! Dealtfel aş vrea să mă tratez, dar nu am bani.

Îşi frămîntă mîinile. Nu-i vorbise niciodată lui Saint-Justin de lipsa lui de bani, pe care acesta o cunoştea, dar căruia îi convenea să pară că o ignoră. Saint-Justin îi spusese chiar : „N-am nici un fel de avere", presimţind că într-o bună zi Exupère ar putea veni să-i ceară bani şi prevenind din timp o atare situaţie.

— Pacientul crede că are o peritonită cînd are doar bolboroseli în maţe iar medicul îi spune că are bolboroseli în maţe cînd are peritonită. Dar cu dumneavoastră nu e cazul, căci văd că aveţi o voce bună.

— Ce vreţi să spuneţi ? („Cît e de grosolan !" gîndea în sinea lui Exupère, pentru o clipă plin de admiraţie.)

— Aveţi vocea unui om sănătos. Dramatizaţi însă tot ce vi se întîmplă.

— Dacă îţi dai osteneală să gîndeşti, totul e dramatic. Dacă nu, nimic nu e dramatic.

Aceste cuvinte îşi aveau importanţa lor, însă de cînd Saint-Justin îi spusese că are o voce de om

sănătos, vocea lui Exupère devenise cea a unui muribund. Cuvintele rostite astfel îşi pierdeau din gravitate. Dar deşi muribundă, vocea lui rămînea vocea sacadată a unui om care nu-şi mai poate stăpîni nervii. Începu chiar să tuşească din răsputeri, probabil din cauza emoţiei. Cînd tusea i se mai potoli :

— Ce altceva v-a mai spus doctorul Poitiers ?

— Că în Africa ar trebui să evit căldura.

Vremea era atît de călduroasă şi de apăsătoare încît lemnăria biroului începuse să geamă şi să trosnească.

— Doctorul Poitiers spune tot ce-i trece prin cap, ca toţi medicii. V-a prescris ceva ?

— Da : „Să nu am supărări. Să caut să am moralul ridicat".

— Vreun tratament ?

— Mi-a prescris aspirină.

— De ce aspirină ?

— Mi-a spus că e bună la orice. E bună probabil şi pentru ulcer şi pentru nebunie.

— Doctorul Poitiers recomandă tot ce vrei şi tot ce nu vrei, dar e un medic foarte bun.

— Sînt nebun, domnule director. Nu puteam să-i spun asta doctorului Poitiers. Nu-i un lucru pe care să-l spui unui medic. Doar că atunci cînd nu vorbeşti despre lucrurile astea totul devine dramatic. Cînd vorbeşti despre ele nimic nu mai e dramatic.

— Acum un minut spuneaţi exact contrariul.

— Oh, e posibil. V-am spus şi că medicii mă înspăimîntă ?

— Nu, dar bănuiesc. Am impresia că totul vă înspăimîntă.

— Sînt înspăimîntat de ceea ce e înspăimîntător. Înspăimîntătoare, cînd eşti bolnav, nu e suferinţa, ci prezenţa medicului.

— Încercaţi să fiţi spiritual.

— Sînt nebun, domnule director, nebun de legat. Şi nebunia mea se agravează pe zi ce trece. Şi de aceea îmi permit (scoase din buzunar cererea)... îmi permit să vă încredinţez hîrtia aceasta prin care cei să fiu mutat la Paris şi pe care vă rog să o trimiteţi dumneavoastră. La Paris mă voi vindeca repede. Aici nu, din cauza climei.

Saint-Justin izbucni, cu o voce îngheţată :

— Nici nu poate fi vorba. Aţi cerut să veniţi în Africa. După o lună petrecută la Oran aţi cerut să veniţi aici şi v-am sprijinit. Acum vreţi să vă întoarceţi la Paris. Dealtfel cine altul decît mine credeţi că vă va putea suporta ?

— Dar sănătatea mea...

— Sînteţi perfect sănătos.

— Sînt nebun, nebun de legat. Uitaţi-vă la ochii mei.

— Nu sînteţi mai nebun decît mine. Sînteţi un simulant şi un farsor.

— Ulcerul l-am făcut din pricina dumneavoastră, a răutăţii dumneavoastră. E pedeapsa dumneavoastră.

— Ce tot spuneţi !

— Silindu-mă să rămîn aici, mă omorîţi.

— Ei bine, mă întreb de ce oameni ca dumneavoastră mai fac umbră pămîntului.

Atunci se petrecu un lucru extraordinar. Exupère, ajuns la capătul puterilor, căzu în genunchi în faţa domnului Saint-Justin (cu gestul rugătorilor antici,

ceea ce arată cît de firesc era acest gest) şi îşi sprijini obrazul de genunchii lui.

— Vă implor, domnule director. Vă implor, fie-vă milă... Faceţi-o din milostenie. [*Milostenie* era exact cuvîntul pe care nu trebuia să-l spună, după cum cu cîteva zile în urmă nu trebuia să spună *bun*.] Ţara asta mă omoară. Mă omoară şi felul în care vă purtaţi cu mine. În prezenţa dumneavoastră mă îndoiesc de calitatea mea de fiinţă omenească. Iată marele dumneavoastră păcat.

Domnul Saint-Justin îşi depărtase fotoliul cu violenţă, şi Exupère, pierzîndu-şi echilibrul, fu cît pe ce să cadă cu faţa înainte. Saint-Justin spuse :

— Ieşiţi imediat sau vă iau de mînă şi vă scot de aici cu de-a sila.

Din gură îi ţîşneau parcă flăcări. O expresie intensă de ură şi dispreţ îi transfigura chipul. Buza superioară i se ridicase în partea stîngă, descoperindu-i dinţii ameninţători, ca la o pisică mînioasă sau la un paralitic care vorbeşte cu gura într-o parte. Exupère se ridică. Simţi cum i se taie picioarele dar rămase drept. Îl văzu pe Saint-Justin cum îşi şterge cu batista, făcînd o strîmbătură, pantalonul în dreptul genunchiului. Duse degetele la gură şi simţi puţină salivă în jurul buzelor. Era uimit că poate sta în picioare. Ieşind, se izbi de mobilă (ceea ce la el devenise un obicei, ca şi faptul de a răsturna obiecte, după ce avusese criza, dar astăzi era mai rău decît oricînd).

Nu se duse în sala de lectură, unde îl aşteptau o serie de îndatoriri. Coborî. Oamenii urcau şi coborau pe scară. El mergea lipindu-se de zid, sau de rampă. Era reacţia lui în asemenea cazuri, dar de data aceasta era şi un mod de a se sprijini. La un

moment dat fiind cît pe ce să cadă, scoase un strigăt atît de puternic încît cineva de pe palierul de deasupra întoarse capul. Acest strigăt era — încercăm să-l reproducem cu exactitate — : „Muuu".

Să se ducă în camera lui ? În camera spaimelor lui ? Nu. În scuarul Laferrière, plin de amintirea Sophiei ? Nu. Pe malul mării, aproape pustiu, unde se aflau cîteva bănci ? Să vadă marea ? Nu. În scuarul Bresson, plin de amintirea lui Colle ? Nu. Poate pe bulevardul Saint-Saëns, totdeauna pustiu, chiar alături...

Apoi se aşeză pe marginea trotuarului. Răsfrîngerile soarelui îl umplură de tristeţe. Stătea cum stătea Colle cînd îl aştepta în faţa hotelului Nice. Dar Colle avea o înfăţişare dezinvoltă şi afectată. În timp ce el atinsese adîncurile disperării.

Cînd îi spunea lui Saint-Justin că suferă, îl dezgusta şi îl jignea. Ar fi trebuit să-i facă tot mai multă milă şi, dimpotrivă, îl simţea tot mai duşman. „A văzut că mă înec şi a făcut tocmai gestul prin care mă înfunda şi mai mult în apă. Nu ştiu de ce se vorbeşte de «non-asistenţă faţă de o persoană aflată în pericol». Tendinţa firească este nu de «non-asistenţă», ci de a ucide. Şi tocmai de la el mă aşteptam, la început, să mă ajute în orice împrejurare ! Protectorul meu a devenit prigonitorul meu !" Închis ca un animal într-o cuşcă. Închis împreună cu un om care-l ura, şi care avea asupra lui puteri depline, într-un ţinut cu o climă ucigaşă, fără un prieten, fără o relaţie şi fără bani. Cît de îngrozitoare fuseseră cuvintele acelui om : „Aveţi grijă să nu vă faceţi din mine un duşman !" Saint-Justin îşi spusese probabil : „Într-o bună zi o să-l văd la picioarele mele". Şi, într-adevăr, îl văzuse la picioarele

lui. O pisică închisă înnebuneşte şi se caţără de-a lungul zidurilor. El e din ce în ce mai nebun. Şi nu speră nimic de la ziduri. Dacă ar fugi pur şi simplu în Franţa — singura fugă pe care şi-o doreşte — ar fi revocat din post fără salariu. Trebuie să rămînă în cuşcă şi să moară. Nu putea nici măcar să se ducă la bordel ! Nu avea nici o poftă. Chiar Sanchita devenise doar o obişnuinţă. Dar să acosteze femei pe stradă ! Să le seducă ! În starea în care se afla !

Să tremure în faţa unui bărbat, ce grozăvie ! Un individ pe care-l cunoscuse cîndva, compromis într-o afacere veroasă, şi care pretindea că se va sinucide, spusese unuia dintre *prietenii* săi : „Un altul în situaţia mea s-ar sinucide. — Bineînţeles", îi răspunde *prietenul*. Individul, încurajat în sensul tragic, se sinucide. Celălalt, un asasin cu mîinile curate. Exupère se gîndea că dacă i-ar fi spus lui Saint-Justin : „Un altul în locul meu s-ar sinucide", Saint-Justin i-ar fi răspuns de asemeni : „Bineînţeles".

Ar fi putut avea în jurul lui cunoştinţe care i-ar fi dat sfaturi, l-ar fi ajutat, l-ar fi scos poate din impas. Dar simţise, încă de pe cînd era la Oran, că lui Saint-Justin nu-i plăcea ca el să aibă relaţii. Dintr-o susceptibilitate amicală, crezuse el la început. Din ură, socotea astăzi : da, dintr-o dorinţă de a-l avea şi mai mult numai pentru el, lipsit de sprijin şi de distracţii, şi dezarmat, pentru a-l tortura mai în voie. Şi astfel a început să creadă că e plictisitor pentru ceilalţi, şi să aibă drept deviză : „Timpul nu trebuie irosit", deşi avea treizeci şi cinci de ani şi toată viaţa nu făcuse altceva decît să-şi irosească timpul. Numai în legătură cu Colle nu cedase. De ce ? Fără îndoială pentru că alături de Colle se

degrada, şi pentru că pentru el era vital să se degradeze într-o oarecare măsură. Astfel, rămăsese singur pentru a fi pe placul lui Saint-Justin, pe vremea cînd îşi închipuia că Saint-Justin îi era prieten, dar şi cînd se văzuse victima lui, din masochism şi slăbiciune.

Se gîndi că dacă ar putea vorbi de nenorocirea lui, s-ar simţi eliberat. Dar poate că, dimpotrivă, şi-o va adînci şi mai mult în conştiinţă, cînd de fapt el încerca să o uite.

Găsi în buzunar hîrtia pe care notase ce trebuie să-i spună lui Saint-Justin. O rupse în bucăţele.

În faţa lui, în partea dinspre nord a bulevardului, oraşul etajat îl domină încă prin cîteva case, dar cîmpia începe de aici, cu primii copaci, înţelepţi care, clătinîndu-şi cununile, par a spune la întîmplare şi da şi nu. Într-acolo duce o scară de piatră pe care coboară măgăruşi prudenţi, suie cîini în căutare de aventuri, o găină (mereu aceeaşi), un talmeş-balmeş de mici fiinţe pe care de departe ai impresia că le-ai putea prinde în mînă. Exupère este convins că nu se va putea niciodată ridica de pe marginea trotuarului pe care este aşezat, şi nici nu îndrăzneşte să încerce.

Doi evrei tineri trec pe lîngă el. Unul a luat-o înaintea celuilalt, care îl strigă :

— Attali !

Attali, Athalie. Un nume care a rămas acelaşi, viu, timp de treizeci de secole. O, rasă ebraică ! În exaltarea sa Exupère, se ridică fără să-şi dea seama.

Coborî pe strada Michelet, dar exaltarea îi scădea, şi odată cu ea şi puterea. Umbla cu paşi dezordonaţi. Mergea sprijinindu-se de ziduri şi reperînd de la distanţă terasele cafenelelor unde s-ar fi putut

aşeza în cazul cînd ar fi simţit că leşină. Şi, de preferinţă, băncile, pentru că la cafenea ar fi trebuit să comande ceva. Văzu o bancă goală. Dar în clipa următoare citi un aviz : „Vopsit". Apoi o alta, o, ce fericire ! Dar un nou aviz îl întîmpină : „Vopsit". Îşi spunea : „Aici am văzut-o trecînd pe femeia aceea cu ochi atît de încercănaţi" ; mai departe : „Aici m-am învîrtit în jurul femeii care avea o vînătaie pe gît, dar n-am acostat-o pentru că nu eram ras" ; şi mai departe : „Pe trotuarul din faţă, pe terasa universităţii (la braserie), am acostat-o pe Sanchita". Se sprijinea pe aceste amintiri tot astfel cum un înotător ajuns la capătul puterilor merge din epavă în epavă sau cum Colle îşi susţinea existenţa prin furtişaguri.

Pe mîna dreaptă, care îi atîrna, simţi o atingere rece, care îl înfioră : un cîine îi pusese botul pe mînă.

Deodată îl ajunse cineva care se grăbea în urma lui : Livorno.

— Domnule Exupère, văd că nu vă simţiţi bine. Nu vreţi să vă ajut ?

— Nu, nu, mulţumesc. E din cauza căldurii... Deci te-ai întors din concediu ?

— Mîine mă duc la serviciu. Iertaţi-mă că vă ţin de braţ. Veniţi să luăm o cafea la cafeneaua universităţii : o să vă facă bine. Sînteţi invitatul meu.

Acest „Sînteţi invitatul meu" îi amintea în mod supărător de Colle şi de „invitaţiile" acestuia, care totdeauna pînă la urmă se transformau în consumaţii plătite de Exupère. Livorno va fi oare un al doilea Colle, cu o treaptă mai jos ? Oh ! Exupère voise

să evite totdeauna tocmai acest lucru. Porni pe şosea, simţind într-adevăr nevoia să se aşeze şi luptînd totodată împotriva încercărilor lui Livorno de a-i lua braţul. Dar o maşină îl atinse, şi cum nu ştia prea bine ce face, îl lăsă să-l ţină de braţ şi să-l conducă astfel pînă la cafenea.

— Chelnerii se mişcă foarte încet aici. Mă duc să vă aduc eu o cafea.

Se întoarse cu două cafele şi se aşeză la masa lui Exupère, care spuse ce-i trecu prin minte despre căldură.

— M-am întors ieri de la Bône, unde îmi am familia. La Bône sînt cele mai frumoase franţuzoaice din Algeria. Şi rafinate ! Vicioase !

Exupère se trezi. Se trezea totdeauna cînd se vorbea despre femei. Livorno :

— Şi totuşi, albul Alger este un adevărat harem !

Exupère se înciudă. Nu găsea că Algerul este chiar un harem. Livorno îi spuse că-i plac cocotele, femeile fardate, „artistele" ; începeau să-şi facă confidenţe. Exupère se uită la ceas.

— Domnul Saint-Justin va ieşi curînd. N-aş vrea să mă vadă la cafenea.

Fraza era cu totul imbecilă. Dar mult mai puţin decît cea pe care dorise s-o rostească :

— Domnul Saint-Justin mi-a interzis să te văd în afara orelor de serviciu.

— Putem să intrăm înăuntru, spuse Livorno.

Ca doi şcolari care se tem să nu fie prinşi făcînd cine ştie ce ştrengărie. De ce orice lucru devenea atît de repede, în preajma lui Exupère, pueril şi sordid totodată ?

— Trebuie să mă întorc la hotel.

— N-o să vă las să vă întoarceţi singur în starea în care vă aflaţi. Vă însoţesc.

Trebuia nu numai să scape de Livorno dar şi să nu rostească fără voia lui fraza fatală care-i sta pe buze : „Domnul Saint-Justin mi-a interzis să te văd în afara orelor de serviciu".

Trebuia să rezolve următoarea dilemă : sau să se întoarcă pe jos, lucru de care nu se simţea în stare, sau să-l lase pe Livorno să-l însoţească, ceea ce însemna să-i acorde o anumită superioritate şi să rişte să fie văzut de Saint-Justin, sau să ia un taxi, dar un taxi costă mult. Din nou celălalt spuse :

— Vă însoţesc. Avem acelaşi drum.

Livorno era asemeni acelor jalnici şi necruţători ghizi, care, cînd soseau pachebotur ile cu turişti, căutau prin toate mijloacele să-şi impună englezilor serviciile sordide. Vorbea atingînd întruna vestonul lui Exupère, atît pentru a-l convinge cît şi pentru a arăta întregii străzi că îl domină. Exupère ar fi trebuit să spună nu, dar un nu hotărît, de care nu se simţea capabil. Văzuse foarte bine manevra lui Livorno, care încerca să se insinueze în existenţa lui în schimbul micului serviciu pe care i-l făcuse şi profitînd de slăbiciunea lui Exupère, care îi îngăduise să-i facă acest serviciu. Dar slăbiciunea lui făcea din el o pradă uşoară. Şi la ce bun să spună „nu", la ce bun un moment de hotărîre, de vreme ce tot nu va reuşi să rămînă pînă la capăt astfel ?

Refuză să fie însoţit. „Pînă la urmă o să mă supăr." Era fraza clasică a celor care *nu se pot* supăra. Atunci Livorno spuse :

— Vă caut un taxi.

Exupère se resemnă şi Livorno dispăru. Exupère achită consumaţia. Şi de data aceasta tot sărmana

lui pungă trebuia să plătească. Livorno se întoarse cu un taxi şi „îl băgă" pe Exupère înăuntru. „Păreţi cam bolnav" îi spuse şoferul, pe un ton de reală compasiune. Pe dată Exupère se simţi mult mai rău.

— Vă voi însoţi în taxi, spuse Livorno. Sînteţi plin de energie, dar o insolaţie nu e lucru de glumă.

Trebui să dea o nouă luptă. Şi încă o alta pentru ca Livorno să nu vină a doua zi ca să-l conducă cu tramvaiul. Extenuant. Extenuant şi din ce în ce mai grotesc. Cînd Livorno îl sfătuise să intre în cafenea pentru a nu se întîlni cu Saint-Justin, fuseseră ca doi complici. Livorno îl proteja împotriva lui Saint-Justin. Şi, o clipă mai tîrziu, Exupère se gîndea : „Odată ce tot nu mă pot închipui spunîndu-i : „Îţi interzic", înseamnă că ar trebui să-i cer lui Saint-Justin să-i spună : „Îţi interzic să-l întîlneşti pe domnul Exupère în afara orelor de serviciu". Grotesc ! Grotesc !

În taxi, Exupère îşi scăpă bastonul. „V-aţi spart cumva pipa ?"[1] întrebă şoferul peste umăr. Exupère, profund impresionat, făcu cu degetele gestul de exorcizare învăţat de la Teresa.

Credea că în acea noapte nu va dormi. Însă adormi repede şi dormi bine, doborît de oboseală. Dar destinul lui nu dormea.

A doua zi dimineaţă îşi amintea foarte bine că îi făcuse o scenă lui Saint-Justin, dar nu-şi mai amintea ce-i spusese.

Cînd ieşi, fu cuprins de o nouă teamă : îi era frică să nu fie aşteptat la poartă de Livorno, venit

[1] *Casser sa pipe* are şi sensul de „a da ortul popii". (N.t.)

să-l însoţească. Teama de Livorno se adăuga celorlalte temeri. Livorno nu era acolo.

Celebra ceaţă algeriană, ca un clopot răsturnat peste oraş.

Alte clopote răsturnate peste inimă. Clopotul mizeriei. Clopotul umilinţei. Clopotul lipsei de iubire.

La bibliotecă găsi pe birou o notă din partea lui Saint-Justin :

„Îmi veţi face plăcerea să nu vă mai prezentaţi în faţa mea. Vom comunica de acum înainte prin note de serviciu. Livorno va fi omul de legătură."

Cît timp va dura această hotărîre absurdă ? Colle îi spusese că se întîmplă uneori în Sahara ca ofiţerii din acelaşi post, nebuni din cauza căldurii, să nu mai comunice între ei decît prin note de serviciu. Saint-Justin înnebunise şi el ? Oare toată lumea înnebunise ?

La post-restant, nimic din partea doamnei Crabalona.

La hotel, nimic de la Colle.

Totuşi nu-l duşmănea nici pe Colle, şi nici chiar pe Saint-Justin. Despre primul îşi spunea : „Aşa e el !" Era chiar mulţumit că la Bu-Saâda cîştiga bani, fără să se gîndească măcar că din aceşti bani i-ar putea plăti datoria. Despre cel de-al doilea îşi spunea : „E nebun. Sau, mai curînd, urît de toată lumea. Ştie că numai eu îl iubesc, şi de aceea vrea să-mi facă rău."

Există o poveste japoneză din evul mediu. Un samurai înarmat este atacat de un alt samurai, foarte tînăr şi pe care nu-l cunoştea. Îl vede şi, cuprins de uimire, nu face nici o mişcare : „E prea frumos. Nu-l pot ucide." Şi tînărul samurai îl omoară. Tot astfel Exupère, în faţa lui Saint-Justin, îşi spunea :

„Este un om superior. Orice ar face împotriva mea, eu nu voi face niciodată nimic împotriva lui." Şi aştepta neclintit răul pe care i-l va face Saint-Justin.

Ideea că există cineva care se bucură de suferinţa lui i se părea nespus de ciudată. Dar nu găsea în el nici cea mai mică urmă de ură faţă de cel care îi arăta atît de multă. Era ca o pară de cauciuc goală pe care apeşi, apeşi, şi din care nu iese nimic. Dacă Saint-Justin ar fi căzut în stradă, el ar fi făcut orice ca să cheme cît mai repede o ambulanţă. Şi apoi îşi mai spunea : „Are şaizeci de ani. Va muri curînd." Şi-l închipuia pe patul de moarte. Îi era milă de el, şi mila aceasta îl împiedica să-l urască.

În cameră observă un fir metalic care cobora de-a lungul peretelui, parcă ascuns de un colţ al acestuia, pe care nu-l observase niciodată pînă atunci. Nu era oare firul unui microfon prin care patronii îi captau nu conversaţiile, căci nu primea pe nimeni în cameră, ci gîndurile ? Dar dacă erau în stare de aşa ceva, nu opreau oare scrisorile lui Colle, ceea ce ar fi explicat tăcerea acestuia ? Se hotărî să părăsească hotelul şi să-i scrie din nou lui Colle. Totuşi, în ceea ce priveşte microfonul, îşi dădea seama că nebunia lui e oarecum exagerată. Dar, exagerată sau nu, o vedea cum creşte, ca o apă care inundă totul, de la o săptămînă la alta.

Îi strecură un bacşiş slujnicei de la hotel, o bătrînă spaniolă căreia îi ceruse cîteva mici servicii şi care pleca. Îi spuse probabil că fusese mulţumit de ea, căci ea îi răspunse : „Şi eu am fost mulţumită de dumneavoastră". Cineva îi spunea acest lucru, şi acel cineva nu era Saint-Justin ! „Viaţa nu merită să fie trăită decît pentru asemenea mărunte

cuvinte de bunăvoinţă sinceră, pe care o oferi şi care ţi se oferă. Eu am oferit ce am putut. Dar mi s-a oferit atît de puţin !" Se mută într-un hotel şi mai modest (o sută de franci pe lună), din strada Mahon. La biroul de primire nu văzu nici o figură simpatică : motivele sale de a trăi cădeau unul cîte unul. Îl întîmpină o bătrînă pereche de evrei, care îl făcu să şovăie. Nu-şi mai amintea dacă îi iubea sau îi ura pe evrei : adesea i se întîmpla ca, luat pe neaşteptate, să nu mai ştie ce-i cu el. După o clipă ajunse la concluzia că-i iubeşte, şi intră.

Avu prilejul să-şi amintească iar de Colle. În micuţa cafenea aflată chiar în locul unde strada Mahon face colţ cu strada de la Lyre, unde stătuse împreună cu Colle şi se întorsese singur după cincisprezece zile, chelnerul îi spuse : „Mi-aţi lăsat un bacşiş ? — Da. — L-a luat prietenul dumneavoastră şi nu mai voia să-i dea drumul. Am fost silit să i-l smulg din mînă." Exupère îi dădu bacşişul şi îi scrise lui Colle, spunîndu-i să-i răspundă la post-restant, căci poate şi cei de la acest nou hotel vor încerca să-i facă rău.

Mai mult chiar decît pînă atunci, la hotel era precaut pînă la pedanterie. Se întorcea de două şi chiar de trei ori, pentru a verifica dacă nu uitase să stingă lumina electrică în cameră sau să închidă bine robinetul de la chiuvetă.

Ţinuse cu orice preţ, în ciuda situaţiei în care se afla, să-i dea în continuare Sanchitei aceeaşi sumă de bani. Acum o anunţă că-i va da o sumă mai mică, spunîndu-i şi de ce. Se întreba dacă va mai veni ; dar între ei nu se schimbă nimic. Ea sosea ca de obicei, spunea „bună ziua" sau „bună seara", şi făcea tot ce trebuia să facă, în mod desăvîrşit.

Începu să ia masa într-un mic restaurant foarte onorabil și foarte ieftin. Dar trebui să renunțe la el pentru că pretutindeni erau oglinzi. Nu era în stare să se vadă, în timp ce mînca, într-o oglindă : era un spectacol grețos. Mai încercă la altul, unde aproape îi aruncau cu farfuriile în cap dacă făcea o comandă modestă. Găsi în sfîrșit unul, destul de bun și cu un chelner foarte inimos ; napolitan ca înfățișare, un adevărat *polichinelle ;* Exupère îl boteză *Pulcinella.* După ce chelnerul îi spunea : „Poftă bună, domnule !" mînca mai cu poftă ; un singur cuvînt era de ajuns pentru a-l pune pe linia de plutire. Neputința sa de a rezista era atît de mare încît, deși, pentru a face economie, renunțase la vin, care constituia pentru el un întăritor, dacă chelnerul îi spunea : „Nu luați puțină brînză ? E foarte bună", nu comanda vin, dar lua brînză, de care nu avea nici o poftă.

Era jalnic să-l vezi pe Exupère cum rîde de glumele clienților de la masa vecină, ca și cum ar fi făcut și el parte din grupul lor, și cum caută în modul cel mai vizibil să fie acceptat de ei, măcar atîta vreme cît dura masa. Dar ei se prefăceau că nici nu-l văd pe acest *Francaoui* cu ochelari și atît de palid. Exupère le făcea totuși avansuri în continuare. Pînă în clipa cînd, dintr-o dată, înțelegea : înțelegea că e ținut în afara umanității.

Într-o zi, la ora două și jumătate, găsi pe biroul său o notă pusă cît mai la vedere :

Ieri nu erați ras. Vă rog să vă radeți cînd veniți la bibliotecă.

Era adevărat, venise neras ; greșise. Dar cum de putuse Saint-Justin să-i scrie acest bilet, pe care Livorno îl citise fără îndoială !

După două zile, altă notă :

Vă rog să vă curățați petele de grăsime de pe reverul drept al vestonului.

Ca și boxerul de la *La Perle,* Saint-Justin lovea mereu în același loc, pentru a agrava și mai mult rana.

Exupère, după această notă, în timpul lucrului sărea fie cîte o literă, fie cîte un cuvînt întreg, nemairespectînd nici ortografia.

Rămase un sfert de oră cu capul în mîini, întrebîndu-se : „Trebuie sau nu să-i scriu lui Saint-Justin ?" Chibzui îndelung, obsedat de conștiința faptului că toate hotărîrile lui sînt hotărîri greșite. În sfîrșit, dădu cu banul. Soarta hotărî că trebuie să-i scrie. Îi trimise așadar șefului său, într-un plic închis, următoarea scrisoare :

Domnule director,

Înțeleg și accept atitudinea pe care o aveți față de mine. Ea constituie pedeapsa echitabilă a faptelor mele, și mai ales a ușurinței cu care m-am lăsat pradă nebuniei mele în momentul cînd ea abia începea să apară.

Dar vă rog insistent să nu-mi mai faceți observații jignitoare în notele de serviciu depuse pe biroul meu. Ele sînt, de asemeni, justificate, dar vă rog să binevoiți a mi le trimite în plic închis, și dacă e posibil chiar sigilat. Scrise pe o foaie volantă, care poate cădea sub ochi străini, ele riscă să diminueze modesta autoritate de care are nevoie bibliotecarul dumneavoastră, și prin aceasta să dăuneze creditului, atît de meritat, de care se bucură biblioteca.

Vă mulţumesc şi vă rog să credeţi, domnule director, în sentimentele mele respectuoase şi devotate.

Nu făcuse o aluzie limpede la Livorno, pe care-l considera capabil să deschidă scrisoarea în chip fraudulos.

Trecuseră două zile cînd găsi pe biroul său un plic închis. Îl deschise cu teamă. „Dacă e vreun lucru neplăcut, nu-l mai pot suporta. Da, aici am ajuns." Citi :

Am înaintat cererea dumneavoastră de a fi mutat, împreună cu sprijinul meu.

VIII

Ca o fată care a auzit „da"-ul logodnicului, ca un băiat ce află că a luat bacalaureatul, Exupère, se îneca, urcă la suprafaţă şi se agaţă de colacul de salvare întins de Saint-Justin. Vocea nu-i mai este slăbită şi şovăitoare (la telefon mulţi îi spuneau : „Vi s-a întîmplat ceva neplăcut ?"). Iată scrisoarea pe care i-a trimis-o lui Saint-Justin :

Domnule director,

Vă mulţumesc din tot sufletul. V-a fost milă de mine. Aţi făcut singurul gest care putea să mă readucă la viaţă. Sănătatea mea... [urmează numeroase consideraţii asupra sănătăţii]. Voi putea începe din nou să lucrez... [urmează numeroase consideraţii asupra unor lucrări prezente şi viitoare]. În timpul care îmi mai rămîne pentru a mă ocupa

de bibliotecă, voi fi fericit dacă voi merita aprobarea dumneavoastră...

Pînă aici era o scrisoare care surprindea prin platitudinea ei, prin tonul care părea să ignore tot ceea ce se întîmplase pînă atunci şi printr-o anume subtilă pricepere de a-l enerva pe Saint-Justin. În continuare însă, deşi cu adevărat nebun, începu să simuleze, în parte pentru că asta nu mai avea nici o importanţă de vreme ce curînd tot urma să plece din Algeria, în parte pentru că Saint-Justin îi spusese că e un simulant. Din supunere faţă de Saint-Justin, vrea să fie ceea ce Saint-Justin crede despre el că este. Sfîrşitul scrisorii este deci oarecum ciudat, dar ciudat cu intenţie şi, ca şi începutul, extrem de stîngaci :

Binevoiţi a crede, domnule director, că rămîn al dumneavoastră preaumil şi preasupus servitor, acum şi de-a pururi.

Algerul i se arată acum într-o lumină nouă. Totul devine suportabil, de vreme ce va pleca de aici. Dar, tot pentru că pleacă, s-a hotărît să nu mai acosteze femei. Să nu mai *înceapă* nimic. Nimic care să întineze cu scîrnăvia mediteraneană (Sanchita face excepţie) amintirea Sophiei. La începutul lui august a avut cîteva zile de cuceriri epuizante şi febrile. „Repede, cît mai repede !" Apoi, copleşit de căldura de august şi de nenorocire, a renunţat la femei.

Fiecare schimbare de climă sau de dispoziţie era pentru el un pretext ca să înceapă să scrie o lucrare pe care o abandona la schimbarea următoare. Sosise la Oran aducînd cu sine o serie de note şi textul aproape redactat al unui *Ludovic al XIV-lea şi*

Louvois. La Oran negăsind lucrări de istorie, fu silit să abandoneze acest studiu. Clima Algerului, oricît de deprimantă ni s-ar părea, îngăduie alcătuirea unei antologii : Exupère se așeză la masa de lucru în vederea stabilirii unei antologii Amiel și găsi destulă energie pentru a o duce la capăt, după care se opri aici. Compusese totuși o bună introducere ; vorbea bine, fără dificultăți, despre cel ce a scris : „Toți cei ce se îndoiesc de mine găsesc în mine un complice. Mă văd la modul comic mai curînd și mai cu ușurință decît la modul serios [...] Și fac baloane de săpun numai ca să fac ceva." Excitația pricinuită de întîlnirea cu Sophie, excitație care, după cum știm, căpătă la el un neașteptat caracter religios, îl îndemnă să înceapă o lucrare de lungă respirație, *Despre rolul pervertitor al Africii de nord în marile religii* ; Sophie dispăru după două zile, și odată cu ea îi dispăru și puterea de a continua lucrarea. Luna august, care îl doborîse cu totul, îl obligă să se limiteze la lectură : indolent, inconsistent, incoerent, instabil și admirabil dotat pentru neputința de a crea, această stare larvară făcea din el un cititor înnăscut. (Ar fi avut un minimum de forță creatoare dacă prin ea ar fi putut cîștiga bani, dar nu era în stare să scrie așa, în gol...) Și iată unde voiam să ajungem. Mutarea lui la Paris, probabilă, pentru el sigură, îi dădu curajul să reia vechiul proiect. Amintirile despre femeile din Oran și reveriile cu privire la Montluçon îl determinară să înceapă să lucreze. Se hotărî să recitească *Istoria poporului evreu* de Duruy, carte care îl fermecase pe vremea cînd avea optsprezece ani.

Algerul i se arată acum într-o lumină nouă. În mod obișnuit duminica era pentru el o zi îngrozitoare : este ziua în care nu mai ești ocupat la slujbă, cînd rămîi pradă ție însuți (cuvîntul *pradă* are în el ceva sinistru, care se potrivește aici). Exupère și-o petrecea de cele mai adeseori în Grădina experimentală, vast parc botanic aflat la cîțiva kilometri de Alger, aproape totdeauna pustiu, unde cel puțin nu-și mai vedea camera și nu-i mai vedea pe trecători. Acolo citea cîte zece ore în șir : cărțile erau pentru el ca un parapet ridicat în partea dinspre prăpastie pe marginea unui drum primejdios : dacă nu le vedea decît pe ele, putea merge înainte ; dacă își întorcea privirea de la ele, cădea în prăpastie. Dar în această duminică simți dorința să se ducă mai întîi să vadă marea ; marea nu mai este acel lucru înspăimîntător de care se temea atît înainte ; ea este calea întoarcerii. Încă de la opt dimineața se duce pe dig și *privește*. Lucru uimitor, privește fără acel gînd de a acosta femeile, datorită căruia putuse pînă acum să privească Algerul. Privește și aproape se amuză de ceea ce nu va mai vedea mîine.

Digul acesta are mica lui poveste. Într-o zi Colle și Exupère o luaseră la fugă pe aici, cu spatele încovoiat sub pietrele cu care aruncau în ei cîțiva arabi tineri. „Cu tine nu avem nimic, ci cu el. El hoț", spusese unul lui Exupère. Secvență de cinema : un barcagiu arab consimțise să străbată cu ei portul, întrecîndu-i în viteză pe arabii care căutau să le-o ia înainte fugind de-a lungul digului. Colle explicase vesel că rugase pe unul dintre arabi să-i care valizele și la urmă fugise fără să-i plătească.

La ora opt dimineața pe dig soarele nu are încă putere. Ajunge pînă aici domolit, după ce a străbă-

tut densa grămadă de apă aşezată ca un clopot peste oraş : tot oraşul pare cufundat într-un uriaş pahar de rachiu de anason. Exupère a luat cu el un volum gros din *Istoria poporului evreu.* Dar adesea ridică ochii şi priveşte în jur cu un fel de simpatie. Arabi adormiţi pe parapet, şi pe care nimeni nu-i împinge în apă, într-atît e de lipsită de răutate imaginaţia celor care trec pe lîngă ei, alţii care se rad în aer liber. Băiatul care a pescuit un peşte şi îl strecoară sub şapcă, unde îi va parfuma părul. Yauled-ul care fumează un chiştoc atît de mic încît îl ţine înfipt într-o sîrmă. Cîteva familii prînzesc ; oala cu mîncare fierbe, aşezată pe trei pietre. Pe unul din blocurile de ciment ale digului, un bătrîn pirat a întins o bucată de covor pe care s-a culcat, după ce a orînduit în jurul lui o sticluţă cu limonadă cam de un sfert de litru, plină cu ceai, şi o ceaşcă mare cît un degetar. Mirosul funiilor, al lemnului gudronat. Şi un alt miros, de asemeni, care, din Italia pînă în Spania, din Provenţa pînă în *La Sauvagie,* face ocolul întregii Mediterane ; Exupère îl acceptă : astăzi se simte indulgent. În port intră un pachebot, tîrînd după el un remorcher. Crîmpeie de melodii cîntate de o fanfară, venind dinspre scuarul Bresson şi străbătînd portul, dobîndesc aici, în aer şi pe apă, un fel de farmec poetic. O briză încîntătoare ţi se strecoară pe sub cămaşă, îţi mîngîie subsuorile, îţi zvîntă atît de plăcut sudoarea divină care te scaldă.

Priveşte marea spre larg, şi o găseşte frumoasă, căci e marea întoarcerii lui. Azi dimineaţă scînteia orbitor, cerul şi apa topindu-se în asemenea măsură unul într-altul într-o singură nuanţă, încît trebuia

să faci un mare efort ca să nu crezi că acea barcă pluteşte într-un nor. Acum se linişteşte, devine de un albastru profund şi grav, puţin plumburiu, minunat : e atît de albastră încît îţi vine să crezi că dacă intri în ea vei ieşi tu însuţi vopsit în albastru, ca turbanele arabilor. Iar digurile, navele, care în lumina dimineţii păreau grămezi de umbre, îşi arată acum culorile, neaşteptate : în lumina tot mai puternică totul devine mai serios şi mai nuanţat, ca o viaţă de om ajunsă la jumătatea ei. Conduse de căpitani poeţi, vapoarele fac viraje nebuneşti, doar pentru a lăsa pe apă dîre graţioase, care mor la nesfîrşit, într-atît îşi iubesc propria graţie ; şi alte vapoare vin, şi dîrele lor se întretaie cu primele, şi multă vreme rămîne pe mare un joc de arabescuri sumbre, o scriitură înţeleasă doar de păsările care zboară pe deasupra, sau de acel fenix al mării, ce nu poate fi văzut de ochii oamenilor, şi care îşi face cuibul în creasta valurilor. Simţi prea bine că obscura lor încărcătură de oameni sau de lucruri nu este pentru vapoare decît un pretext pentru a desfăşura în urmă cozi de cometă, a desena frumoase drumuri efemere, a stîrni acea spumă (e atît de amuzant !) albă şi acel fum negru. Spuma fiecărui val, ajunsă pe culme, se face pescăruş şi îşi ia zborul.

Dar căldura se înteţeşte ; Exupère se întoarce în oraş. Chiar pe vremea cînd se ferea să întîlnească feţe omeneşti, de care în această duminică nu se mai fereşte (simţind cînd nevoia să iasă, pentru a vedea oameni, cînd nevoia să se închidă în cameră, pentru a nu-i vedea), se bucura cînd un trecător îi vorbea pe stradă, rugîndu-l, de exemplu, să-i arate drumul. Mai întîi asta îi dovedea că înfăţişarea lui e agreabilă, că nu e respingător, aşa cum îşi în-

chipuia el în momentele de proastă dispoziţie. Şi apoi era mulţumit să-i dea cele mai bune îndrumări, pierzîndu-se în nenumărate amănunte, aşa cum făcea şi cu cititorii de la bibliotecă. Era mulţumit că îşi poate da importanţă... (şi întrucîtva jignit cînd omul, depărtîndu-se, punea aceeaşi întrebare unui alt trecător : „n-a avut încredere în mine !“). În dimineaţa asta, în piaţa palatului guvernatorului, e năpădit de turişti care-i pun tot felul de întrebări. Ca un „vechi algerian“ priveşte moscheea cu un fel de complicitate ; mîine, deşi a urît atît de mult Algeria, va face o vizită respectuoasă la moscheea din Paris. Un bărbat îi întinde un prospect, pe care-l ia ; acesta îi mulţumeşte. Un arab, care l-a atins din greşeală, îi cere să-l ierte : prilej de înduioşare. Şi în timp ce aşteaptă tramvaiul, nu se simte vexat *(La Sauvagie !)* aşa cum s-ar fi simţit ieri, ci înveselit de vînzătorul ambulant care cîntă într-un cerc de indivizi dubioşi, între două romanţe sentimentale behăite cu aceeaşi voce pe care o are cîntăreţul parizian cînd cîntă romanţe sentimentale :

Paris a son Arc de Triomphe,
Ses autobus, ses beaux monuments.
Mais pour nous c'est Alger qui triomphe,
Avec la place du Gouvernement ! [1]

Sînt „versuri“ pe care ar trebui să i le trimită lui Colle ! Dar Colle şi chiar Sophie sînt năluciri

[1] Parisul îşi are Arcul lui de Triumf,
Autobuzele, frumoasele monumente.
Dar pentru noi tot Algerul este mai frumos,
Algerul cu piaţa palatului guvernatorului !

care pălesc. Ca şi portul Alger cînd, treptat, va dispărea, în timp ce pachebotul va înainta spre largul mării.

Totuşi tramvaiul care îl duce spre Grădina experimentală învie pentru el imaginea lui Colle. Colle avea o preferinţă pentru acest tramvai. Într-adevăr, marginea trotuarului, pe o anume distanţă, este ocupată de tarabele vînzătorilor de arahide. Aplecîndu-se de pe platforma tramvaiului, Colle apuca două, trei, patru pungi de arahide, în timp ce tramvaiul îşi continua drumul : strălucită victorie pentru sportiv, pentru hoţ, pentru gurmand !

Grădina experimentală, în 1928, era una dintre cele mai reuşite realizări ale Franţei în Africa de nord. Pe atît de reuşită pe cît de insipid şi neprimitor este parcul Belvédère din Tunis, conceput după un plan banal, cu flora sa banală, cu cazinoul de carton presat şi cu reţeaua de alei carosabile prin care năvălesc pretutindeni soarele, praful şi golănimea. Nicăieri în Africa nu mai întîlneşti asemenea nobile şi suverane coroane de arbori, asemenea forţă vegetală atît de elocventă, aproape ameninţătoare. Şi asta chiar la intrarea într-un mare oraş, ceea ce îi sporeşte preţul.

Grădina se află pe marginea mării, care este însă ascunsă de cîteva clădiri. Dar într-un anume loc se află o mică deschizătură, o mică plajă oarecare, cu un mic şi modest restaurant în aer liber privind spre plajă, *Chez Frespech,* lipsit de orice pretenţie, deci de orice vulgaritate. În cele două duminici cînd a prînzit aici, Exupère a stat cu spatele către marea duşmănoasă. Dar astăzi, cînd s-au împăcat, o priveşte în faţă. Marea vine pînă aproape de picioarele lui, cu valuri înspumate ce se tîrăsc viclene, albe

ca rădăcina părului unei bătrîne care nu se vopseşte la timp. Peisajul — portul Alger — nu-l interesează. Nu-l interesează decît uneori, departe, spre dig, un vapor care pleacă. De cîte ori vezi un vapor care pleacă, inima îţi bate puternic. Odată a auzit pe cineva spunînd într-o cafenea : „Cînd mergi spre Franţa, n-ai rău de mare, pentru că în vine ai sînge algerian. Cînd te întorci, ai rău de mare, pentru că în vine ai sînge francez". El cînd va merge „spre Franţa" nu va avea rău de mare, dar pentru o altă pricină.

Exupère ştie că-şi poate crea în Grădina experimentală, oricînd, un adevărat mormînt solitar, în mijlocul poporului tăcut al grădinilor. Plantaţia de *strelitzia,* cu siluetele plantelor enorme, te desparte de lume ca un boschet sacru ; o pasăre se agaţă de ele rămînînd cu capul în jos, ca muştele cînd merg pe plafon. Un acoperiş de verdeaţă adăposteşte pe o mare întindere palmieri pitici, atît de scund încît în unele locuri îl atingi cu capul. L-a văzut duminica trecută foarte de dimineaţă, cînd umbra de dedesubt părea verde, iar soarele o presăra cu pete luminoase. Şi Exupère cugetă că dacă sufletele noastre, după cum cred atîtea popoare, se întîlnesc după moarte într-o grădină, acel loc trebuie să fie asemeni acestui loc acoperit, atît de ireal cu acoperişul său de frunze, scund ca un plafon de cavou funerar, cu sepulcrala sa lumină verde-albăstruie, peste care petele de soare răspîndesc totuşi un fel de veselie calmă : un loc melancolic şi graţios, aşa cum trebuie să fie, dacă poeţii spun adevărul, lăcaşul sufletelor.

(Într-o zi, pe cînd rostea în faţa lui Saint-Justin cuvîntul „suflet", acesta îl întrerupsese : „Vă rog să nu mă plictisiţi vorbindu-mi despre suflet".)

La marginea grădinii sufletelor se află o bancă, pe care Exupère se aşază şi îşi petrece ziua întreagă citind *Istoria poporului evreu.* Alteori, cînd citea aici, lectura era pentru el ca un drog, sau ca injecţia pentru morfinoman : nu se putea suporta pe sine nici o clipă mai mult. „Îi urăsc pe leneşii care citesc" (Nietzsche). Dar îi putem oare urî pe nefericiţii care citesc ? Acum pentru prima oară citi cu mintea eliberată de obsesii, luînd note pe foi de hîrtie tot mai numeroase. Timp de o zi întreagă trecură pe aici poate cinci-şase persoane, căci oamenii fug de tot ce este frumos : o mamă franţuzoaică cu doi copii ; doi arabi care merg alături ţinîndu-se de deget. La marginea grădinii sufletelor curge un pîrîu, în valuri repezi şi de o limpezime nespusă. Înăuntru se vede un peştişor, pe care Exupère îl prinde — e proaspăt ca un obraz de copil — şi căruia îi dă drumul la loc în apă. Exupère se uită dacă nu-l vede nimeni, apoi îşi scaldă faţa în pîrîu — faţa lui chinuită şi coruptă, faţa lui de „heruvim izgonit din rai" — îngrijindu-se să nu fie surprins, căci se ştie că orice pornire firească este suspectă, altfel spus este un păcat : se teme să nu fie dat afară din grădină. Apoi bea apă din pîrîu, deşi pe o tăbliţă stă scris că apa aceasta nu este potabilă. Şi simte puternic respectul care i-a dictat lui Hesiod pioasa interdicţie : „Să nu urinezi în apa fluviilor". Există viaţa, există un suflet, există divinitatea, pretutindeni unde există — fie curgînd în şuvoaie repezi, fie prelingîndu-se în picături — apa, apa care se mişcă. Şi Exupère simte că scăldîndu-şi obrazul în această apă o profanează, fără a-şi da seama însă dacă asta îl umple de remuşcări sau de bucurie.

Săptămîna următoare nu se întîmplă nimic. Atitudinea lui Saint-Justin era mai blîndă : îi vorbea lui Exupère, dar numai în chestiuni de serviciu. Nu-i răspunsese la scrisoare, care dealtfel nu presupunea un răspuns. La post-restant nu sosise nici o scrisoare, nici de la doamna Crabalona nici de la Colle.

Banii tot mai puţini stîrneau în el teama pe care ţi-o provoacă apa ce urcă în timpul unei inundaţii. Se împuţinau repede mai ales din cauza datoriilor pe care le restituia şi a generozităţii, cu totul disproporţionată în raport cu posibilităţile lui, faţă de Sanchita : îi dădea ceva mai mult de fiecare dată cînd o simţea că-i place să facă dragoste şi, socotind că e o datorie de onoare să nu diminueze niciodată suma, aceasta sporise în cele din urmă destul de mult. Hotărî să încredinţeze banii unei persoane care să-i dea lui zilnic doar douăzeci de franci. Propuse acest lucru gazdelor sale. Femeia ar fi acceptat, din milă ; dar bărbatul refuză. Patronul micului restaurant unde lua masa, Venturi, acceptă. Combinaţia nu dură decît cîteva zile, desfiinţată de însăşi absurditatea ei. Exupère îşi luă înapoi banii şi începu din nou să-i cheltuiască la nimereală, cînd făcînd o economie grotescă, şi cu totul neînsemnată, cînd cheltuind în mod excesiv, cu un „E pentru ultima oară“ ! — exclamaţie care din nefericire se repeta zilnic. Uneori uita pur şi simplu că nu mai are bani.

Şi iată că acea suprafaţă plană a libertăţii sale spirituale, care fusese atît de extraordinară cu o duminică în urmă, începu să crape şi să trosnească. Duminica următoare, în timp ce prînzea la restaurantul *Chez Frespech,* îi trecu prin minte pentru

prima oară următoarea idee : Saint-Justin scrisese oare cu adevărat pentru a-i sprijini cererea : *Şi scrisese oare cu adevărat atunci cînd trebuise să ceară pentru el o mărire de salariu ?* Respingea aceste ipoteze ca neverosimile, şi dealtfel nu existaseră în mintea lui decît în stare de fantome inconsistente. Totuşi, în timp ce se afla în Grădină, ele îl împiedicau să se concentreze asupra cărţii lui Duruy, de la care adesea îşi ridica privirea.

Aleea de bambuşi, aleea de arbori *dracoena* din insulele Canare (toţi copacii purtau tăbliţe cu numele lor), bătrîni de o sută de ani, cu trunchiuri palide, aleea majestuoasă de smochini de Australia, ale căror rădăcini adventive se lipiseră de trunchi, devenit enorm, şi avînd, dat fiind culoarea lui cenuşie, o înfăţişare de pachiderm... Lîngă o cisternă cu cîteva broaşte, a căror anatomie te ducea cu gîndul la atleţii francezi selecţionaţi pentru Jocurile Olimpice, un smochin de India îl făcu să se oprească. Mai drepte decît trunchiul său, rădăcinile adventive, coborînd din ramuri pînă la pămînt, sub formă de liane sau pe deplin lignificate, îi confereau o alcătuire de colonadă. Şi Exupère privea tulburat aceste rădăcini care cresc totdeauna în direcţia apei, tîrîndu-se spre ea şi ocolind obstacolele precum şerpii, şi care odată ajunse la cisternă se scufundă în ea, renunţă brusc la direcţia lor orizontală, formează un unghi drept cu ele însele, se prăbuşesc precum un boa care atîrnă de o ramură, şi beau.

— Şi dacă ar fi împiedicate cu forţa să se îndrepte spre apă, ce s-ar întîmpla ? îl întrebă el pe un grădinar arab care trecea pe-acolo.

Omul îi răspunse, cu un zîmbet luminos :

— Ar muri !

Cît de ciudată, această materie insensibilă care își urmărește scopul de parcă ar fi înzestrată cu inteligență ! Cum năzuia spre fericire, murind dacă nu putea ajunge la ea ! Îi era sete precum privighetorii despre care Kazwini, naturalistul arab, ne spune că, din cauza focului care o arde, este cea mai însetată dintre păsări. Îi era sete așa cum lui Exupère îi era sete, de care apă ? de apa pîrîiașelor murdare din Gobelins și din La Butte.

Se întoarse. I se întîmpla un lucru ciudat : umblase foarte puțin, și totuși își simțea toți mușchii dureroși, de parcă spaima i-ar fi pricinuit această durere fizică ; oboseala prea multor griji adunate îi încetinea aproape bătăile inimii. Tomul gros și legat în piele pe care-l purta sub brațul stîng îl făcu deodată să-și piardă echilibrul și să se poticnească. O frunză dusă de vînt venea pe urmele lui ; crezu că cineva îl urmărește și i se făcu frică.

Saint-Justin a scris oare ? Nici de la el, nici prin administrație, ceea ce ar însemna să treacă peste el, nici prin oribilul Livorno, nici scotocind prin biroul lui, nu va putea afla. Ideea înflorea nebunește în mintea lui : Saint-Justin voise să-i dea o speranță mincinoasă, care îl va nimici. Îi făcuse același lucru și în privința măririi lefii, pe care de asemeni n-o ceruse. Ni se întîmplă adeseori să ne jucăm cu spaima celor care ne iubesc.

După ce ajunse la hotel, scrise următoarele :

DE CE MĂ URĂȘTE

La început mă stima. Timp de opt luni și-a dat osteneala să mă aducă la Alger. La Oran, pe rapoarte

și inventare, se pot citi aprecierile lui elogioase : „Conform inventarului lui Exupère" ; — „A se referi la Exupère".

Nu m-a lăudat decît pe vremea cînd nu mă cunoștea.

Există de asemeni ipoteza după care nu s-a transformat în prigonitorul meu decît pentru că îmi purtase cîndva o deosebită stimă (cf. *Introducerea*, transferul pozitiv și negativ, p. 442 și 463).

Dar mai există și alte motive. Care ?

1 — Este înzestrat de fire pentru a domina și îi place să domine. Admir cel mai mult în el, mai mult chiar poate decît valoarea intelectuală, acel *vir* în exercițiul social al funcțiilor sale : autoritatea fizică, răceala de individ nervos care se lasă în voia impulsurilor și se stăpînește după voie, arta de a-i trimite pe oameni la plimbare și de a-i supune dacă i-a primit, dexteritatea corporală de a se retrage pe furiș (de la o ceremonie care îl plictisește), mersul rapid, privirea mereu îndreptată înainte. Este contrariul individului neîndemînatic, contrariul a ceea ce sînt eu, și în această privință mă domină în primul rînd.

2 — Este ros de un sentiment de amărăciune. N-a scris nimic de douăzeci de ani, de cînd și-a terminat cartea. N-am citit nici un articol, nici o comunicare, nici o notă scrise de el. Cartea lui merita Marele Premiu Gobert. Dacă ar fi rămas în Franța, și ar fi publicat, ar fi putut fi acum membru al Academiei. Dar după douăzeci de ani petrecuți în *La Sauvagie !* De cînd este în Africa, e total steril, ca și mine ! (Dar poate că orice bătrîn, *fără excepție,* se simte mai mult sau mai puțin un ratat.) Și-a înlocuit opera prin măărunta lui acțiune. Și, în

fond, ce carieră jalnică ! Cavaler al Legiunii de onoare la şaizeci de ani ! Şi cu cîtă ostentaţie îşi arată decoraţia ! (Probabil că e obligat de funcţia pe care o deţine. Ce-ar spune lumea dacă... Servitute). Şi-a pierdut soţia şi unicul copil, rămînînd un bătrîn celibatar. Nu şi-a luat concediu : oare nu mai are pe nimeni din familie ? Şi, spre deosebire de toţi ceilalţi oameni, care nu vorbesc decît despre ei înşişi, el nu vorbeşte niciodată de sine şi despre ce face. Nimeni nu ştie cum trăieşte. E impenetrabil. Îmi seamănă din acest punct de vedere.

Amărăciunea lui dă naştere la :

A — O totală absenţă de milă, milă pe care la urma urmei ar trebui s-o simtă un om ce a avut de îndurat atîtea mari nenorociri. Are un spirit caustic, pe care-l admiram la început, şi care astăzi mi se pare că joacă în ierarhia valorilor intelectuale rolul inferior jucat de pamfletar pe lîngă creatorul de romane sau de piese de teatru. Simte nevoia de a defăima pe toată lumea (admiră totuşi cîteva personalităţi. Printre militari, pe mareşalul Pélissier ; printre confraţi, pe Pirenne ; printre scriitori, pe Anatole France. Eu : pe sfîntul Toma din Aquino, pe Leibnitz, pe Goethe).

La început nu observasem glumele lui de prost gust, acele locuri comune pe care le rosteşte pe un ton care nu admite replică, şi chiar o anume vulgaritate („Domnule Exupère, dacă continui să-l aperi pe Baudelaire, te reneg !", „Cele mai frumoase perle sînt în acele mici sipete" etc.).

B — Timiditatea lui. Ca în cazul multor oameni tăioşi sau reci. Şi poate că acesta este principalul

motiv pentru care nu vreau să-i pricinuiesc nici cea mai mică supărare.

C — Dispreţul său (în genul lui Metternich) pentru rasa umană.

D — Dispreţul pe care îl are mai ales faţă de mine :

a) Pentru toate motivele care mă fac vrednic de dispreţ. Găseşte că am un caracter respingător ; şi are dreptate („Fiţi fără milă faţă de cei slabi").

b) Pentru motive neîntemeiate, şi anume pentru înclinarea mea spre filozofie, spre contemplaţie şi concentrare lăuntrică.

c) Dispreţ chiar — la un director de bibliotecă ! — pentru dorinţa mea de a cunoaşte *(libido sciendi)*. Vede în dorinţa mea de a mă instrui un infantilism în plus, un semn că nu am depăşit vîrsta şcolarităţii. Defăimează cititorii din bibliotecă, mai ales pe studente („Cînd ducem o asemenea lipsă de slujnice !").

d) Din punct de vedere strict fiziologic, nervozitatea lui, care face ca toate motivele de a mă urî din pricina caracterului meu să ia o întorsătură înţepătoare, jignitoare, ucigaşă, căreia nu-i opune nici o rezistenţă. Catastrofa de a mă fi abandonat, fiind ce sînt, în mîinile unui orgolios cu nervi de femeie, care detestă în mine tot ceea ce ar fi putut el fi, sau poate ceea ce se teme că va deveni. Despre cutare dintre colegii lui, lacomi de bani, sau de decoraţii, sau de glorie literară, spune totdeauna : „Caută să-şi ia revanşa pentru că şi-a ratat cariera". Această idee de „revanşă" îl obsedează. Oare pentru că reprezintă propriul lui caz ? Şi atunci care este revanşa lui ? *Să facă rău.* Are acea privire rea

după care îl deosebeşti pe dată, în grădinile zoologice, pe mascul de femelă. Nu rîde niciodată, surîde arareori şi, chiar firesc, surîsul său pare silit. În cei nouă ani de cînd conduce biblioteca, a revocat un bibliotecar şi un om de serviciu şi a grăbit revocarea unui alt bibliotecar. Se ceartă pentru plăcerea de a se certa („Sînt certat cu el, dar nu mai ştiu de ce"). Arabofobie totală (şi e director al Bibliotecii franco-musulmane !). A stîrnit ura multora. Şi ura aceasta o revarsă asupra mea, cel mai dezarmat dintre toţi. Are în firea lui ceva demoniac : cum de nu mi-am dat încă seama pînă astăzi ? Cînd mă insultă, buza i se ridică într-o parte ca la tigri. Este un demon, dar un demon înăcrit. Îi place să-i vorbească de rău pe ceilalţi, să-ţi spună cum ceilalţi te-au vorbit, sau ar putea să te vorbească de rău. Da, are acreala înăcritului. O acreală de burlac bătrîn. Ar avea mare nevoie să urmeze un tratament psihanalitic serios. Dar nici nu poate fi vorba de asta.

Dacă n-a intervenit acum trei luni, călcîndu-şi astfel cuvîntul dat, spre a-mi obţine o mărire de salariu, înseamnă că el este autorul situaţiei mele financiare catastrofale, căci am început să fac datorii tocmai pentru că mă bizuiam pe această mărire.

Şi dacă nu a trimis cererea mea de mutare, atunci vrea să mă ucidă, şi să mă ucidă fără riscul de a fi pedepsit. Crimă legală. Încă un ucigaş cu mîinile curate, cum există atîţia. Dacă i-ar fi cu putinţă ca, apăsînd pe un buton, şi fără să-l ameninţe vreo pedeapsă, să mă ucidă, ar face-o. Dealtfel toţi ar face asta, cu X sau cu Y, şi eu aş fi primul, aşa mieluşel cum sînt. Iată de ce sînt mîhnit, dar nu surprins. În sfîrşit, ar trebui să chibzuiesc mai bine

la toate acestea, pentru că este evident că nutreşte faţă de mine o mare afecţiune (p. 209 din *Introducere*).

Un ucigaş îmi este stăpîn şi, ori încotro m-aş întoarce, nu pot să-i scap din gheare.

Şi, ca să mă bag în ghearele lui, am cerut cu disperare o numire în urma căreia mi s-a micşorat salariul cu şase-şapte sute de franci pe lună, şi care m-a făcut să trec dintr-un post de şef de serviciu într-unul de subaltern.

P.S. Saint-Justin, un tip ros de resentimente ; Sophie, o epavă ; Colle, deşi face pe grozavul, un declasat. Nu pot stabili legături decît cu fiinţe mai mult sau mai puţin nereuşite. Pentru că alături de ele îmi simt mai puţin inferioritatea. Dar la Oran nu am simţit şi nu puteam simţi că Saint-Justin e plin de acreală, şi totuşi, m-am îndreptat către el. Fireşte, m-am îndreptat către el din instinct.

Scriind prima dintre aceste note, Exupère nu ştia că o va distruge. Scriind-o pe a doua — cea de mai sus — ştia că o va distruge, ceea ce şi făcu de îndată ce o scrise.

Din cînd în cînd îl învinuia ca pe un ucigaş. O clipă mai tîrziu, nu-l mai ura. Apoi nu-l mai credea un ucigaş : credea că totul fusese inventat de el, Exupère, pînă şi duşmănia lui Saint-Justin împotriva lui. În faţă, ca şi în jur, un văl de rîndunele, înotînd nebune prin aer în zbor frînt, atingînd o clipă cornişele pentru a le părăsi în clipa următoare. Strigătele lor învălmăşite semănau cu strigătele unor fetiţe din curtea unui pension, care se pişcă între ele în timpul reacreaţiei. Erau cînd negre, cînd albe, cînd albăstrui, de la o clipă la alta, după cum

zburau în ultimele raze ale soarelui. El era asemeni lor, sau norilor care se perindă atît de mereu alţii pe cer : judecăţile, dispoziţia, gesturile, conştiinţa pe care o avea despre realitate se succedau atît de diferite unele de altele, atît de opuse unele altora, de la o oră la alta, de la o jumătate de oră la alta, de la un sfert de oră la altul. Dar în adîncul prăpastiei sale, unde fizicul şi moralul, realul şi imaginarul, ceea ce era adevărat şi ceea ce era simulat se suprapuneau pînă la a se confunda sau se înlocuiau într-o clipă, un gînd rămînea, imuabil şi imobil : „Dacă aş avea parte de puţină fericire, de oricît de puţină, m-aş vindeca pe loc". — „Lazăre, ridică-te din mormînt şi umblă !"

IX

Atunci începu o săptămînă îngrozitoare. Înainte era copleşit doar de deznădejde. Acum, de deznădejde şi de spaimă. Oare Saint-Justin scrisese cu adevărat ? Viitorul nesigur. Ulcerul. Izolarea totală. Lipsa de bani. Şi cît de mult se înrăutăţise totul cu fiecare săptămînă. La Oran — în urmă cu opt luni — cît de altminteri era el însuşi ! Cum ştia încă să se zbată, în dorinţa de a fi trimis aici ! Astăzi nu mai putea cere nimic, convins că orice ar cere, va fi refuzat. Îşi amintea că a citit într-o traducere dintr-un poet arab cum, începînd de la o anumită vîrstă, „moartea vine cu iuţeala vîntului". Exista şi o altfel de moarte, care venise cu iuţeala vîntului.

Suferinţa sufletească îi chinuia mai mult decît oricînd trupul. La trezire, timp de treizeci de secunde, inima îi bătea nebuneşte. Apoi, privind deşteptătorul, citea ora greşit, şi totul era învăluit într-o atroce miasmă animalică de femelă urcîndu-i din diafragmă : adesea vomita din răsputeri ca să scape de ea, simţind în adîncul stomacului ca un fel de cusătură sau de sudură — ulcerul său, adevărat sau fals — pe care încerca s-o scuipe afară. Nu avea nici o îndoială : era o criză tipică de satanism care-i fusese transmisă de către Saint-Justin. De obicei el însuşi îi molipsea pe ceilalţi cu sentimentele sale. De data aceasta faptul se producea în sens contrariu.

Apoi mai era şi paharul care-i scăpa din mînă pentru că nu-l apucase cum trebuie. Robinetul care picura fără încetare pentru că nu-l închisese cu destulă hotărîre. Şiretul care se desfăcea întruna pentru că-l legase cu o mînă lipsită de vlagă. (Iar prosoapele alunecau singure de pe suportul lor de metal, vrînd parcă să fie în deplină armonie cu această cădere generală.) La restaurant făcea gesturi necontrolate : se scărpina în creştet cu furculiţa, îşi sufla nasul în şervet. Odată stătu în curent, transpirat fiind, răci şi îşi pierdu cu totul vocea. Deschidea gura dar ceilalţi nu auzeau nimic, ca şi cum ar fi asistat la un film mut. Unii, crezînd că au surzit dintr-o dată, se schimbau la faţă.

La bibliotecă nu era zi să nu rătăcească vreun document, să nu claseze vreun altul unde nu trebuie ; de la o clipă la alta nu-şi mai amintea unde aşezase cutare lucru sau, dacă cineva îl întrerupea din vorbă, ce spusese mai înainte. Atunci lăsa totul baltă, se aşeza la masă, închidea ochii — ochii care-l dureau întruna — încerca să realizeze înlăuntrul

său o clipă de calm și de luciditate : uita astfel cu desăvîrșire realitățile cele mai elementare ale bibliotecii. I se întîmplă chiar — lucru uimitor, și care arată în ce măsură nu-și mai aparținea sieși — să fie nepoliticos cu cititorii, căci vocea sa era fie foarte scăzută, aproape cu neputință de auzit, fie abruptă, tăioasă, insolentă, ca a unui om incapabil să se mai domine. Se purta în general ca un om care n-a dormit destul sau poate ca un individ subnutrit (deși, în ciuda stării sale, se hrănea îndeajuns). Și îi privea pe cititori drept în față, spre a surprinde dacă bănuiesc că este nebun. Trebuia să fie întruna atent spre a nu lăsa să se vadă că este nebun, tot astfel precum unii oameni sînt mereu atenți ca să nu lase să se vadă că sînt săraci. Îl chinuia faptul că nu poate vorbi cu nimeni despre starea în care se află. Dar chiar dacă ar fi avut cui vorbi, nu ar fi scos un cuvînt, de rușine. În urmă cu cincisprezece zile își spusese : „Totul se va schimba cînd voi fi la Paris". Acum nu-și mai spunea asta.

Pe stradă, oamenii, copiii mai ales, atît de lipsiți de orice grijă, în timp ce el era atît de nefericit, îi făceau silă ; el, de obicei atît de blînd, simțea față de ei o scîrbă vecină cu ura. Oamenii sănătoși sînt o insultă pentru cei bolnavi. Și cei bogați pentru... Musca mizeriei îi da neîncetat tîrcoale, împiedicîndu-l să se gîndească la orice altceva în afară de ea, absorbindu-l pe de-a-ntregul. Începuse să cumpere ziarul în zilele cînd socotea că are bani de ajuns, și să nu-l cumpere în zilele cînd îl cuprindea neliniștea că „va rămîne pe drumuri". Nu-l mai cumpără și din alt motiv : rubrica faptelor diverse îl tulbura peste măsură — un asasinat, o casă care se prăbușește... Asemenea lucruri puteau să i se întîmple și lui...

Într-o seară cineva îi telefonă. Era căpitanul Larivière, în trecere prin Alger, care îl invita să cineze cu el. Exupère acceptă, nespus de bucuros : Larivière nu-l mai invitase niciodată. Apoi medită timp de un ceas în camera lui. De ce voia oare Larivière să-l întîlnească ? Cui oare putea să-i facă plăcere să stea de vorbă cu el ? Lucrul părea ciudat. În sfîrșit, înțelese : Larivière nu-l invita decît din milă. Iar el nu va ști ce să spună, va fi sub orice așteptări. În cele din urmă își ceru scuze că nu poate să vină la întîlnire, pretextînd o extincție a vocii, pe care o simulă la telefon. În acea seară de miercuri, la ora la care ar fi trebuit să cineze cu Larivière, rămase cufundat într-o adîncă melancolie. Numai el era vinovat ; da, totdeauna, numai el era vinovat.

Acum că Parisul se îndepărta tot mai mult, dispărînd poate pentru totdeauna, putea iar să umble după femei : vai ! putea iar *să înceapă* ceva la Alger, de vreme ce rămînea aici, după cît se părea, cel puțin. Dar nu mai avea nici puterea nici dorința de a mai întreprinde ceva în această privință : mecanismele trupului său se leneviseră și nu-și mai puteau regăsi ritmul decît la Paris, în ambianța Parisului, în carnea Parisului, cu banii cîștigați la Paris. Rări venirile Sanchitei, nu atît pentru că nu se mai putea culca cu ea, cît pentru că nu mai simțea aceeași plăcere ; acum îl plictisea puțin, iar plictiseala, oricît de mică, în senzualitate, e greu de îndurat. Dar nu voia să-i dea bani mai puțini, și de aceea o plătea ca și mai înainte. Plictiseala în senzualitate, iată prima tragedie ; o plictiseală care

costă bani mulţi, cînd el nu avea decît puţini, iată a doua tragedie.

Frumoasele necunoscute îi smulgeau şi acum exclamaţii de uimire şi de admiraţie, dar totul se petrecea doar la modul abstract. Acest Alger nou, în care trăia fără speranţa de a avea femei, era încă şi mai insuportabil decît cel de dinainte. Pasiunea, adică pasiunea speranţei, îl susţinuse pînă atunci mai mult sau mai puţin. Odată cu pierderea acestei pasiuni pentru el dispăruse, să nu spunem, ca în Europa, „soarele însuşi", ci să spunem, ca în Africa : umbra însăşi dispăruse, lăsîndu-l pradă soarelui nemilos.

Cît despre Sophie-cea-dintre-butoaie... Într-o noapte, pe cînd se afla între veghe şi somn, feţe de bărbaţi, caricaturale, se succedau rapid în mintea lui ca pe un ecran lăuntric. Făcu un efort violent pentru a opri această sarabandă, un efort asemeni celui pe care adeseori îl făcea pentru a înceta să se mai gîndească la ceea ce este el şi la ceea ce se va întîmpla cu el. Dar nu putea să oprească feţele care se perindau. Atunci voi să le izgonească chemînd chipul Sophiei. Dar nu şi-l mai putu aminti. O iubea (cel puţin aşa cum am arătat), şi nu putea să-şi reprezinte chipul celei pe care o iubea. Apoi totul pieri în somn.

A doua zi evocă chipul Sophiei. Şi cîteodată i se arătă, şi el adoră acest chip. Iar alteori nu i se arătă, ca o faţă de înecat pe plajă, pe care valul cînd o acoperă, cînd o descoperă. Presimţi că va veni o zi cînd chipul nu i se va mai arăta niciodată, şi simţi o strîngere de inimă.

Nu-şi mai amintea de chipul ei, dar îşi amintea de senzaţia pe care o avusese cînd îi sărutase ta-

tuajul de pe coapsă. Să-i acopere cu sărutări coapsele devenise pentru el una dintre acele dorinţe obsedante, patologice, pentru care eşti în stare să înfrunţi închisoarea sau moartea. Şi totuşi sînt destule coapse în lume.

Într-un vis asemănător îi apăru un chip care îi amintea de un altul, pe care însă nu-l putu recunoaşte. Partea de jos a feţei era fleşcăită, ca un măr putred ; gura cu buze groase se lăbărţa în toate direcţiile ; acest facies inform arăta ca un aluat frămîntat. Totuşi ochii îi aminteau foarte vag, dar foarte vag... Tot astfel, odată, la Paris, cînd şi-a revăzut după o absenţă un coleg a cărui faţă era metamorfozată de apropierea morţii, nu izbutise să-l recunoască de la cinci metri depărtare, fiind nevoit să-l întrebe pe un alt coleg : „Nu cumva este X ?" Şi deodată nu mai avu nici o îndoială : era chipul lui Saint-Justin, dar al unui Saint-Justin care, pentru un motiv oarecare, îşi scosese dinţii falşi — căci se dovedea acum că poartă o proteză ! Iar Exupère, în faţa acestui chip aproape abject, nu mai putea nici să-şi admire, nici să-şi iubească stăpînul. Ce rol hotărîtor poate juca un chip ! Între amanţi e de înţeles ; dar ca acest rol să fie hotărîtor şi în relaţiile dintre o fiinţă şi o alta, şi chiar în cele dintre părinte şi copil ! Iar în cazul acesta relaţia era între un bibliotecar şi directorul lui, bătrîn, sau pe cale de a deveni bătrîn ! Somnul luă cu sine această faţă malefică. De cum se trezi, Exupère încercă cu o insistenţă vicioasă să şi-o amintească, dar în zadar. La bibliotecă, domnul Saint-Justin avea tot frumoşii lui dinţi de carnivor. Dar din acest vis, în mintea lui Exupère rămaseră două fapte penibile, şi anume : că dinţii falşi erau poate nu numai vis ci şi reali-

tate ; şi că era de ajuns ca domnul Saint-Justin să-şi schimbe fizionomia pentru ca tot respectul pe care i-l purta să dispară. Fusese un vis urît, într-adevăr ; un adevărat coşmar.

Ziua se uita întruna la ceas, aşteptînd ora mesei şi mai ales ora de culcare. Căci mesele, după vechiul său obicei, îl făceau să se simtă mai bine, şi asta chiar şi acum, cînd nu mînca după pofta inimii. Voi să-i facă o plăcere lui Venturi şi, văzînd că fumează ţigări de foi, îi oferi o cutie cu patru ţigări de foi de cea mai bună calitate. Începînd din acea zi Venturi deveni mai puţin amabil, şi Exupère avu chiar impresia că îi face mutre. Ce virus purta în el care îl făcea să piardă, treptat, totul ?

Cam în fiecare seară se aşeza pe marginea patului, aproape în atitudinea *Gînditorului* lui Rodin, şi cugeta : „Ce să fac ca să cîştig bani ?" sau mai curînd credea că cugetă, cînd de fapt visa fără şir. Totul dura un sfert de oră sau douăzeci de minute, apoi se ridica avînd expresia descumpănită a băieţaşului căruia i s-a dat să rezolve problema clasică : „Un tren pleacă la ora 11,45, un altul la 13,28" etc. şi pe care maică-sa îl găseşte aproape plîngînd cînd se întoarce acasă : „Ai rezolvat problema ? — N-am putut". Constatarea că nu cîştigă bani cînd toată lumea părea că-i cîştigă cît se poate de uşor, ar fi fost de ajuns pentru a-l îmbolnăvi de nervi, dacă n-ar fi fost bolnav pentru alte pricini.

„Sînt hidos. Sînt ridicol. Se vede că sînt sărac." Ajunse chiar să-şi spună : „Miros urît". Îşi băgase în cap că un individ îşi astupase nasul cînd trecuse pe lîngă el pe stradă. Îi spuse lui Pulcinella pe neaşteptate : „Domnule Pietro, spune-mi sincer dacă

miros urît". Pulcinella îi aruncă o privire uşor neliniştită, spuse că nu, şi la insistenţele lui, îi adulmecă vestonul la umăr, asigurîndu-l că nu miroase a nimic. Exupère cumpără un flacon de colonie de 60 de grade, din care îşi vărsă în fiecare dimineaţă pe veston, care începu să miroase neplăcut.

Ca o cetate care se simte încercuită de duşman, se simţea, exagerînd mult, dispreţuit de toţi : puneau pe seama caracterului ceea ce ţinea numai de fiziologia lui. Dispreţuit de Saint-Justin, care tot nu-i vorbea, trimiţîndu-i de altminteri note tot mai rare. Dispreţuit de gazdele sale, de la care acum se aştepta zilnic să-i spună să-şi caute alt hotel : s-ar fi supus fără să ceară nici o explicaţie. Dispreţuit de Venturi, nu se ştie de ce. Cît despre Livorno, vom vorbi curînd. Numai Pulcinella rămînea binevoitor, dar asta era totuşi prea puţin. Reciti *Reveriile unui hoinar singuratic*. Mania persecuţiei e aici atît de evidentă încît acţiona asupra lui ca un cauter. Tot astfel un om pe jumătate beat se simte mai sigur pe picioare la vederea unuia beat criţă care ia în braţe felinarul.

Saint-Justin îl ridiculiza în public. Cu cîteva zile înainte, silit totuşi să-l întîlnească pentru chestiuni de serviciu, spusese în faţa cuiva : „Domnul Exupère vrea să se întoarcă în Franţa. Ne străduim să-i obţinem numirea la Carpentras. Are o slăbiciune pentru Carpentras". Surîsese jalnic, fără să răspundă. Cel care fusese de faţă, un bibliotecar în trecere prin Alger, ştia prea bine că biblioteca din Carpentras era cea mai neînsemnată bibliotecă din toată Franţa. Dealtfel în tot timpul conversaţiei bibliotecarul surîdea ori de cîte ori îl privea pe Exupère, aşa cum

surîzi, i se păru acestuia, cînd te uiţi la un personaj derizoriu.

Exupère ar fi vrut să-şi spele singur rufăria, realizînd astfel o economie simţitoare, dar nu îndrăznea din cauza stăpînilor hotelului.

Într-o dimineaţă, la ora nouă, îşi dădu seama că nu mai are decît o sută douăzeci şi trei de franci : şi de data aceasta salariile se plăteau cu întîrziere. De la cine să împrumute ? Nu putea să ia bani nici de la Saint-Justin, nici de la gazdele sale, nici de la Venturi şi nici de la Pulcinella. Seara îl întîlni pe Livorno, care cina la Venturi. Trebuia să se aştepte la asta ! Cum poţi să-i spui cuiva : „Îţi interzic să mănînci aici ?" Şi cum să eviţi discuţia de la o masă la alta ? Zadarnic Exupère, cu nasul în mîncare, printre mesenii veseli, care nechezau ca nişte cai, înfuleca în grabă, cu mîna tremurînd de enervare, bîjbîind după gură şi renunţînd să mai cureţe cu pîine sosul din farfurie, pentru ca tot acest chin să se termine mai repede. Livorno nu-l pierdea din ochi, adoptînd acelaşi ritm, şi, în chipul cel mai firesc, termină de cinat şi ieşi odată cu el. Livorno, privindu-l pe furiş, îşi spusese : „Se satură cu pîine. Doamne, cîtă mai poate băga în el !" Iar Exupère, privindu-l pe furiş pe Livorno : „L-au servit mai bine decît pe mine. Ticălosul !" Exupère văzuse de asemeni că Livorno — subalternul lui ! — comandase un sfert de vin, în timp ce el trebuise să renunţe, ştim bine de ce ; ofensat la culme, comandase şi el un sfert de vin. (Era un cerc vicios. Numai mîncarea şi vinul, vinul cel îmbătător de Algeria, îl puteau întări, iar el era silit să micşoreze cantitatea de mîncare şi să renunţe cu totul la vin din pricina lipsei de bani.)

— Nu mîncaţi prea mult, domnule Exupère. E adevărat că sînteţi solid şi nu aveţi nevoie de prea multă mîncare.

Cînd Livorno îi spusese cu cîteva zile în urmă că este „energic", Exupère fusese mulţumit şi chiar se simţise mai vioi. De data aceasta tresări. Livorno spunea fiecare cuvînt într-un anume scop ; acum scopul era să-l flateze şi să-i cîştige încrederea. Poate că era şi o înţepătură : nu mănînci mult pentru că nu ai cu ce, mai ales că salariul întîrzie.

— Domnule Exupère, nu vă interesează nişte cărţi pornografice ?

— Deloc.

— V-am văzut luînd de la bibliotecă cîteva cărţi în legătură cu amorul la arabi. N-aveţi cumva de vînzare asemenea cărţi ? Prietenul meu, domnul Attun, le cumpără. I-aţi face un mare serviciu. Cumpără şi vinde în lumea întreagă. V-aş însoţi la el acasă. V-ar face preţuri speciale.

— Cumpără şi vinde ce ?

— Orice.

— E librar ?

— Nu, droghist.

Exupère se simţea atît de părăsit încît ajutorul posibil al lui Livorno era pentru el o neîncetată ispită — ajutorul lui de orice fel : să-l treacă strada sau să acosteze pentru el o femeie — şi de aceea puţinele puteri ce-i mai rămîneau le folosea pentru a învinge această ispită. Căci ştia bine că dacă începe să devină familiar cu Livorno, se va ivi o altă ispită, şi anume aceea de *a spune totul,* din slăbiciune. Vedea foarte bine prăpastia, şi cînd alunecă în ea o făcu în deplină cunoştinţă de cauză.

— Am cîteva cărţi uşoare pe care le-am cumpărat ca să am ce citi cînd voi călători. Asemenea lectură e atît de dezgustătoare încît uiţi de răul de mare : o greaţă o alungă pe cealaltă. Aş fi bucuros să scap de ele, dacă asta îi poate face plăcere prietenului dumitale. Hotărîră să se ducă la domnul Attun. Exupère căzuse în prăpastia în care visase dintotdeauna că va cădea.

Livorno sosi îmbrăcat în costumul lui de duminică, încercînd în mod evident să-l pună în inferioritate pe Exupère prin eleganţa de antropoid exhibiţionist : cămaşă de culoarea homarului, fular mov, batistă înfiorător de nostimă în buzunarul de la haină, de un verde-pal, pantofi de piele albă cu incrustaţii de piele albastră şi cu tocuri foarte înalte. Exupère putea fi pus uşor în inferioritate : era totdeauna prost îmbrăcat, chiar cînd avea un costum nou, pentru că *nu ştia să cumpere.* Era nehotărît, se temea că se face ridicol, că răpeşte prea mult timp vînzătorului, că ia ce nu trebuie ; şi întotdeauna abia după ce ajungea acasă, cu pachetul sub braţ, îşi dădea seama că vestonul nu putea fi îmbrăcat, că pantofii îl răneau, că impermeabilul era prea strîmt.

Îi arătă repede lui Livorno cărţile : „Crezi că voi lua pe ele cincizeci de franci ? întrebă el, neliniştit. Livorno, dintr-o ochire, deşi nu avea nici o şcoală, îşi dăduse seamă că valorau mai mult, şi dealtfel Attun oferea preţuri destul de mari. „E prea tîmpit, asta depăşeşte orice închipuire. Îşi merită nenorocirea cu vîrf şi îndesat."

— Sînteţi un mare şmecher, îi spuse el lui Exupère, bătîndu-l pe umăr (dispreţul îl făcuse familiar). Ţineţi-vă tare, şi veţi obţine mult mai mult.

— Mulţumesc, spuse Exupère. Rostise cuvîntul fără voia lui.

— Nu vă simţiţi cumva nefericit ? îl întrebă Livorno după un moment de tăcere, cu o perfidie înspăimîntătoare. Exupère se prefăcu a nu înţelege :

— Nefericit ?

— Da, moralmente.

— N-am nici un motiv să fiu nefericit moralmente ! rosti Exupère cu violenţă, dar fraza îi făcuse foarte rău.

Domnul Attun îi primi în încăperea din spatele prăvăliei, încăpere plină de fiole (Exupère îşi imagină că, sub etichete false, conţineau un preparat pentru provocarea avortului). Exupère îşi întinse marfa, pe care domnul Attun o cercetă. Domnul Attun propuse un preţ. Exupère se tîrgui, în timp ce-şi amintea de o frază a lui Colle : „Eu nu mă tocmesc niciodată. Las asta pe seama mitocanilor". Atunci Livorno, cuprins dintr-o dată de furie la gîndul că un *pataouète* (algerian) s-ar putea lăsa jupuit de bani de un *francaoui,* îi vorbi droghistului în arabă, în şoaptă, apoi, renunţînd şi la această precauţie, îi strigă în franceză : „Las-o baltă !" Exupère scoase cîteva cărţi de istorie în limba franceză, apoi un Amiel, un Tocqueville, un Taine. Livorno îi spuse cu dispreţ :

— Oh ! citiţi cărţi dintr-astea din care nu se pricepe nimic. Vai, ce prostie !

Invidia lui faţă de Exupère, invidie care dăinuia de multă vreme, invidie existentă încă din prima zi, izbucneşte astfel odată cu grosolănia sa, cu dispreţul său faţă de orice intelectual, faţă de orice

francez, față de cel care nu are bani, şi cu bucuria de a-l insulta în public, de a-l insulta în fața unui compatriot, fără nici un risc.

Domnul Attun spuse că s-a răzgîndit şi nu mai cumpără. Exupère băgă din nou cărțile în mapă. Simți în acel moment tentația oribilă de a-i cere lui Livorno să-l împrumute cu o sută de franci. Nu-i ceru totuşi. Dar pe dată situația se răsturnă. Livorno :

— Mi-ați spus că nu vă interesează cărțile pornografice. Atunci nu vreți să mi le dați mie pe ale dumneavoastră ?

Exupère, beat de abjecție, i le dădu.

Exupère, spirit obscur şi clarvăzător totodată, descoperise la Livorno ceva ce nimeni nu bănuia : o anume complexitate, un element al acesteia fiind candoarea, sau măcar o urmă de candoare (în sensul teosofic al cuvîntului). Acest avorton şmecher, care ar fi dus la bun sfîrşit orice afacere tenebroasă şi infamă ce i-ar fi fost încredințată, avea raza lui de naivitate. Tocmai din cauza acestei naivități Exupère — deşi fusese de multe ori jignit de el — îl iertă, tot astfel cum îi iertă şi pe Saint-Justin şi Colle, pentru alte motive. (Dar poate că explicația trebuie căutată în masochismul său.) Pe Colle avu prilejul să-l mai ierte odată.

Căci îi veni un gînd nebunesc : să-i scrie o scrisoare supremă lui Colle, care nu-i răspunsese la două scrisori, dar care îi datora patru sute de franci.

De data aceasta nu mai şovăi : cînd te vezi cu spatele la zid, n-ai încotro şi te sprijini de el. Îi spusese totdeauna : „Dragul meu Manoussié". Trebuia oare să-i scrie acum pentru prima oară : „Dragul meu prieten" ? Ar fi fost josnic şi *cusut cu ață*

albă. Totuşi i se adresă în acest fel. Căci era cu adevărat încolțit. Şi cînd văzu scris „Dragul meu prieten", se simți chiar puțin emoționat : „Aşadar am un prieten !" Trimise scrisoarea recomandată.

Dragul meu prieten,

Ți-am scris de două ori, dar nu mi-ai răspuns. Lucrul mi s-a părut de neînțeles, dar l-am acceptat : *fantasia !* Şi ce altceva am făcut eu toată viața decît să accept ?

Dar de data asta nu te mai întreb doar ce faci, ci trebuie să-ți adresez o cerere care pentru mine e vitală. *Am nevoie* să-mi trimiți cît mai curînd cei patru sute de franci pe care ți i-am împrumutat. Inutil să-ți spun cum am ajuns aici. Am înțeles, în sfîrşit, că nu te-am interesat niciodată.

Crede-mă că sînt silit să-ți scriu această scrisoare, de care mi-e ruşine, numai pentru că am o nevoie absolută de bani.

Iartă-mă şi îți mulțumesc.

Al dumitale...

Lăsă să treacă o zi şi se duse la post-restant : nimic. Îşi spuse că într-o bună zi va trebui să-şi dea adresa pentru scrisori la Venturi, căci nu mai putea îndura privirea uimită a funcționarului, mereu acelaşi, care de o lună îl vedea venind şi plecînd fără să fi primit o singură scrisoare. În ziua următoare veni din nou. Sfîşie aproape plicul ce i se întindea şi scoase din el un mandat de patru sute cincizeci de franci. Găsi şi o carte poştală ilustrată în culori (inevitabila fată care aduce apă de la fîntînă), pe

care erau scrise aceste rînduri : „Viaţa e frumoasă. Gagici cîte vrei. Pe curînd. Prietenul tău."

Colle îi înapoia ceea ce-i datora, şi chiar mai mult, şi fără întîrziere. Era un peşte de clasă mare. Era un bădăran — era inconştient mai curînd — dacă putuse să răspundă : „Viaţa e frumoasă" la scrisoarea pe care o primise, dar era un bădăran cu suflet. „Gagici cîte vrei" : puţin îi mai păsa lui Exupère de gagici. „Pe curînd" : ce voia să însemne asta : „Pe curînd" ? Era formula convenţională cu care vrei să scapi de cineva ? Sau Colle îl anunţa că se întoarce mai repede decît crezuse ? Ar fi curată nebunie să te duci în Sahara în august şi să te întorci de acolo în octombrie. Şi „prietenul tău", ce însemna „prietenul tău", însemna oare într-adevăr ceva ? Fiindcă locuiseră în acelaşi oraş, nu avuseseră ocazia să-şi scrie scrisori, şi Exupère nu-şi mai putea aminti dacă Colle mai folosise vreodată într-o scrisoare formula „prietenul tău".

În orice caz, „Pe curînd. Prietenul tău" însemna o mare speranţă în cazul că răspunsul de la Paris ar fi fost negativ ; încă o dată, spera. Dacă îl va întîlni pe Colle (cu rîsul şi glumele lui), va fi salvat. Nu avusese niciodată vreo criză gravă atîta vreme cît Colle fusese aici. Alături de Colle va fi salvat de Saint-Justin şi de sine însuşi. Am văzut în *Celibatarii* un bărbat care se duce la fund pentru că nu are nici un fel de relaţii cu oamenii. Aici vedem un bărbat care se duce la fund poate pentru că îi lipseşte un amic căruia să-i poată spune glume deocheate. Exupère nu avea nevoie de un amic cu care să poată vorbi despre Hegel. Dar avea nevoie de un amic căruia să-i poată spune orice tîmpenie i-ar fi trecut prin minte.

Nu trebuie oare să se ducă la domnişoara Rouffignol şi s-o întrebe ce înseamnă acest „Pe curînd" ? Se gîndise adeseori, neprimind nici o veste de la Colle, să se ducă la ea, dar nu trecuse niciodată la fapte. De data asta avea un motiv mai puternic să se ducă s-o vadă. Toată ziua şovăi : Să se ducă ? să nu se ducă ? Îşi spunea : „Din nou abulia mea", tot aşa cum spusese de atîtea ori : „nevroza mea" şi „ulcerul meu". Şi cum spunea, de asemenea : „Sînt un erotoman", pentru că-i plăceau femeile, şi „tabloul meu clinic" în loc de „starea sănătăţii mele". Hotărî să se ducă, şi nu se duse.

Altă veste bună : la bibliotecă Livorno îi făcea mutre, abia îi răspundea sau nu-i răspundea deloc cînd îi vorbea. Ce se întîmplase ? Era mulţumit, dar nu înţelegea ce se petrece. Nu înţelegea că Domnul Saint-Justin aflase de vizita lor la Attun, şi că îi dăduse lui Livorno ordinul pe care Exupère nu îndrăznea să i-l dea.

A treia zi, venind la birou, găsi un plic :

Inspectorul general al Bibliotecilor

Către Domnul Exupère,
Bibliotecar la Biblioteca franco-musulmană

ALGER

Domnule,

Ca urmare a cererii dumneavoastră, vă aduc la cunoştinţă că aţi fost mutat la biblioteca X din Paris, cu începere de la... octombrie 1928. Vă veţi prezenta la noul dumneavoastră post pe data de... octombrie.

Dat fiind că vă plîngeţi în legătură cu sănătatea dumneavoastră, vă veţi prezenta înainte la Centrul psihiatric al ospiciului La Salpêtrière, la serviciul domnului profesor Lauger, în ziua şi la ora pe care acesta vi le va fixa.

Şeful de serviciu de la Biblioteca franco-musulmană unde funcţionaţi în prezent vă va remite un bilet de clasa a doua pentru pachebotul Alger—Marsilia al Companiei generale transatlantice şi un bilet de clasa a doua pentru drumul cu trenul de la Marsilia la Paris.

Inspector general al Bibliotecilor
JULLIOT

Se sprijini de masă şi începu să tremure. Vedea în faţa ochilor centrul psihiatric. Şi era sigur că Saint-Justin ceruse acest consult medical.

Cinci medici în halate albe aşezaţi îndărătul unei mese în formă de potcoavă. La cele două capete ale mesei cîte o infirmieră. Iar el, de cealaltă parte, singur. Şi acest tribunal al Inchiziţiei îi punea întrebări ciudate şi de preferinţă scatologice. Apoi îşi vorbeau între ei în şoaptă. Apoi doi infirmieri cu aere nevinovate ce se aflau puţin în spatele lui, la dreapta şi la stînga — unul era arab — îl apucau brutal de braţe şi îl tîrau pînă la o celulă în care îl închideau. Era închis pentru un an, poate pentru totdeauna, fără nici o speranţă şi fără putinţa vreunui ajutor. Nebunia lui zbura de colo colo izbindu-se de ziduri, ca un fluture negru.

Saint-Justin ceruse acest lucru pentru el, ştiind bine, datorită unei fraze pe care Exupère o rostise în cursul scenei din biroul său, că medicii îl înspăimîntă. Exupère înţelesese asta cînd înţelesese că Saint-Justin voia să-l ucidă, şi că îl ucidea cu un rafinament crud.

Dar Exupère nu-i spusese el însuşi că este nebun ? Cît de rău îi părea acum că nu luptase împotriva nevrozei sale de la bun început, că voise să rămînă la cald în miezul nevrozei sale, al copilului său iubit ! (Găsise asta la pag. 398 din *Introducere.*) Unii bolnavi ambiţioşi îşi ascund boala multă vreme, făcînd un efort susţinut de atenţie şi de fermitate. Unii bătrîni ramoliţi dar vanitoşi îşi ascund multă vreme starea de ramolisment. Se jucase cu focul, se jucase cu nevroza timp de cincisprezece ani, inventîndu-şi-o şi creîndu-şi-o singur, cînd a vrut să scape de război, şi apoi alimentînd-o, complăcîndu-se în ea, modelînd-o. Fusese multă vreme stăpînul acestui joc, apoi jocul îi devenise stăpîn. Făcuse atît de bine pe nebunul încît atunci cînd va striga : „Dar nu sînt nebun !" nimeni nu-l va mai crede. Dealtfel, toţi nebunii spun : „Nu sînt nebun". Şi apoi, era sau nu era nebun ? Nu mai era sigur de nimic, nu mai ştia cine este, după ce atîta vreme exagerase sau potrivise într-un fel anume tot ce exista în el. „Orice s-ar întîmpla, nu vreau să apar în faţa tribunalului psihiatric. Orice, numai asta nu."

Mergea pe străzi poticnindu-se. I se întîmplase de multe ori să se clatine astfel pe străzi, dar atunci îşi spunea surîzînd : „E de ajuns să vreau ca să pot merge drept !" şi pe dată mergea drept. Sau îşi spunea : „E de ajuns să mă iau după fetişcana asta", şi se apuca să o urmărească mergînd drept. De data asta nu mai era acelaşi lucru : dacă trecea pe lîngă el o fată frumoasă, ieşea din starea de transă în

care se afla, se oprea s-o privească, dar nici nu putea fi vorba să se țină după ea. Și cu atît mai puțin să facă ce făcea mai înainte : dacă fata trecea pe trotuarul din față, să traverseze strada ca un nebun printre mașini, spunîndu-și : „O să mă calce vreo mașină. N-are decît, o să mor pentru o femeie... Bravo mie !“ Acum avea un mers nesigur, se oprea uneori la cîte o răscruce, rămînînd multă vreme nemișcat — chiar în plin soare, într-atît nu mai știa bine ce face —, cam ca atunci cînd cugeta multă vreme înainte de a trece la vreo faptă, întrebîndu-se : „E ridicol sau nu ce vreau să fac ?“ Nu se gîndea la nimic, cu maxilarul căzut, aproape de leșin. Apoi își relua mersul, oprindu-se din treizeci în treizeci de metri, ca un om care poartă un geamantan prea greu. Cînd vedea un cerșetor arab culcat pe jos își spunea : „Cred că ăsta sînt eu“. Intră într-o cafenea ca să urineze și își scoase mădularul cînd era încă în sală, mergînd astfel cîțiva metri ; dar nimeni nu observă nimic. Un anume rol juca în toate acestea și starea lui de subnutriție, urmare a economiilor pe care le făcuse la mîncare. Cîndva existase o „copilă pierdută“. Acum există un bărbat pierdut.

Exupère nu se ducea niciodată la biserică. Dar acum se simțea atît de încolțit încît vru să intre într-o biserică ce se afla în apropiere. Ajunse pînă acolo : era închisă. Închisă ca și banca pe care, sleit de puteri, voise să se așeze, în strada Michelet, și pe care scria că este interzis să te așezi. Înțelese. Exupère nu putea nădăjdui în nici un ajutor.

Își aminti de asemeni de o seară, la Paris, cînd cîțiva oameni sunau cu disperare și în zadar la așa-

numita „sonerie a sfintelor taine“ — sonerie prin care este chemat preotul la căpătîiul unui muribund — aflată în vecinătatea unei biserici ; apoi oamenii plecaseră. Dacă vrem să ne întîlnim cu Dumnezeu, să ne întîlnim cu el între patru ochi.

La Venturi află că un pachebot pleacă peste o zi. Se simțea atît de slăbit, încît îl întrebă pe Pulcinella dacă nu cunoaște pe cineva care ar putea să-l însoțească pînă la pachebot ; napolitanul îi spuse că i-l trimite pe fiul său, Paolo, care, lucrînd ca docher, era liber o parte din dimineață și putea veni să-l caute la hotel în ziua plecării.

Cum de nu se moare din deznădejde ? Fără să fii bolnav de inimă, sau de creier, sau de măduva spinării etc., fără să ai vreo suferință fiziologică ? Cum de nu sînt oamenii omorîți ca de un trăsnet doar de sentimentul moral al deznădejdii ? Dimpotrivă, adeseori, cînd ajung pe culmile disperării, ei simt cum prind noi puteri. Se pare chiar că această „putere pe care ți-o dă disperarea“ sau, altfel spus, efortul dezordonat al celui care se îneacă, este un lucru prea bine cunoscut. Exupère, simțindu-se parcă mai înviorat, se grăbi să-și pună în ordine cîteva treburi. Va pleca înainte de ziua cînd trebuia să se întîlnească cu Sanchita, care va veni și va afla că a plecat. Deși era sleit de puteri și nu mai avea decît foarte puțini bani, se duse la hotelul unde se întîlnea cu ea — aflat destul de departe — ca să-i lase o scrisoare cu cîteva cuvinte de rămas bun și o mică sumă de bani. Se duse de asemeni și plăti o parte din restanțele pe care le avea la cîțiva furnizori.

Exupère îi transmise directorului bibliotecii că îl roagă să binevoiască a-l primi a doua zi. Di-

rectorul îi răspunse că-l va primi la ora unsprezece și un sfert. Această vizită era strict protocolară, dar Exupère voia totodată să obțină de la Saint-Justin o scrisoare către Administrația bibliotecilor, prin care acesta să ceară să se renunțe la vizita medicală. În vederea întrevederii își redactă obișnuitele note.

Domnul Saint-Justin, de îndată ce sosi, la ora nouă și jumătate, îi făcu semn să-l urmeze în biroul său ; îi făcu un mic semn cu arătătorul, ca un pedagog care cheamă un licean pe care vrea să-l admonesteze. Dar chiar în clipa cînd intrau, cineva îl chemă de afară. Exupère îl așteptă, în picioare. Saint-Justin se întoarse.

— Puteați să vă așezați. De ce ați rămas în picioare, în mijlocul biroului...

— Din politețe, domnule director...

— Puteați să vă așezați și să vă ridicați cînd intram. Așadar, plecați. Presupun că sînteți mulțumit.

— Sînt mulțumit că scap biblioteca de o prezență nedorită.

— Domnule Exupère, nu începeți iar să fiți umil. Umil și acru. Despărțiți-vă de mine în mod corect.

— Domnule director, dumneavoastră ați sugerat ideea de a fi supus unui examen medical ?

— Da. Mi-ați spus și mi-ați repetat că nu vă simțiți bine. Cînd, acum cîteva zile, v-ați dat aici în spectacol...

— Nu m-am dat în spectacol, murmură jalnic Exupère.

— V-ați dedat în acest birou la manifestări mai mult decît deplasate. Este în propriul dumneavoastră interes ca, ajungînd la Paris, să consultați medici calificați.

— Domnule director, vă asigur că nici din punct de vedere fizic și nici din punct de vedere moral nu mai pot suporta să fiu traumatizat. Și v-am spus că medicii mă înspăimîntă.

— Trebuie să aveți puțin curaj.

— Știți bine că nu sînt curajos. E adevărat că v-am spus că sînt nebun, dar ăsta-i numai un fel de-a vorbi. Nu sînt cîtuși de puțin nebun, domnule director. Dar clima asta...

Ca și cum cuvintele : „Nu sînt nebun“ ar fi declanșat în Saint-Justin o reacție automată, Exupère văzu o lucire aprinzîndu-i-se în priviri, și acea lucire exprima *frică :* Saint-Justin se temea că se află în aceeași încăpere cu un nebun (de la ultima scenă nu se mai găsise niciodată singur în prezența lui). Exupère se simți cît se poate de tulburat la gîndul că îl înspăimîntă — el ! — pe stăpînul său, pe acel „om foarte de treabă“, pe superiorul său ierarhic, pe domnul Saint-Justin. El ! Din nou avu dorința să i se arunce la picioare : „Nu vă temeți de mine ! N-o să vă fac nici un rău !“ Dar nu fu decît o dorință. De ajuns cu aruncatul în genunchi.

Totodată, ca și în timpul celorlalte întîlniri, Saint-Justin evita să-l privească în față. Exupère era din ce în ce mai exasperat. „Dar uită-te odată în ochii mei, ce dumnezeu ! Sînt oare atît de înspăimîntător ? Sau ești atît de ipocrit (cu mine) încît nu mă mai poți privi în față ? Sau poate nu te uiți la mine de teamă ?“ (Totul spus în gînd, bineînțeles.)

— Ați rostit un cuvînt pe care eu nu voiam să-l rostesc, spuse Saint-Justin. Nu sînteți nebun, și cu atît mai bine, căci mi-e groază de bolnavi, dar în ultima vreme ați făcut tot felul de gafe în timpul

serviciului şi v-aţi comportat faţă de mine într-un mod indecent.

— Toate se explică prin clima de aici. O să-mi revin de la sine la Paris, dar numai dacă nu mă duc la La Salpêtrière. Dacă trebuie să mă duc acolo voi înnebuni.

— Şi ulcerul dumneavoastră ?

— E pe bază nervoasă şi se va vindeca la Paris.

Se auzi un zgomot la uşă. Domnul Saint-Justin, ca şi cum ar fi ştiut foarte bine despre ce este vorba, se ridică, se duse la uşă şi o deschise. Exupère îl zări o clipă pe Livorno, care ascultase şi acum se retrăgea.

— Domnule director, vă cer să-mi daţi o scrisoare pentru domnul Huguenin (directorul general al bibliotecilor), prin care să-l rugaţi să informeze spitalul La Salpêtrière că vizita medicală a devenit inutilă.

Spunînd acestea cu o mînă în buzunarul vestonului, îşi înfipsese unghiile în palmă.

Saint-Justin îşi stăpîni un gest de nerăbdare. Dar îşi jurase să renunţe la fraze ca „Nici nu poate fi vorba“, după cum Exupère îşi jurase să renunţe la obişnuitul său „Vă implor“. Spuse calm :

— Nu-mi voi schimba hotărîrea. Această vizită medicală este indispensabilă, atît pentru ceilalţi cît şi pentru dumneavoastră. Consider chestiunea definitiv închisă. E inutil să revenim asupra ei.

Exupère ştia că într-adevăr această chestiune era definitiv închisă. Nu avea în faţa lui, ca în cealaltă împrejurare, un om exasperat, un om mînios. Avea în faţa lui un om care se despărţea de el pentru totdeauna, şi căruia acest lucru îi era indiferent : un om care — cu excepţia primelor zile cînd

se cunoscuseră la Oran — nu-i pusese niciodată vreo întrebare în legătură cu lucrările sale, un om care, acum cînd pleca, nu se întreba cîtuşi de puţin ce se va întîmpla cu el, ce post i se va da, un om care nu făcea nici un fel de urare la despărţire, chiar banală, acestui colaborator atît de setos de căldură omenească, şi care, dacă el ar fi vrut, i-ar fi fost devotat ca un fiu. Exupère nu exista. Saint-Justin se despărţea de el ca şi cum urma să-l întîlnească din nou a doua zi, adică întocmai cum se despărţise de el Colle. Poate că Exupère ar fi trebuit să-şi spună că uneori există tot astfel de despărţiri între bărbat şi nevastă după treizeci de ani de căsătorie, între părinţi şi copii după douăzeci de ani de viaţă comună, şi că aşa e legea vieţii. Că oamenii se despart astfel chiar cînd despărţirea are loc pentru totdeauna, total indiferenţi la moartea unei fiinţe care a trăit aproape o viaţă întreagă alături de ei. Indiferenţi ? Nu numai atît, ci uneori chiar vinovaţi de asasinat moral, aşa cum descoperise el însuşi puţin mai înainte.

Saint-Justin nu părea un catolic prea credincios, totuşi se ducea la biserică. Ah ! dacă măcar i-ar fi spus lui Exupère : „Domnul să vă aibă în pază“, acesta şi-ar fi recăpătat încrederea, ar fi fost copleşit de recunoştinţă faţă de stăpînul său, ar fi simţit cum îi renaşte credinţa în Dumnezeul invocat prin aceste cuvinte ! S-ar fi petrecut în el ceva asemănător cu imboldul creştin pe care-l avusese cu prilejul întîlnirii cu Sophie. Dar nu i se adresase nici un astfel de cuvînt. Viaţa e necruţătoare cu cei slabi.

Exupère îşi spusese adesea, după ce primea vreo lovitură grea : „Cum să mai poţi spera după asta !“ Dar tot el îşi răspundea : „Speranţa este diavolul

însuşi". *Id est!* ea renaşte întruna, în mod diabolic. De data aceasta speranţa murise cu adevărat. Speranţa nu este diavolul însuşi.

De cînd se afla în faţa lui Saint-Justin, era parcă atras de prăpastie: de prăpastia (binecunoscută) *frazei care nu trebuie spusă.* Să spună totul. Slăbiciune extremă. Relaxarea muşchilor de dinainte de moarte: lichidul, materia se scurg. În sfîrşit spuse:

— Domnule director, ştiu că n-ar trebui să vă spun: multă vreme mi-am pus întrebarea dacă aţi transmis într-adevăr cererea mea de a fi mutat.

Faţa lui Saint-Justin se crispă într-un efort violent de a-şi păstra sîngele rece. Iar privirea sa, din nou, aluneca în toate direcţiile, evitînd-o pe cea a lui Exupère.

— Vedeţi că am transmis-o.

Îi mai rămîneau cîţiva metri de străbătut în cădere, înainte de a atinge fundul prăpastiei.

— Recent chiar mi-am pus întrebarea dacă aţi intervenit în favoarea cererii mele de a mi se mări salariul.

— Domnule Exupère, v-am rugat să fiţi corect, acum cînd ne vedem pentru ultima oară. Nu vreţi să fiţi, dar asta nu are nici o importanţă. Da, v-am sprijinit cererea de a vi se mări salariul.

Cuţitul ghilotinei căzuse. Da, într-adevăr, lucrul nu mai avea importanţă. Nici acesta, nici celelalte. Saint-Justin se uită la ceas.

— Îmi cer scuze dacă...

— V-am spus pînă acum de o mie de ori să nu vă mai cereţi scuze. Trebuie să ne despărţim, şi cu cît o vom face mai repede cu atît va fi mai bine.

Saint-Justin se ridică. De data aceasta îi întinse mîna. Exupère şovăi, întrebîndu-se dacă să o întindă

şi el, într-atît îi erau mîinile de îngheţate. Saint-Justin, impasibil, ca de fiecare dată cînd făcea o glumă:

— Bine măcar că nu aveţi temperatură. Cel puţin nu trebuie să luaţi aspirină.

Aventura lor se încheia printr-un sarcasm. Viaţa e necruţătoare cu cei slabi.

În chiar clipa cînd sufletul lui Exupère îşi pierdea într-atît stăpînirea de sine încît acesta lăsa să-i scape cuvintele pe care n-ar fi trebuit să le spună, trupul de asemenea îşi pierduse orice stăpînire de sine şi, ca şi altă dată, simţi o nevoie grabnică de a urina. Totuşi, era doar un avertisment, care nu-l neliniştea peste măsură. Dar brusc, chiar în momentul în care i se dădea a înţelege că trebuie să se retragă, lucrul se întîmplă, cu neputinţă de împiedicat: ca şi frazele care nu trebuiau spuse şi cărora totuşi le dăduse drumul, lichidul ţîşni fără voia lui. Nu mai era nimic de făcut; cu totală placiditate, Exupère simţi cum i se goleşte băşica udului pe suprafaţa interioară a craculului stîng, încet, pînă la ultima picătură, şi fără ca el să facă nici cel mai mic efort pentru a opri curgerea. Îşi privi pantalonul. Urina străbătuse stofa subţire de vară, o pată uriaşă se întindea pe unul din craci de la coapsă pînă la pantof, în timp ce lichidul călduţ îi intra în şosetă şi îi uda călcîiul. Nu avu nici măcar reflexul de fugă, şi rămase nemişcat. Domnul Saint-Justin se repezi spre el ca un tanc, împingîndu-l afară; pe faţă i se citea hotărîrea feroce de a evita cu orice preţ ca scandalul să izbucnească în biroul lui. Afară, indiferent de ceea ce ar mai fi urmat, afară! Şi fără întîrziere!

În cele din urmă, Exupère ieşi. Dezastrul era ireparabil. Nu avea decît acel costum de haine, cumpărat în perioada cînd făcea tot felul de „nebunii", în nădejdea că i se va mări leafa : pe cel vechi îl vînduse unui evreu. Şi a doua zi trebuia să ia pachebotul la ora 11. Să cumpere altul ? Şi-ar fi dat bugetul peste cap, şi apoi cum să se înfăţişeze în asemenea hal la magazin ? Să ia unul cu împrumut ? Dar cine să i-l dea ? Pulcinella ? Pulcinella i-ar împrumuta cu siguranţă, dacă ar avea, un pantalon de-al lui sau de-al băiatului. Dar cum să dea de el la acea oră, cînd nu era la lucru, şi cum să-l caute în starea ruşinoasă în care se afla ? La drept vorbind, această idee, care era totuşi plină de bunsimţ, nu-i trecu prin minte decît o clipă. Singurul său gînd era să se ducă într-un taxi acasă, unde să aştepte pînă cînd i se va usca pantalonul. Dacă la ora cînd pleca pachebotul nu va fi uscat şi în stare acceptabilă... Înaintea lui se deschidea un hău de întuneric.

Ajunse la grădiniţa din preajma universităţii, fără să fi întîlnit pe nimeni şi poticnindu-se în mers, ca şi de cealaltă dată. Acolo se încrucişă în drum cu o studentă foarte frumoasă, care-l privi drept în faţă ; apoi, coborîndu-şi privirea, văzu *acel lucru,* şi ochii ei rămaseră pironiţi pe *acel lucru,* cu o expresie de spaimă. Exupère o depăşi cu cîţiva paşi, şi izbucni în hohote de plîns.

Îşi agăţă pantalonul la fereastra camerei, şi nu coborî să cineze, silit de împrejurări dar şi pentru că nu-i era foame. Trebuia să-şi facă bagajele. Multe mărunţişuri nu încăpeau în geamantan. Le lăsă la hotel, cu indiferenţă. Un singur lucru era important : ca pata să dispară pînă a doua zi dimineaţă.

Din jumătate în jumătate de oră se ducea să cerceteze pantalonul. În izmene sau chiar fără izmene, se întinse pe pat. Îi trecu prin minte să îngenuncheze lîngă pat şi să se roage : „Doamne, fă ca pantalonul să arate cît de cît acceptabil la ora zece ! Doamne, fă ca pantalonul să arate cît de cît acceptabil la ora zece !" Îl opri doar gîndul că nu se cuvine să se roage lui Dumnezeu pentru un pantalon. Doar acest gînd. Dacă ar fi trebuit să spună „Doamne, fă să cîştig la loterie", sau chiar „Doamne, fă ca Francine să-mi cedeze", ar fi făcut-o. Dar pentru un pantalon... nu, nu era cu putinţă. Şi dacă mîine, la ora zece... Să-l roage (mereu trebuie să roage pe cîte cineva) pe patronul hotelului ? Era din ce în ce mai sigur că Venturi îi făcea mutre de cînd îi dăduse o cutie cu ţigări de foi foarte scumpe. Să-i spună lui Paolo (un necunoscut) că nu poate să plece şi să-i ceară un pantalon ? Sau să cumpere unul, după ce se va fi împrumutat cu bani de la Pulcinella sau de la Paolo ? Geniul sordidului, care punea treptat stăpînire pe orice ar fi făcut Exupère, îl stăpînea şi acum, atotputernic.

Se trezi la ora unu noaptea. Pe cît putea vedea la lumina electrică, pata se atenuase. Pantalonul fiind de culoare kaki-închis, dezastrul se observa mai puţin. Puse ceasul să sune la ora patru dimineaţa. La ora patru pata se vedea şi mai puţin. La ora opt aproape dispăruse.

Atunci, în pacea care îl cuprinse, mintea lui avu răgazul să o ia din nou razna. Fusese o nesăbuinţă să creadă că Saint-Justin nu-i sprijinise cererea de mărire a salariului. Cum putuse să creadă aşa ceva ?

Şi cum îndrăznise să i-o spună stăpînului său ? Nu trebuia oare ca înainte de plecare să-i scrie pentru a-şi cere iertare ? Să scrie ? Să nu scrie ? Iată o nouă dilemă. Apropierea plecării îl făcu să uite de noua obsesie.

Paolo urcă la Exupère la ora zece. Şi el semăna cu un *Polichinelle,* dar cu un *Polichinelle* de vreo treizeci de ani : favoriţi, dinţi îmbrăcaţi în aur, bărbie albăstruie. Exupère era atît de emoţionat încît singur ar fi coborît foarte greu scara. Paolo, cu forţa lui de docher îl susţinea cu mîna petrecută pe sub braţ : un nasture sări de la vestonul lui Exupère. În taxi, exuberant şi afabil, Paolo îi arătă lui Exupère fotografiile nevestei şi ale celor patru copii ai săi. Exupère, din adîncul prăpastiei în care se afla, se trezi şi se însufleţi de trei ori, aruncînd priviri înflăcărate către fetele frumoase care treceau ; odată chiar strigă : „O, Doamne, cînd văd asemenea fete !" Străbătînd cheiurile, se uită în jur. Cîţiva poliţişti pălmuiesc zgomotos copiii şi chiar bărbaţii arabi care nu vor să se mai dezlipească de pasageri ; îi lovesc cu cizmele în spate, îi urmăresc cu bastoanele lor lungi. Colacii de salvare sînt încărcaţi de scoici, ca nişte pelerini din Santiago. Pe toate şlepurile fierbinţi, legănaţi de mişcarea valurilor, sub toate prelatele arzătoare, în toate vagoanele care staţionează, docherii arabi dorm, şi dorm şi micuţii văcsuitori, cu capul pe lădiţa lor. Printre bărcile cu nume victorioase, *Audax, Invincible,* este şi una care se numeşte *Prea tîrziu.* Exupère vede toate acestea pentru că le vede pentru ultima oară.

Apoi Paolo, simţind, cu isteţimea sa de italian că lui Exupère îi este frică să se urce în barcă, îl plimbă puţin pe lîngă pupă, îi arată yaulezii ce se cufundă în apă ca să adune bănuţii căzuţi : tot astfel sînt siliţi caii să adulmece obstacolul pe care trebuie să-l sară. Ca şi Saint-Justin la Oran, ca şi soţia uneori visată, Paolo devenise „protectorul". Îl sprijini apoi de-a lungul pasarelei de abordaj, iar Exupère înainta ţinut în picioare cu forţa, ca un condamnat ajuns la capătul puterilor pe care-l duci la ghilotină.

Paolo era prietenos şi plin de bunăvoinţă, ca şi taică-su. Refuză bacşişul generos pe care i-l oferea un om atît de sărac, dar fiindcă acesta insista :

— Ştiţi ce mi-ar face plăcere ? Să-mi trimiteţi un turn Eiffel ca să-l port la butonieră. Pierrot are unul. Vă trimit banii prin mandat.

Paolo îl părăsi şi rămase o clipă pe chei făcînd gesturi largi de prietenie, la care Exupère răspundea cum putea : inima îi dădea ghes, dar mîna nu găsea puterea să se ridice.

Paolo, silit să se întoarcă la lucru, plecă, şi Exupère rămase singur. „Fiţi curajos. — Ştiţi prea bine că nu pot fi curajos."

Pe carena bărcilor de salvare era scris cîte persoane puteau transporta fiecare.

Privi acest oraş, pe care-l urîse şi pe care acum îl părăsea, şi faptul de a-l părăsi îl făcu să se simtă nenorocit. Soarele se înălţase pe cer şi razele lui cădeau aproape vertical peste Alger. Jos, o bandă cenuşie regulată, monocromă : imobilele cu cinci etaje, făcute parcă din alveole, de pe chei. Mai sus, o bandă pestriţă : casele oraşului francez, zvîrlite la întîmplare, iar sus de tot, o creastă de zăpadă orbitoare : casele din Casbah. Totul se preschimba miraculos ca într-o poveste : aici fusese fericit. Aici petrecuse acele nesfîrşite seri de vară împreună cu

Colle, în strada Bab-el-Ued, mîncînd pe trotuar „momiţe de ţap“ şi bînd rachiu de anason ţinut la gheaţă. Aici sărutase coapsele Sophiei, Sophie ca o rază de lumină, care luminase întreg oraşul. Aici o cunoscuse pe Sanchita, care se bucura făcînd dragoste mai curînd pentru ea decît pentru el, dar care făcea totuşi atît de bine dragoste (pentru ea). Aici întîlnise — totul e atît de derizoriu ! — acele două făpturi fruste şi ridicole, dar binevoitoare cu *adevărat* şi totdeauna gata să-l ajute : Paolo şi tatăl lui, care cu siguranţă i-ar fi împrumutat un pantalon. Şi îşi repeta acum aproape întocmai ceea ce gîndise cînd bătrîna slujnică spaniolă îi spusese că este mulţumită de el. „O vorbă, doar o vorbă...“ Uneori asemenea vorbe i-au fost spuse, dar nu-l mîngîiaseră, fuseseră prea puţine ; şi tocmai acest puţin îl sfîşia acum ca o dulce melancolie.

Cînd începu să se mişte, pachebotul scoase un ţipăt prelung, care, auzit de aici, din apropiere, era mai curînd un urlet. Atunci Exupère începu să urle şi el. Era întocmai — doar că mai puternic — urletul pe care-l scosese pe scara universităţii, cînd cineva îl auzise şi îi aruncase o privire înspăimîntată : acelaşi, dar mai prelung : „Muuuuuu !“ Urletul lui se confunda atît de bine cu cel al sirenei încît nimeni nu-l luă în seamă. Urla a moarte ; moartea a ceea ce era el şi moartea a ceea ce urma să-l întîmpine.

Sirena încetă, şi odată cu ea încetă şi el să mai urle. Voi să mai privească odată oraşul care se zărea tot mai şters. Între lungile dîre luminoase ale clădirilor de pe chei, scuarul Bresson era ca un smoc de păr negru între coapsele unei femei. Vasele din port străluceau în culori vii, lucioase ca un tablou dat

cu lac ; prin faţa lor zburau pescăruşi cu contururi incerte, ca nişte bucăţi de hîrtie stîrnite şi împrăştiate de vînt ; şlepuri treceau încărcate cu arabi, negri din cap pînă în picioare, umbre ale Acheronului, călători ai infernului ; şi mici şalupe, agitîndu-se şi dîndu-şi importanţă ca nişte javre obraznice, se profilau, într-o învălmăşeală de tonuri cenuşii, pe suprafaţa sclipitoare şi parcă modelată cu ciocanul, a apei străbătute de curenţi inexplicabili. Privi acest port cu mişcări lente, atît de calm, dar care îşi trăia viaţa atît de puternic, o viaţă atenuată şi încetinită de distanţă, şi această mare atît de umană. Apoi încetă să mai privească : era prea greu de îndurat. Se uită spre largul mării, cu desăvîrşire imobil, care părea a fi atins acea putere supremă ce face inutilă mişcarea ; era atît de imobil încît semăna cu un vast teren de patinaj, iar peste el se perindau umbre de nori, ca nişte insule imateriale. Şi toată acea linişte îl înspăimîntă, şi nu mai voi să privească marea. Nu mai voia decît să rămînă singur cu cel mai mare duşman al său : cu el însuşi. Coborî de pe punte agăţîndu-se de rampă şi intră în cabina lui, aşa cum ai intra în propriul tău mormînt. Pe zid erau afişate instrucţiuni despre felul cum trebuie folosite centurile de salvare. Era inutil să le citească de vreme ce tot nu vor funcţiona.

În acest moment i se impuse cu violenţă o idee. Să rămînă, să le ceară să coboare pasarela dacă au ridicat-o. „Au ridicat-o oare ?“ Dar ar trebui să dea un ordin ! Şi ce ordin ! El ! Se vedea mai curînd aruncîndu-se la picioarele căpitanului : „Vă implor, domnule căpitan ! Domnule director ! Sînt nebun, ştiu bine că sînt nebun. Chiar dacă mi s-ar prescrie un tratament psihanalitic la Paris, acum e

prea tîrziu.“ Inhibiţia îl paralizează. Poate încă n-au ridicat pasarela. Dar peste o clipă o vor ridica. În acest caz le-ar putea cere să o coboare din nou. Nu e în stare de nici un gest. Din răsputeri aşteaptă clipa cînd vaporul va porni, cînd soarta lui va fi definitiv hotărîtă, cînd nu va mai trebui să vrea. „De-ar porni odată ! De-ar porni odată ! Încă aş mai putea să rămîn. Peste cinci secunde va fi prea tîrziu.“ Pachebotul a pornit. E prea tîrziu. „Sînt nebun, sînt nebun.“ Acum pune stăpînire pe el o altă idee, o altă spaimă. Marea, înspăimîntătoarea mare. Pachebotul se va scufunda.

EPILOG

> De ce sîntem atît de neîndurători cu frica ? Lucrurile de care ne temem se întîmplă pînă la urmă totdeauna.
>
> **Malatesta, actul III, scena III**

Într-o după-amiază din luna octombrie a anului 1928 coboram pe strada Vivienne către Bursă cînd am avut senzaţia că un personaj de sex masculin, care venea din sensul opus şi mă depăşise, se oprise, se întorsese din drum şi mă urmărea de cîtva timp. Mi-am închipuit că am de-a face cu unul dintre acei indivizi indiscreţi care abordează pe stradă autorii mai mult sau mai puţin cunoscuţi. „Oh ! domnule, vă admir atît de mult ! — A da ? ce-aţi citit din ce-am scris ? — N-am citit nimic, dar v-am văzut adeseori fotografia în cutare ziar.“ Omul mi se adresă în cele din urmă. Am recunoscut pe unul dintre bibliotecarii de la biblioteca X. (din Paris), pe care îl consultasem în urmă cu cinci ani, pe vremea cînd scriam *Jocurile Olimpice*, în legătură cu arheologia greacă.

Avusesem împreună două discuţii, de vreo douăzeci de minute fiecare, care mă interesaseră.

„Îmi permiteţi să vă însoţesc cîţiva paşi ?“ Omul se metamorfozase, ca oamenii aceia pe care i-ai lăsat sănătoşi şi îi regăseşti condamnaţi la moarte, cu adevărat de nerecunoscut. Faţa parcă i se lăbărţase,

purta o haină mototolită şi o cămaşă murdară ; un nasture de la veston îi lipsea, precum şi micul inel de piele prin care se trece capătul curelei, astfel încît aceasta atîrna foarte mult, aşa cum li se întîmplă uneori copiilor. Cînd spuse „nevroza mea", adresîndu-se unui om cu care nu discutase decît pe teme erudite, şi doar vreo patruzeci de minute în toată viaţa lui, am înţeles că în faţa mea aveam nu numai un om sărac ci şi un om bolnav.

Sosise la Paris de patruzeci şi opt de ore, după ce petrecuse douăzeci de luni în Algeria. Clima îl distrusese, spunea el. Îmi vorbi de un ulcer. L-am întrebat dacă şi-l îngrijea. Mi-a răspuns că da. Cînd i-am spus că peste o săptămînă plec în Maroc, m-a privit cu mirare.

I-am propus să ne oprim într-o cafenea aşezată în locul unde strada Bursei se întretaie cu piaţa Bursei. Îi trebui un timp anormal ca să se decidă ce să comande. O cafea ? Un sirop de mentă ? O cafea cu lapte ? Nu era în stare să aleagă ceva şi am văzut că va trebui să comand în locul lui. Se hotărî în cele din urmă pentru un pahar cu lapte şi cornuri. Chelnerul, pierzîndu-şi răbdarea, plecase. Acest lapte şi aceste cornuri — alimente hrănitoare — comandate la ora două după-amiază, îmi întăriră convingerea că aproape nu mîncase de prînz ; după felul cum îi mirosea răsuflarea îmi putui da seama că tot prînzul lui fusese alcătuit din conţinutul unei pungi de cartofi prăjiţi. Îi văzui şi unghiile negre, manşetele mototolite şi murdare ieşite prea mult din mîneci, cravata pătată de sosuri.

Nu se aşezase lîngă mine, ci departe, pe banchetă, cît mai departe cu putinţă parcă — la mai bine

de un metru —, chircit într-un colţ, ca şi cum s-ar fi temut că mă contaminează. Îmi istorisi în linii mari povestea lui, pe care eu v-am relatat-o mai amplu. L-am întrebat care era de fapt în prezent situaţia lui administrativă şi financiară. Am înţeles uşor că răspunsul său : „Mi-ar cere prea mult timp să vă explic" însemna de fapt : „Sînt incapabil să vă explic". N-am văzut însă că nu izbutea să se menţină în viaţă decît pentru că nu înţelege nimic din situaţia lui. O asemenea absenţă, cînd viaţa însăşi era în joc, mă înspăimîntă pentru el. Din acest moment am înţeles ce înseamnă acea faţă imobilă : era faţa unui om care a perceput un semnal de alarmă, care ştie că zilele îi sînt numărate şi care nu se mai poate gîndi decît la asta.

— Dar nu cunoaşteţi pe nimeni la Paris ?

— Nu, pe nimeni. Sau numai oameni pe care nu vreau să-i revăd. Omul care nu are bani este blestemat. Omul care suferă de o boală nervoasă este blestemat. Ca şi omul care iese din închisoare, ca şi omul care are un fizic hidos. Eu sînt de două ori blestemat. S-ar uita la mine aşa cum te uiţi la un lepros, şi ar avea dreptate. Dealtfel ştiţi prea bine că totdeauna în împrejurările grave lumea te părăseşte. Fiecare ştie cuvîntul pe care ar trebui să-l spună ca să te salveze, dar nimeni nu-l spune, şi nici nu ţi-l va spune.

— Sîntem părăsiţi de prieteni, de ai noştri, de cei mai apropiaţi. Dar adeseori sîntem ajutaţi de necunoscuţi, şi mai ales de necunoscute.

Spusesem asta referindu-mă la experienţa mea. Nu mă gîndisem că pentru el eu eram unul dintre acei

necunoscuţi. Prin această frază păream a-i spune că poate conta pentru totdeauna pe ajutorul meu.

Totuşi nu părea că aşteaptă ceva de la mine, avea chiar o înfăţişare liniştită, şi tocmai această insensibilitate opacă faţă de situaţia lui catastrofală (după părerea mea) mă înspăimînta mai mult decît orice pentru el. Inepuizabilele rezerve de curaj existente atît la bărbat cît şi la femeie, în cazul lui nu mai intrau în joc ; în joc intra numai disperarea : „Sînt dincolo de orice".

— O barcă se numea *Prea tîrziu*. Nu se mai poate face nimic pentru mine, spuse el în chip de concluzie, dealtfel cu un glas cît se poate de liniştit.

Am vorbit despre Algeria, şi trecu brusc de la tonul unui disperat la cuvinte lucide şi inteligente. Ideile politice şi sociale pe care mi le dezvolta în legătură cu Algeria — pesimiste din punctul de vedere francez — erau cele ale unui om care vede lucrurile limpede, după cum cunoştinţele sale asupra atletismului grec dovedeau că mă aflu în prezenţa unui om cultivat, cu atît mai mult cu cît antichitatea nu era specialitatea lui. Cînd îmi spuse că pe un anume stadion, într-o anume epocă, atleţii nu aveau voie să se întindă pe nisip pentru ca femeile să nu aibă gînduri neruşinate văzînd forma feselor lor imprimată în nisip, expresia feţei i se schimbă cu totul, rîse în hohote, şi am simţit că atunci cînd era vorba de femei putea deveni alt om. M-am gîndit să-l invit la masă săptămîna următoare. Dar m-a oprit amintirea unei alte mese luate la restaurant odinioară cu un biet intelectual de cea mai bună calitate, dar atît de distrat încît a trebuit să-i spun eu să-şi scoată impermeabilul cînd s-a aşezat la masă. Mi-am amintit cum apuca cu mîna osul plin de sos şi cum îl sugea spre spaima celorlalţi meseni, şi cum nici măcar nu-şi desfăcuse şervetul, pe care a trebuit să-l mototolesc eu pe ascuns, pentru ca chelnerul să nu-şi închipuie că nu ştie la ce foloseşte acest obiect. În cele din urmă am renunţat să-l invit pe Exupère, dar i-am propus să ne întîlnim peste o zi, în acelaşi loc şi la aceeaşi oră. Am continuat să facem glume în legătură cu atletismul la greci. Observasem că atunci cînd surîdea, faţa lui degradată oribil de nefericire căpăta o expresie tinerească şi aproape plăcută. Am încheiat rîzînd o conversaţie care începuse pe un ton lugubru ; asta m-a făcut să mă gîndesc la copiii care trec pe neaşteptate de la rîs la plîns, şi invers. Cînd îşi apleca puţin capul înainte, nu i se mai vedea decît nasul, destul de mare şi puţin deformat, care nu-l avantaja. Cînd rîdea însă, îşi răsturna capul pe spate, şi nasul nu i se mai vedea ; i se vedeau în schimb dinţii, sănătoşi şi albi, care salvau întreaga faţă.

— Am moralul foarte scăzut, îmi spuse pe un ton atît de vesel încît aş fi crezut că glumeşte dacă n-aş fi ştiut cele arătate mai sus.

În stradă am observat că se clătina pe picioare în timp ce mergea.

— Şchiopătaţi puţin ?

— Nu. Mă prefac.

De data aceasta am crezut cu adevărat că glumeşte. Mai tîrziu am avut o îndoială. Şi dacă totuşi se prefăcea că şchioapătă ?

La despărţire avea o privire dureroasă, deşi cu cinci minute mai devreme rîdea în hohote.

Cum, în cursul conversaţiei apăruse o pauză, îmi spuse :

— Nu ştiţi de unde aş putea cumpăra un turn Eiffel ?

— Un turn Eiffel ?

Îmi spuse pentru cine. I-am spus la nimereală că la Bazar de l'Hôtel de Ville şi în prăvăliile din partea de jos a turnului se vînd fără îndoială asemenea amintiri.

M-am dus fără nici un entuziasm la întîlnire. Luasem cu mine o mică sumă de bani pe care voiam să i-o dau dacă lucrurile ar fi decurs în aşa fel încît să justifice un asemenea gest.

De data aceasta mirosea oribil a supă. „Ce aţi mai făcut ?" Pomeni de La Salpêtrière. „Dar de ce nu vă duceţi acolo ?" — „Mă voi duce cînd nu voi mai avea deloc bani. Îmi vor da fără îndoială vreun ajutor." Îmi descrise ceea ce socotea el că-l aşteaptă dacă se înfăţişează la ospiciu.

Fusesem „convocat" cu un an în urmă de către un spital parizian de acelaşi gen, şi convocarea nici măcar nu menţiona pentru ce. Eram tînăr, şi am avut inocenţa de a mă duce, fără să mă informez despre ce era vorba. Am fost condus într-o sală şi în faţa unui spectacol care arăta aproape aşa cum şi le imaginase Exupère. Medici şi infirmiere, un Sfînt-Oficiu în halate albe, iar eu, singur, de cealaltă parte a unei mese, silit să răspund de delictul de a fi contribuit — prin cuvintele mele — la nebunia unei fete spitalizată acolo, pe care abia o cunoşteam, şi încă la modul cel mai „corect", datorită unor scrisori pe care mi le scrisese.

Mi-au pus întrebări despre unele fraze din cărţile mele : „Ce am vrut să spun prin asta ?" Nu mai

ştiam, după atîţia ani, şi fără să mi se dea contextul. Simţeam că acest „Nu mai ştiu" era suspect, semn de rea-voinţă, poate chiar „insultă adusă tribunalului", şi că, treptat, din martor deveneam inculpat. Am plecat de la spital cu un sentiment de mare uşurare, cu conştiinţa că puteam să o păţesc urît, şi cu hotărîrea, pe care n-am respectat-o, de a nu mai avea relaţii literare cu domnişoare necunoscute.

„Feriţi-vă să mai faceţi legături, domnule de M.", îmi spuse pe un ton înţelept unul dintre medici, la plecare. Dar ce-ar fi viaţa, dacă ne-am feri să facem legături ?

Şi admiram darul domnului Exupère de a-şi imagina atît de bine ceea ce eu cunoscusem din experienţă : aproape îţi venea să crezi că are acea capacitate vizionară care îl tulbura la alţii, după cum reieşise din povestirea sa.

Totuşi, cum puteam să nu-l sfătuiesc cu insistenţă să se ducă la La Salpêtrière ? Altfel ar fi fost revocat din post, şi fără drept de pensie, din cîte înţelesesem. Şi în acest caz...

Să fac ceva pentru el ? Dar începusem să fiu ceea ce am vrut să fiu şi ceea ce sînt : un om care, pentru a-şi pune la adăpost de orice ameninţare plăcerile şi munca, adică timpul necesar lor, sacrifică totul, şi în primul rînd „relaţiile ce trebuie stabilite" şi „contactele ce trebuie menţinute". Numele meu, atunci ca şi acum, nu avea nici o greutate : şi dacă uneori aveam remuşcări că procedam astfel încît nu eram în măsură să aduc nimănui nici un fel de serviciu, mă justificam spunîndu-mi că nu puteam să-mi aduc cel mai mic serviciu nici chiar mie în-

sumi. Nu cunoşteam pe nimeni din conducerea bibliotecilor şi nici un medic important ; dacă mi s-ar fi întîmplat mie însumi ceva neplăcut, aş fi fost la fel de dezarmat ca şi Exupère. Dădeam ceea ce puteam da : o mică sumă de bani. A da bani este adesea un semn de egoism : e un mod de a scăpa în cele mai comode condiţii de îndatoririle cărora vrei să li te sustragi. Poate fi şi soluţia spiritelor suprem absente, care nu pot da nimic altceva.

Dar să spunem totul pînă la capăt. Nu o sumă mică trebuia să-i dau. Dacă voiam ca domnul Exupère să aibă o şansă de a se vindeca, trebuia să iau pe seama mea, pe de-a-ntregul, întreţinerea lui, şi chiar din acea clipă, şi pentru o perioadă incertă şi, probabil, nelimitată. Voiam sau nu să fac asta ? Trebuie să fiu brutal : nu voiam. Pascal scrie următoarea frază (pe care o citez cu aproximaţie) : „Oamenii sînt împovăraţi, încă din copilărie, nu numai de suferinţele lor, ci şi de cele ale prietenilor". Dar fiinţele mor pentru că nu au bani, sau pentru că prietenii nu vor să le dea banii de care ar avea nevoie ca să supravieţuiască. Domnul Exupère nu-mi era prieten şi nici măcar cunoştinţă apropiată. Să privim lucrurile încă şi mai în adîncime. În întregul univers mor fiinţe pentru că nimeni nu vrea să dea banii trebuitori pentru ca acele fiinţe să poată fi cu adevărat îngrijite. Sîntem cu toţii nişte asasini : „părăsire de persoană aflată în pericol" (mult aş vrea să ştiu cum poate fi aplicată această lege altfel decît în chipul cel mai arbitrar). Exupère crezuse că domnul Saint-Justin era asasinul său. Dar şi eu, abandonîndu-l în situaţia în care se afla, eram asasinul lui. Şi dumneata, şi eu, vom fi

fără îndoială asasinaţi la rîndul nostru, nimeni nu va face *cu adevărat* tot ce trebuie ca să nu murim. Iată cum stau lucrurile.

Exupère ar fi avut nevoie, aşa cum am mai arătat, de un strop de fericire. „Lazăre, ridică-te din mormînt şi umblă." Să precizăm : sănătatea lui Exupère ar fi fost mult ameliorată dacă ar fi primit o sumă substanţială ; să spunem : o sută de mii de franci, la valoarea lor din acea epocă. Şi Exupère ar fi fost ca şi vindecat, dacă ar mai fi primit încă o sută de mii de franci, o lună mai tîrziu. Spunem aceste lucruri tocmai fiindcă sînt dintre acelea care nu se spun. Ele „şochează" ; şi apoi nimeni nu vrea să ştie că ar fi de ajuns să bagi mîna în buzunar... Şi nu e vorba aici de bani pe care Exupère să-i fi cîştigat cu sudoarea frunţii, ci de bani care să-i fi căzut din cer. Un bilet de loterie, sau chiar o lucrare de erudiţie pe care s-o fi scris cu plăcere, şi care i-ar fi fost comandată de o persoană generoasă ce lucrează cu „negri" ; sau orice altceva care i-ar fi putut dovedi că e capabil să scoată bani de la ceilalţi, sau cel puţin că e iubit de zei. Şi asta l-ar fi vindecat, fiindcă boala lui, de fapt, era umilinţa. Acelaşi lucru se poate spune şi despre sinucidere. Cîţi oameni care s-au sinucis — *şi nu pentru bani, ci cel mult determinaţi de o situaţie în care banii joacă un rol foarte mic* — nu ar fi făcut-o, dacă în momentul fatal ar fi primit o sumă de bani !

Plecam spre un pămînt al Islamului unde nebunii sînt consideraţi pe jumătate sacri şi veneraţi ca atare. Şi eu însumi îi respectasem totdeauna pe nebuni, pe săraci, pe bolnavi, pe puşcăriaşi, fie şi numai pentru că imaginaţia mă ajuta să mă pun în locul altora, pentru a nu invoca şi alte raţiuni, de

ordin afectiv. Am fost ţinut în braţe la botez de către unul dintre săracii parohiei Saint-François-Xavier, conform unei vechi tradiţii la care tata ţinea mult (dar în registrul bisericesc figurează ca naş unul dintre unchii mei : un sentiment delicat i-a interzis tatii o atitudine excesivă). În legătură cu mila, toate religiile au secretat o imensă vorbărie în jurul a ceea ce era esenţial, şi pînă şi în rugăciuni, pe care — spre binele acestor religii — oamenii inteligenţi n-ar trebui să le cunoască, căci acestea îi îndepărtează de ele în loc să-i apropie. În toate, esenţialul îl constituie sau ar trebui să-l constituie mila ; mila şi nimic altceva. Lucrul cel mai convingător pe care l-am citit în această privinţă este o frază (doctrinală ? nu cred) din religia musulmană, care în traducere este cam aşa : „Cel care va fi dat un strop de apă unui cîine va fi mîntuit". Cu asta totul a fost spus. Într-o zi din luna februarie a anului 1925, la Marsilia, părăsind Franţa pentru zece ani de viaţă nomadă aproape neîntreruptă, scrisesem în Carnetul meu de atunci următoarele : ...„În aceste zile cînd credeam că totul ar putea fi soluţionat prin milă". Nici ideea şi nici exprimarea ei nu erau neobişnuite, şi n-aş avea nici un motiv să citez această frază dacă nu aş arăta şi împrejurările în care am simţit nevoia să o scriu. Plecam într-un elan de bucurie, liber de orice legătură, şi avînd de partea mea tinereţea, insolenţa, „mijloace băneşti", un renume literar asigurat. Dar cum ar putea oare mila să soluţioneze totul ? Oamenii continuă să sufere acolo unde nu sîntem. Şi apoi, chiar dacă am fi acolo, cît de vrednică de milă ar fi mila noastră ! S-a petrecut cu

mine un lucru ciudat, pe care mulţi bărbaţi aparţinînd noii specii îl vor socoti regretabil ; mai ales în război, şi aproape numai acolo, am ştiut să-mi realizez mila, aproape în cotidian, astfel că războiul a rămas pentru mine — după cum am scris în *Cîntul funebru* — „cea mai înduioşătoare experienţă omenească pe care am trăit-o". Sub obuze l-aş fi purtat pe Exupère, rănit, pe umeri, pentru a-l duce la adăpost. În strada Vivienne rezolvam totul printr-o pomană şi îl lăsam pradă agoniei lui. Iată unde duce botezul şi stropul de apă dat cîinelui.

S-a întîmplat însă ceva care avea să joace un rol însemnat în cele ce vor urma, şi s-a întîmplat anume parcă spre a-mi dărui acea frumoasă „conştiinţă împăcată cu sine", atît de suspect descoperită astăzi.

— Dar dacă nu încercaţi să vă limpeziţi situaţia, ce faceţi toată ziua ?

— În prima zi m-am dus să mă reculeg la Moschee. Am fost uluit de graba dispreţuitoare şi plină de ură cu care ghidul marocan îi trata pe turişti, căci nu găsesc alt cuvînt pentru a-i numi pe cei cîţiva indivizi abrutizaţi care se tîrau împreună cu mine pe urmele lui. Aş fi vrut să-i spun : „Ştii, eu nu sînt ca ei". După asta am fost la Notre-Dame-des-Victoires. Voiam să stau puţin jos, să-mi înalţ gîndurile, să îngenunchez poate. Abia după două ore mi-am dat seama că nu făcusem altceva decît să trec pe acolo, că nu mă aşezasem şi nici nu îngenuncheasem...

— Şi de ce la Notre-Dame-des Victoires ?

— Pentru că sînt un învins.

— Nu sînteţi un învins, dar chiar dacă aţi fi în faţa oamenilor, în faţa lui Dumnezeu aţi fi bine primit. Sînteţi credincios ?

— Nu cred în Dumnezeu, dar îl iubesc din cînd în cînd.

Nu puteam şti că Dumnezeu şi Islamul se confundau în sensibilitatea lui Exupère datorită unei fraze a Sophiei, care îl emoţionase puternic.

Îmi vorbi despre biserica pe care o găsise închisă, la Alger, într-o seară cînd se simţea nefericit. Îmi mărturisi că de fapt nu fusese prea nemulţumit, deoarece se temea (era destul de tîrziu) să nu fie închis din greşeală înăuntru pentru toată noaptea : înspăimîntător !

— V-aţi fi rugat. Ar fi fost un prilej minunat.

— Să mă rog pentru cine ?

— Pentru dumneavoastră. Oricît de puţin aţi crede, aveţi mare nevoie să vă rugaţi.

— N-ai dreptul să te rogi pentru tine cînd nu te rogi pentru ceilalţi.

— V-aţi putea poate ruga pentru ceilalţi.

— Nu-i iubesc îndeajuns.

— Socotesc că este cu atît mai preţios să te rogi pentru ceilalţi cu cît ceilalţi îţi sînt mai indiferenţi. Vă spun asta la întîmplare... Nu sînt teolog.

Doi necredincioşi înaintau către flăcările care scriu undeva „cuvintele amăgitoare pe care nimeni nu are îngăduinţa să le rostească". Am avut prudenţa să mă opresc.

— Îmi spuneţi că sînteţi aici de cinci zile. Aţi putea folosi aceste zile...

— Iau autobuzul şi rămîn în autobuz toată ziua. Merg oriunde. Cînd ajung la capăt, iau înapoi acelaşi autobuz sau mă urc în altul.

— Cred că vă costă mult.

— Nu plătesc, sau plătesc foarte rar. Controlorul crede că am plătit ; totul e să i te uiţi drept în ochi. Trebuie să ştii să faci asta, dar eu ştiu. Am petrecut ore întregi prin autobuze fără să plătesc. Aveam la Alger un prieten care nu-şi plătea aproape niciodată locul în tramvai.

— Locuiţi tot la hotel ?

— Nu, de două nopţi dorm la Armata Salvării.

Or, în timp ce spunea aceste cuvinte, mi s-a părut că surprind în ochii lui o sclipire de ironie. Şi pe loc m-am gîndit : „Nu-i adevărat, şi dealtfel ar fi *de neînchipuit.* Spune asta ca să mă înduioşeze şi ca să-mi poată cere bani". Ceea ce îmi spusese despre plimbările lui cu autobuzul îmi displăcuse.

„Este un om de valoare care a decăzut, şi într-un mod incredibil. În privinţa asta sînt sigur. Dar s-ar putea să fie şi un mincinos." O atmosferă uşor înveninată se strecurase între noi, care avea să dăinuie pînă la sfîrşit. Tot astfel cum, după coşmarul pe care-l avusese, Exupère începuse să se întrebe dacă Saint-Justin nu purta cumva dinţi falşi.

Exupère acceptă cu simplitate şi demnitate mica sumă pe care i-o ofeream. „Mi-am plătit toate datoriile la Alger (nu era adevărat), dar aici am făcut din nou o mulţime de datorii." Unghiile lui negre şi stratul gros de materie neagră adunată sub ele — de un milimetru, cel puţin — mă fascinau, ca şi un inel (fără monogramă, slavă Domnului) din aur sau din imitaţie de aur... Presimţeam că din punct de vedere social era pierdut, şi probabil că

şi el ştia asta. Dar ne-am luat rămas bun fără patetismul de care mă temeam. L-am sfătuit să-şi plătească cu acea mică sumă de bani o cameră la hotel şi să-şi îngrijească ulcerul, spunîndu-i totodată că ar fi bine să meargă cît mai repede la La Salpêtrière.

Urma să-mi scrie la Marsilia, post-restant, de la data cutare la data cutare, apoi la Fez, tot post-restant, pînă la cutare dată cu aproximaţie.

La Marsilia, după vreo opt zile, am primit scrisoarea următoare :

Dragă domnule,

Mă aflu provizoriu la Melun, unde mă bucur de clima din Île-de-France. Sufăr îngrozitor de stomac, dar cred că nu-i decît o urmare a nefericirilor care m-au copleşit, şi că totul va trece cînd voi avea acea *tranquilitas animi* la care aspir.

Cum de vă poate plăcea Algerul ? Şi oamenii din sud ? Trebuie să vedeţi cum vorbeşte Racine despre ei în *Scrisorile din Uzès !* (Sau poate îi laudă, şi confund eu lucrurile.). În aceste scrisori este evocat episodul (un cuvînt ilizibil) pe care îl strecoară în aşternut din nebăgare de seamă în locul oalei de noapte şi care-i arde testiculele. E destul de nostim dacă încerci să-l plasezi în cadrul piesei *Bérénice*, de exemplu.

Scrisoarea continua astfel pe două pagini cu pătrăţele, scrisă cu un scris regulat şi care mergea de la o margine la cealaltă a hîrtiei. Unele cuvinte erau şterse şi înlocuite cu altele, trădînd o preocupare de scriitor. Tot o preocupare de scriitor se vădea şi în felul cum era descrisă Île-de-France, descriere cu evidente pretenţii literare. Ici-colo se strecura cîte o frază mai ciudată. Cel puţin autorul scrisorii părea să aibă o minte deschisă sau destul de deschisă. Ori făcea efortul să fie astfel, ceea ce era admirabil. De asemenea, observam acel scris foarte îngrijit pe care-l au anumiţi nebuni care, cunoscîndu-şi starea, se supraveghează. Nu ajunsese în ultimul stadiu al descompunerii, cînd omul şi scrisul lui îşi ies din minţi. Dar ce făcea la Melun ? Obţinuse un concediu de boală ? Despre situaţia lui nu-mi spunea nimic. În post-scriptum adăuga însă :

Trăiesc, cu mare economie, din suma pe care aţi binevoit să mi-o împrumutaţi. Nu puteţi să-mi trimiteţi trei sute de franci ? Vi-i voi restitui de îndată ce îmi voi primi leafa, ceea ce se va întîmpla curînd.

Îi fusesem recunoscător că pînă atunci nu-mi vorbise despre restituirea, atît de iluzorie, a sumei pe care i-o dasem. Trebuia să mă resemnez : acum îmi vorbea. Dar aştepta oare cu adevărat să-şi încaseze leafa ? Sau nu aveam de-a face decît cu un mistificator ?

Aveam de-a face cu un nebun, şi dovada cea mai bună era că scrisoarea prin care îmi cerea bani nu purta adresa expeditorului. Şi, bineînţeles, nici nu-mi lăsase vreo altă adresă cînd ne despărţisem.

Aici trebuie să deschid o paranteză.

O fată foarte tînără (fără îndoială mai puţin tînără astăzi), pe care n-am văzut-o niciodată, îmi scrie de mai bine de zece ani cam patru-cinci scri-

sori pe an, în care îmi vorbeşte despre cărţile mele. Sînt lungi scrisori inteligente şi sensibile, scrise de o persoană cultivată. Nimic surprinzător în toate acestea, dacă scrisorile ei n-ar cere şi un răspuns. Dar în fiecare autoarea lor îmi pune o întrebare, sau se miră că nu i-am răspuns la întrebarea din scrisoarea precedentă. Or, nici una dintre scrisori — şi sînt sigur de asta, pentru că le-am păstrat pe toate — nu poartă adresa fetei. Dacă nu ar fi acele întrebări, lipsa adresei n-ar fi decît o impresionantă dovadă de discreţie. Dar, dat fiind întrebările, ea devine neliniştitoare.

Nu m-am informat, dar probabil că e vorba de un caz clasic în psihiatrie. Cînd am primit scrisoarea fără adresă a lui Exupère, încă nu cunoşteam cazul fetei. Dar această uitare, dacă era într-adevăr uitare, mi se părea caracteristică pentru o semi-nebunie. Am scris la biblioteca X. din Paris, la biblioteca din Alger (al cărei nume îl uitasem şi a cărei adresă îmi fusese totdeauna necunoscută), am scris chiar la La Salpêtrière. Spitalul îmi răspunse că numele de Exupère îi era necunoscut ; bibliotecile nu mi-au răspuns. Eram foarte tulburat, dar ce puteam face ?

După vreo zece zile, am primit post-restant o nouă scrisoare, la Fez. Exupère era deci îndeajuns de lucid spre a-şi aminti că începînd de la cutare dată trebuia să-mi scrie la Fez.

Dragă domnule,

Mă aflu într-o situaţie deznădăjduită. Nu mai am decît o sută zece franci. E noiembrie, şi n-am altă îmbrăcăminte în afară de costumul foarte subţire

pe care-l purtam la Alger. Într-o talpă am o gaură mare cît jumătate din palma mea, iar ciorapul s-a rupt cu totul în dreptul găurii. N-am destui bani ca să-mi cumpăr espadrile. Această talpă îmi evocă dureroasa amintire a unei femei fermecătoare care a fost multă vreme amanta mea la Alger şi pe care am simţit că o iubesc în clipa în care i-am văzut talpa ruptă a pantofului. Merg dintr-un oraş într-altul, pentru că la Paris, cînd vedeam marea, mi se părea că vor să pună iar mîna pe mine. Vă implor să-mi trimiteţi imediat trei sute de franci, pe care vi-i voi restitui de îndată ce-mi va sosi pensia. Voi încerca să rezist pînă atunci.

Vă mulţumesc din tot sufletul şi vă rog etc.

Scrisoarea nu avea adresă. Era timbrată din Sens. Ce sens avea acest vagabondaj sinistru care îl mîna din oraş în oraş, asemeni nestăpînitelor plimbări prin cameră pe care le fac bolnavii chinuiţi de automatism ambulatoriu ? Am scris o scrisoare recomandată, însoţită de un timbru pentru răspuns, primarului din Sens. I-am arătat în cîteva cuvinte esenţialul în legătură cu situaţia lui Exupère. Foarte curînd am primit o scrisoare prin care eram informat că nici pe fişele hotelurilor, nici la spital, nici la comisariat, nici la jandarmerie, nu era atestată în vreun fel prezenţa unei persoane cu numele de Exupère.

Exupère îmi otrăvea viaţa. Nebunia lui mă contamina. Tîram după mine, tot mai împovărătoare, mantila binelui pe care nu i-l făcusem. Vagabondajul lui nu mai era plimbarea unui bolnav ; era, purtînd întreita cruce a nebuniei, a sărăciei şi a ulcerului, un calvar care nu se putea termina decît

la spital sau în apa unui rîu. Dar n-aş fi primit înainte o scrisoare în care să mi se spună, de exemplu, că fusese văzut cerşind la uşa bisericii din oraşul prin care era în trecere, în acea stare de semiconştienţă în care mi se păruse că-l văd, şi găsind foarte firesc şi deloc degradant să ceară mila celorlalţi, dat fiind acel fond creştin care mi se părea atît de puternic la el ; şi atunci, *trebuia sau nu să-l cred ?* În ce adîncuri de creştinism găseam în mine, faţă de Exupère, acel respect şi acea milă care pînă la urmă nu mă aduseseră decît în situaţia de a-l părăsi, aşa cum făceau şi ceilalţi ? Şi cînd te gîndeşti că ar fi fost de ajuns să existe pe plic adresa lui, ca să poată primi banii pe care mi-i cerea, şi ca să ştie că nu l-am părăsit, chiar dacă nu l-aş mai fi putut salva, căci era evident că este prea tîrziu ! Dacă nu-şi dădea seama că anula acele S.O.S.-uri strigînd cu palma apăsată pe gură, ce putea gîndi despre mine ?

După alte opt sau zece zile, am primit scrisoarea următoare :

Spitalul din Auxerre
Medicul şef

Domnule,

Cu regret vă informăm că domnul Exupère Édouard a decedat în spitalul nostru pe data de 16 noiembrie 1928.

Lipsit fiind de orice resurse materiale, bolnavul a fost spitalizat şi înmormîntat pe cheltuiala oraşului.

Domnul Exupère nu avea domiciliul stabil, şi n-a lăsat decît o valiză cu cîteva obiecte lipsite de valoare. Indicase numele a trei persoane ce trebuiau prevenite în caz de deces, una fiind dumneavoastră, o alta domiciliată în Alger şi o alta în Bu-Saâda. Un teanc de pagini manuscrise tratînd, se pare, un subiect de istorie, trebuia să fie trimis domnului director al Bibliotecii franco-musulmane din Alger, ceea ce a şi fost făcut.

Primiţi, domnule, asigurarea sentimentelor noastre de stimă şi consideraţie.

Pentru medicul şef
(ilizibil)

Am scris medicului şef spre a-l întreba — atît şi nimic mai mult — dacă Exupère murise de moarte naturală. Mi s-a răspuns — atît şi nimic mai mult — că murise de moarte naturală.

27 mai 1970
4 august 1970

CUPRINS

Cuvînt înainte 5
Partea întîi : *PREGĂTIRILE* . 9
Partea a doua : *FLUTURELE NEGRU* 109
Epilog 195

Lector: ANGELA CISMAŞ
Tehnoredactor: VICTOR MASEK

*

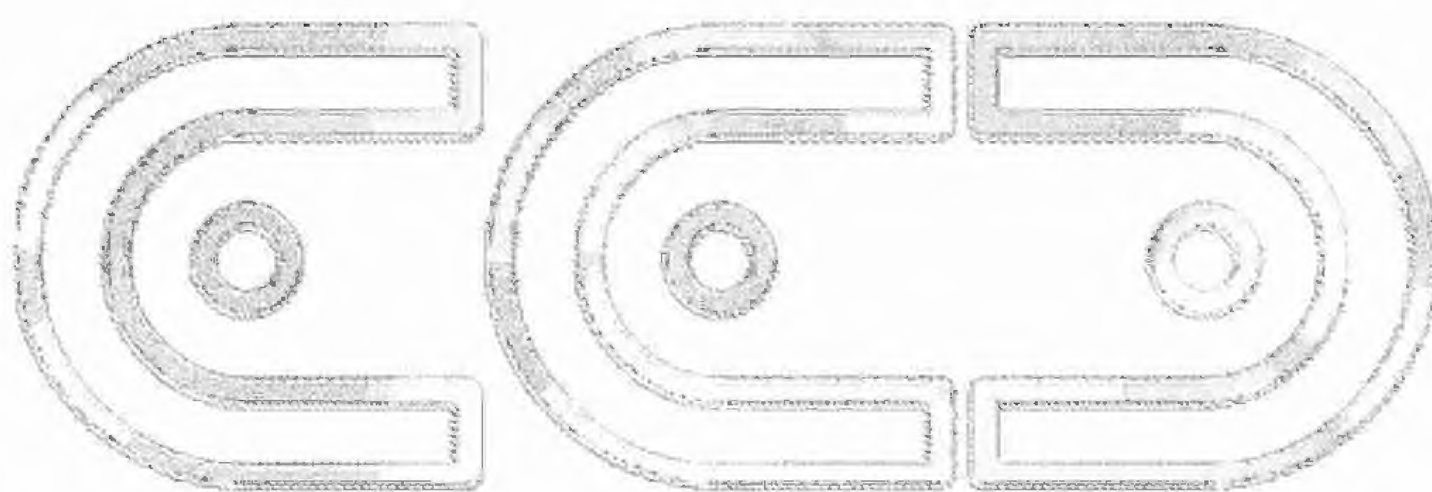
Bun de tipar 12.05.1975. Tiraj 41.130 broşate.
Coli tipar 6,75

*

Tiparul executat sub comanda
nr. 1043 la
Întreprinderea Poligrafică,
„13 Decembrie 1918",
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97,
Bucureşti,
Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

AVENTURA

de

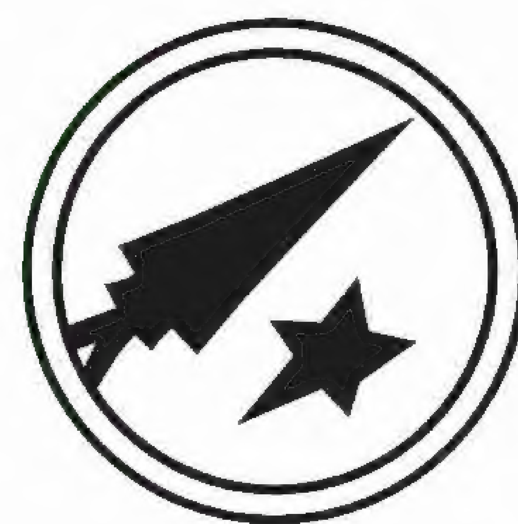
Anonim

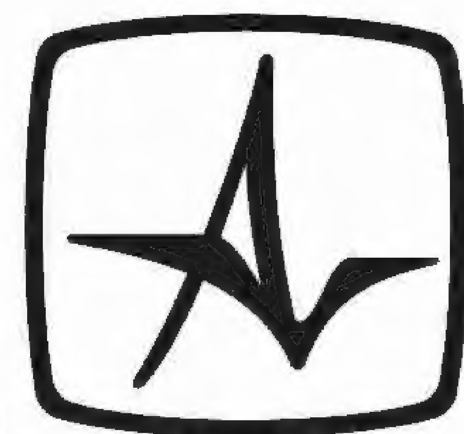

și

CAT Graur

Antwerpen

COLECȚIA SFINX

2024

